

Gulyás Péter Pál
A Kalevala Kacsája
I. KÖTET

– Mitológiai magánnyomozás –

GULYÁS PÉTER PÁL
A Kalevala Kacsája

I. KÖTET

Szerzői kiadás
Budapest, 2008

*A **Kalevala** nevében mély hála és köszönet mind-
azoknak, akik e kötet létrehozásában önzetlenül
részét vállaltak:*

Előszó: **Vekardi László**

Utószó: **Ponori Thewrewk Aurél**

Szerkesztő: **Kemenesi Tünde**

Grafika: **Bényi Zsolt**

Hebraisztika: **Kövér András**

© Gulyás Péter Pál – 2006
artisjus 05111002T
gpp@tvnetwork.hu
ISBN 978-963-06-4365-8

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Ne add el! - Ne változtasd! 2.5 (CC BY-NC-ND 2.5) Creative Commons licenc feltételei érvényesek: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/2.5/deed.hu>

TARTALOM

<i>Vekerdi László</i> előszavai	15
Rejtett dimenziók	16
Szövegpszemét?	16
A térd-szülte világ	18
Kave térde kivillan	20
Rheia vesztőhelye	21
Térdecske-dombocska	22
Megkövült térdek	24
Térd, kontra dombocska	24
Élő domb Egyiptomban	24
Még valami...	26
Gyermektragédiák a Térden	28
A durva Dél asszonya	28
Marjatta térdecskéje	29
Szülőanyád térdéről lehullsz te is	31
Leugrott anyja térdéről	31
Väjnmöjnen varázshárfája	32
Démétér áldásos térde	33
Tüzes térdek	35
„Térdét üllőnek tökéle”	35
Ukko aktív térde	36
Vérző térdek	38
Startok a térden	38

Egy üzemi baleset	39
A Kalevipoeg vérfolyama	39
Térdpatak	41
Váll és térd	42
Egy felvetés	42
Az eskük esküje	44
Térdeskü	44
Térdmánia	45
Egy térd-simizés	46
A megalázkodás jele	46
Halál a térdre!	46
A térd kapcsán...	47
Miért épp a térd?	48
Melanéz szellemidézés	48
Odüsszeusz a térden	49
Nemesítő térdre emelés	50
Névadó a szent térden	51
Névadás Kumarbi térdén	51
Jövő a térden	53
Térdkultusz-nyom a magyar köznyelvben	55
Öreganyád térde kalácsa	55
Irány a Biblia	56
A térdtisztelő Biblia?	56
József titokzatos térde...	56
Jákób térde	58
Kölcsön-térd?	58
Sámson hétágú haja	59

Fényhaj fürtök	60
Arany Kaltes fényhaja	60
Tibeti „fej-fa”	61
Placenta az ősdombon	62
Placenta a semmi közepén	62
Placenta kontra térd	63
Medúza-méhlepény	63
Egy térd áldott állapota	65
„Asszony-térdéből lett <i>mosz</i> -ember”	65
Egy „tisztá” térd	66
Botcsinálta nyelvészkedés	66
Térdszalag rend	68
Fészekcsillag a térden	69
Mi van a lány térdén?	71
Szita a lány térdén	71
Anyaméh-szita	73
A menyasszony „rosta törése”	74
Szita? Fészek? Petefészek?	75
A Fészekcsillag kikel	76
Galambkosár	76
Az aranytyúk	77
„Térdszéli katica”	78
Obi ugor adu-ászuunk	79
A „6+1-es ügynök” a Bibliában	81
A Pleiászok számkódja	81
A bibliai 6+1	82
A lappok „bibliája”	83

Titkos világkorszakok	85
A Kalevala rejtett világkorszakai	85
Inkeri 6+1	86
Borneói világmagok	86
Sumer magvak az özönvíz előtről	86
Az elfeledett „Plusz egy” mifelénk	87
Hét ős szanszkrit életfakasztó	88
Hét ős kalevalai életfakasztó	88
A hét egyiptomi életforrás-cipó	89
Galambok az Araráton	89
Egy kis szőrszálhasogatás	90
Nyilván véletlen	91
Egy házzal odébb...	91
 A kaptárcsillag	 93
Mit rejt a Pleiades-raktár?	93
Kaptárcsillag?	95
Telipinus és a méh	96
A világ petefészke	97
 A kacsá	 98
 A Kalevala mozgatórugóiról	 100
Väjnämöjnen a könnyét siratja	100
Nyomoz a kacsá	101
Őskori bűváruha	102
Tollruhák a nagyvilágban	102
A gyönggyé lett könny	104
E kacsá kicsoda?	104
<i>Lidérc-kitérő:</i>	106
A kacsá a „ludas”	106
A lidérc fürödni jár a tóra	107
Profilja: képtelen feladatok megoldása	107

Lidérc-kutatás	108
A tudomány mai állása ...	111
A Mitológiai Enciklopédia lidércei	112
A libator	115
A tor	115
A <i>disznótor</i> – „a halott megevése”	116
A <i>szkíták felfalják halottaikat</i>	117
Egy Utolsó Vacsora	118
A libator	119
Az árulkodó gágogás	121
Lúd- és darutánc	122
Luca-ruca	123
Luca-krampusz?	124
Vissza a ludainkhoz	126
Väjnämöjnen tojásai	126
Két teremtménysz?	129
Téves diagnózis?	129
Inkeri tojásgereblyezés	130
Tojás gereblyezés a Kalevipoegeben	130
A víz	131
Könny-tojások	132
Egy tojásos látomás	132
Hat szent izzadságcsepp	133
Marjatta kishercege	133
Titkos név	136
Átvilágítás	136
Titkos név	137
Fogfájós hatalomátadás	138
Jákob faggatja Istent	139

Áldáskérés?	140
Ré titkos neve	142
Egy méltóságteljes köpés	142
Egy csipet tanulság – Könnyből emberek	143
Uránusz „könnye”	145
A Vízanya kagylója	146
A kagyló férje	147
A bűvármítosz magyarul	148
A titkok vize	148
Kádár Kata, és a bűvár	149
A Kalevala rém-térképe	152
Hol vagy, Pohjola?	154
Lappföld-e Északon?	154
Ilmarinen kényszerű utazása	156
A csillagközi útvonal	157
Az ég kapuja, magyarul	158
A perzsa égi út	159
Pokol-Pohjola	159
Mi is történt Északonban?	161
A sunyi dalmester?	161
Anyád szültét ígérted el	162
Adj helyettest az alvilágba	163
Északon ördöge	163
A nagy víz	164
Meddig is jutottunk?	165
A kis terminátor – Kullervo kalandjai	166
A kis terminátor	168
Lönnrot „bűne”	168

Pohjola arculata	168
Az élő bosszú	169
1. A vidék megátkozása	170
A gyermek terepet rendez	170
Maga az átok	171
Átkozott Pohjola	171
2. Égig érő kerítés	173
Egy gyanús kis kerítés	173
3. Medve, farkas	175
Megvadult tehenek	175
A Medve és Farkas Pohjolában is feltűnik	175
Tűnődés e jelenségen	177
Kullervo Északhonban?	178
Kullervo ősatya	178
A két helyszín azonos – Északhon-Untamola	180
Összeér-e a két történet?	180
A nagybácsi neje!	181
A nagynéni jelzői	181
Hová lett Untamo?	183
Egy másik Untamo	183
Hosszú álom	184
Hiányzó láncszem	186
Mi történhetett?	187
A Kalevala ébresztgetése	189
A téma	189
Väjnämöjnen, a kozmoszkirály	190

I. A dalnok családja	192
Nem kívánt terhecskék a mitológiában	192
Egy áldatlan áldott állapot	193
Az <i>ok</i>	194
Ukko papa	195
Felfújta a Szél – Eurünomé tánca	196
Mikori a Kalevala?	197
Vissza a Szélhez	198
Ukko volna az a Szél?	199
Väjnämöjnen tojás-testvérei	200
Testvérszabadítások	201
Ilmarinen és Héphaisztosz	202
II. Väjnämöjnen a kromoszómáját hullajtja	203
Örömkönny-Áfonyácska	203
Marjatta Áfonyácskája	204
A baj nem jár egyedül	206
A Kalevala felforgatása	207
Örömgene?	207
Zokog a Kalevala	208
Össznépi zokogás	210
Ózlandi könnyözön	210
Sumer variáns	211
A sumer-akkád variáns	211
A magyar változat	212
A mongol variáns	213
III. Väjnämöjnen bedobja a törölközőt	214
Lantost váltó gyermek	215
Post scriptum – avagy egy berlini fal	216
Ponori Thewrewk Aurél utószavai	217

Vekardi László előszavai:

Gulyás Péter Pál most új könyvében – A Kalevala kacsája – a finn eposz átvilágítására vállalkozik. Akár az előző köteteiben, itt is Föld és Ég, ember és kozmosz mitikus-mesés korrelációinak felmutatásával-elemzésével tár fel eddig nem ismert vonatkozásokat és ösvényeket a Kalevala erdő sűrűjében. Ahogyan például a térdkalács, térdén születés elbeszéléseitől „a régi görögök, a finnség, vagy a bibliai zsidók összövegei”-nek felidézésével és összehasonlításával eljut egy mindenütt meglepően hasonló ősi kozmológia és kozmogónia világváltásokat magába rejtő dinamizmusának a megfejtéséhez. Legfőbb eszköze most is az előző kötetekben kidolgozott-alkalmazott csillagműtoszokra építő értelmezéstechnikája: a Nap, a Hold, a Csillagvilág lényegében mindenütt azonos jelenségeire reagáló ember ősi elsődlegesen episztemológiáját, földi és égi helyzetét megérteni és elbeszélni kívánó igyekezetét igyekszik rekonstruálni. Ebben a rekonstrukcióban azután hirtelen és természetesen egymás mellé kerül Väjnämöjnen gyöngyvé vált könnyeinek felbúvárlása és Jákob Istennel vívott küzdelme, és megértjük, hogy „a Kalevala is az istennek és óriások meséje”. A könyv, miközben sosem téveszti szem elől, túlmutat a Kalevalán. „Nyugaton át Kelet felé”. A megfeleltetések és analógiák erdejében a világában tájékozódni szándékozó ember kísérlete villan fel létének és helyzetének felfogására, földi és égi koordinátáinak meghatározására. Egyszerre folytatja a könyv Várkonyi Nándor és Kodolányi János egyetemes „ősepisztemológiát” feltáró kísérletét-művészetét, és Gulyás Pál Kalevala ígézetét: „Mindent látványig vezetni, látványozni a végső adottságokat, a Titkok tizenharmadik ajtaját szemmel kopogtatni: ez az a törekvés, amelyik – óriási földrajzi távolságok ellenére – Dantét a Kalevalával összeköti”.

Rejtett dimenziók

Aki meg akarja érteni a Kalevalát, vissza kell bújni a régi ember bőrébe. Épp ezért itt most óhatatlanul front nyílik mindazok ellen:

1. Akik a Kalevalát történelemtankönyvnek tekintik.
2. Akik csupán az égboltról leolvasott csillagmesét látják benne.
3. Akik az eposzhoz alábocsátkozás helyett leereszdednek.
4. Akit Kollektív Tudattalan fenséges, aranykődös műhelytermékének vélik.
5. Akik szerint szabad a pálya: ahány olvasó, annyi Kalevala...

Szöveg szemét?

Mit szólnának ahhoz, ha vitorláinkat mindjárt a világ legunalmasabbnak ígérkező témája felé irányítanánk? Ámde nem azért, hogy Önök csapat-papot odahagyva elmeneküljenek, hanem mert alkalommal szolgál arra, hogy, általa az őskor iránti farkasvaksággal végre farkasszemét nézzünk.

Volt ugyanis egy olyan ős-ügylet, mely majd kiböki a szemet, mégis tökéletes közöny övezi. Az ok világos: szöveg szemétnek tekintik. Az avatottak rá se bagóznak az ilyesmire, mivel ők nem szélhámosságok, így hát ránk maradt a megtalálói felelősség, hogy ezt a jobb sorsra érdemes, s számos tanulsággal szolgáló kérdéskört: a TÉRD körül egykor prosperáló hatalmas kultuszt kihúzzuk onnan, ahol van, ha kell, hajánál fogva!

A térd-szülte világ

Kave térde kivillan

A Kalevala nyitányában egy kétségbeesett kiskacsa surrog a Hajnalkor véghetetlen ősvizei felett, fészekrakó helyét keresve. Számára mégis kedvez a szerencse: Megesik rajta a Vízanya szíve, és nagy kegyesen felnyomja becses és szépséges térdét, életmentő gyorssegély gyanánt. Na erről a tédről fogunk itt most beszélni, remélhetőleg fontosságához méltóan:

„Hát ekkor a Vízasszonya;
Vízasszonya, ég leánya,
Térdit tengerből emelé,
Lapockáját hullám fölé,
Hogy a réce ott fészkelne,
Lakóhelyre, jóra lelne.

A kacsamadárka immár fellélegezhet:

A kecses kacsamadárka
Ott repesve, szálldogálva,
Észreveszi kék víz tükrén
Vízasszonya térdit tüstént,
Véli, pástos emelkedő,
Gyepesedő kis dombtető.

A kacsának sem kell több, azon nyomban landol, fészket rak, majd pedig ügyesen belepottyantja remekbe szabott tojásait. Szám szerint 6+1-et:

Arany tojást hat darabot,
Hetediket vasból valót.
Kotlik, ül tojásit költve,
Azt a térdőt melengetve...

Nagy kérdés, hogy a mai értelemben vett tojások-e ezek egyáltalán, végtére is aranyból és vasból vannak, ráadásul a kotlástól rögvest fémes izzásba fognak:

Vízasszonya, ég leánya,
Érzi, hőség jön reája,
Parázs minden porcikája,
Véli, térde lángra lobban,
Minden íze olvadóban.”¹

Kave anya tehát elszámította magát, hisz a kacsatojások égési sérüléseket okoznak a térdén. Rándul egyet, s ripityára törve hullnak a tojások szilánkjai a tenger hullámaiba. Ez nem volna akkora baj, ha kiskacsák helyett nem a Hold, a Nap, Csillagok kelnének ki a tojásdarabokból, s bukkannak fel rögvest az égen. Nem is kacsatojások voltak ezek, hanem kozmoszmagok...

Mi volt hát ez az egész, hogyan is lehetne összefoglalni a láttakat? Egy *térd* bukkan fel a semmi közepén, ez lesz a kezdet kezdete: egy Közeppona a Káoszban. Ráfészkel egy lény, utódokat rak rá. Fellángol a *térd*. És összetörik valami, a miből kikel egy „szép új világ”.

Rheia vesztőhelye:

Hinnék, hogy az előbbieket Hésziodosz is megörökítette, no persze görög hangszerelésben? Lézer szemüvegünk jóvoltából az előbbi képsor és tartalom a Theogoniából kényelmesen és lényegében hiánytalanul kiolvasható:

„Ám Kronosz őket amint kijutottak a szent anyaméhből
és anyjuk *térdéig* elértek, sorra lenyelte,
attól félve, hogy ők is az Ég ivadékai, s egyszer

¹ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 17. o.

egyikük elveszi még ő tőle királyi hatalmát.
Mert megtudta a Földtől, és meg a csillagos Égtől
hogy ráérve a végzet: gyermeke, bármily erős is,
majd leigázza, hogy így Zeusz kívánsága beteljen.”²

Jóllehet, ez itt egy „emberszabású” fogalmazvány – miközben a Kalevala ugyanezt „madárnyelven” mesélte el –, mégsem kétséges, hogy egyazon gigantikus képsor mesei fázisai bontakoztak ki előttünk. A két tálalás tónusában némileg, tény és való eltér egymástól – amennyiben a finnek lelki alkat szerint pacifisták, míg a mi ógörögjeink inkább szadisztikusak –, ámde most nem a színezés a fontos, hanem, hogy a *térdek* miként hozzák össze e két összevethetetlennek tetsző jelenetet. Részletekbe menő azonosságok ezek, hisz a görög variánsban ugyanúgy a *térden* fordul meg a frissen született világ sorsa: Itt is, ott is egy Nagy Anya *térdén* tűnik fel az új isten-, vagyis bolygó-generáció, s egyazon trauma éri utol őket mindkét esetben.

Biztos, hogy igazunk van, mert mindkét csapat tagjai nem-sokára egyaránt bolygóistenséggé válnak. Hisz Zeusz és fivére is csillagistenek, a kalevalai tojásokból ugyancsak a Nap, Hold, Csillag kel ki.

Tehát kijelenthető, hogy a *térd* mindkét mese koordináta-rendszerének az origója.

Térdecske-dombocska

Egy inkeri³ mondában a nap madara, a fészekrakó fecske ugyanúgy fürkészi a végtelenség vizét, mint kalevalai sorstár-sa, variánsa. Ámde ő térd helyett csupán csak egy zsombékot talál, vagyis ezzel kell beérnie. Mit is jelent ez? Azt, hogy a

² Hésziodosz: *Istenek születése*. Magyar Helikon, 1974. 20-21. o. (460-467 s.)

³ Hátha mégsem úgymond „kihalófélben lévő” balti finn nyelv.

Kalevala „gyepesedő térde” itt már olyannyira begyepesedett, megkövesedett, hogy nem is látszik alatta a térdecske. Arról nem beszélve, hogy a kalevalai kacsát is megtévesztette a látvány, ő is térdnek hitte a dombot, mivel annak mutatkozik:

„Véli, pástos emelkedő,
Gyepesedő kis dombtető.”

Tehát az inkeri fecskénk az előbbi hibába esve:

„Talált ott három zsombékot,
mikbe három tojást rakott,
három tojást tojt ott akkor ott.”⁴

A tojások – jóllehet számuk eltér – ugyanarra a sorsa jutnak e (térd) zsombékon, mint a Kalevalában, igazolva a mélységes rokonságot. A különbség viszont annál remekebb a megértés tekintetében, mivel itt maga Ukko öregisten veri le őket, jégeső képében, aki viszont a legfelsőbb isten. Ebben a minőségében Ukko is hatalomféltő gyerekfaló atyaistenségként viselkedik, pont miként Kronosz, aki neje térdéről szereti gyermekeit elfogyasztani. Tán Ukko is tisztában van azzal, amivel Kronosz, hogy e kozmosztojások lakói uralmát veszélyeztetik...

Perszeusz, Mózes, Jézus vagy épp Oidipusz úgyszintén hatalomféltő „(atya)istenség” elől menekül, és most kiderült, hogy a Kalevala génállományába is ugyanezt a virulens ős-képsort kódolták, oltották. Ámde kanyarodjunk csak vissza a *térdre*, mivel most az van terítéken.

⁴ *Finnugor–szamojéd (uráli) regék és mondák.* 1-2. Móra, 1984. 1.; 115. o. A teremtés.

Megkövült térdek

Térd, kontra dombocska

Az előbbi inkeri mondában *térd* helyett már csupán *zsombék* szerepel. A térd viszont túlmutat önmagán, az emberszabású kozmosz egész testét ott sejteti. Ma már nem látja szemünk a Víz(föld)anya felett egykor lebegő Égapát, akivel ők titáni szerelmespárként alkották a régi kozmosz két alap-féltekéjét. De még így, madártávlatból látni lehet, hogy az események eredetileg egy ízig-végig emberszabású kozmoszban játszódnak, annak is a kellős közepén.

Tudatosítsuk hát, s tartsuk észben: a mesék, mítoszok kerekdő dombja, kerek köve, melyen a majdani új világ születik, a Földanya térde volt, csak a felejtéstől bemohásodott. Még annyit, hogy ez a *térd*, mélységesen analóg a világgöddökkel, sőt, a Mindenség anyaméhével, de erre majd még visszatérünk.

Élő domb Egyiptomban

Miként az inkeri mondában, számos helyen – pl. egy egyiptomi genezisszövegben – a térd már csak élettelen világközépként bukkan elő a vizek mélyéből, de mégiscsak térd lehetett ez is egykoron. Főként, ha eszünkbe jut, hogy Egyiptom is emberszabású kozmoszszal számolt. Hermész Triszmegisztosz így vall mindezekről:

„Mert valamennyi dolog a Teremtőben volt [...] hiszen minden dolog az ő testrésze.”⁵

A lényeg, hogy szerintünk egy eredetileg itt is térd-dombon épült fel az ős-egyiptomi legendás hatalmi központ: Hemeru, – a görög Hermopolis:

„Az apály nyomán keletkező [...] Magas Domb⁶, amelyen a szent város, Hemeru épült (görögül Hermopolisz). [...] Innen vonult vissza a káosz, itt alkották az istenek a földet, az eget, és a csillagokat. Aki a közelben lakott, a *kozmosz középpontjában* élt, és részese volt az azt irányító titokzatos erőknek. [...] A nyolc őstisztség nemcsak hogy itt élt, de a *napistent* is itt szülték meg egy lótuszvirágban, vagy egy *tojásban*.”⁷

Lám, a napisten itt születik, mint előző példáinkban, minősítve magát a helyszínt, hogy ez a domb csakis *térd* lehetett. Tehát a Kalevala segített itt a megértésben. Ez az egyiptomi szöveg viszont megsúgja a Kalevalának viszonzásképpen, amit eddig sejtettünk csupán: eseményeink a *kozmosz középpontjában* zajlanak, vagyis, hogy az előbbi térdek is a Középen álltak.

A szövegrokonságok bizonyítéka, hogy Egyiptom is ismeri az előbbi legenda egy *ludas* variánsát. A szent lúd, liba nem csak az északi, szibériai népek privilegizált ősmadara, hanem Egyiptom is magáénak vallja:

„Az őskáoszból kiemelkedő halmon [!] madár rakott fészket, s a fészekben egy libatojásból (az Ősmadár tojásából) kelt ki a Nap.”⁸

No comment...

⁵ Hermész Triszmegisztosz: *A tökéletesség útja*. Farkas Lőrinc Imre Kiadó, 1994. 54. o.

⁶ Avagy „Tűzsziget”.

⁷ Rudolf Drössler: *Amikor a csillagok istenek voltak*. Kossuth könyvkiadó, 1986. 82.

⁸ A. P. Okladnyikov – A. I. Martinov: *Szibériai sziklarajzok*. Corvina, 1983. 152. o.

Még valami...

Az előbb a kalevalai precedensjog alapján megelőlegeztük, hogy az a bizonyos Magas Domb, ez az egyiptomi kozmoszteremtő őshelyszín, mindenségközpont, egy elfeledett Földisten *térd* lehetett. Az a gyönyörű, hogy utóbb egy gyöngyszemre bukkantunk, felvetésünk, sőt az önmagán túlmutató jelenség megfellebbezhetetlen szövegbizonyítékára:

„A föld kiemelkedő pontjának vélték *Geb térdét*, ezért hívták az egyiptomiak a *hegyeket* és a dombokat ‘Geb felkelésének’.”⁹

És tán itt illik szép csendben megjegyezni, hogy az úgyszintén világközép-Rómát – ezt a státuszát a helynek a keresztény világ is elismeri, hisz ott áll a Vatikán – sem csacska véletlen folytán telepítik épp a *hét* termékeny dombra:

”A Tiberis partjára érve, megtelepedtek [Romulus és Remus] azon a helyen, ahol egykor teknőjük megrekedt, ahol a folyó kanyarulatánál *hét enyhe hajlású domb* emelkedik. A *Palatium* nevű dombon szándékoztak új várost alapítani.”¹⁰

A térd nyílt jelenléte nélkül is belátható, hogy ezek itt ugyanúgy a mindenség születésének egyetemes – ezúttal történelembe ágyazódott – kellékei, mint egyebükt:

– Birodalomalapítás aktusa.

– A domb.

– A dombhoz kötött hetes szám – miként a kalevalai térdhez is hét tojás fűződik.

– A teknős kikötés is olyasmi, mint a kacsánk révbe érése.

De legfontosabb az a félreérthetetlen lényegi szövegüzenet, hogy Róma a kiválasztott státuszát egykor épp ezen specifikumok felmutatásával kívánták kétséget kizáróan tudatosítani, elismertetni.

⁹ *Egyiptológiai teaurusz*. Thabet Mona, MEK Könyvtár

¹⁰ *Római regék és mondák*. Boronkay Iván. MEK könyvtár

Belegondolva immár innen, a (vakon) száguldó korunkból, nem döbbenetes, hogy egy minden tudományos alapot nélkülöző ős-kozmogóniai spekuláción dőlhetett el – a történelmi emberiség sorsát mélységesen befolyásoló – egy-, sőt, két szentséges világbirodalom központ helyének kijelölése?

Na, de ugorjunk vissza a *térdere*!

Gyermektragédiák a Térden

A térden, mint láttuk, láttattuk, tojások törnek össze, s isteni gyermekek válnak hatalomféltő apai felzabálások áldozatává. Mi van, ha ez a mágikus-kozmikus *térd* predesztinálja a rengeteg gyermektragédiát:

A durva Dél asszonya

Egy mocsárszagú vogul teremtésmonda – *Ég és Föld elöntésének éneke* –, egy bizonyos Arany Áter gyermekeinek különös, térden bekövetkezett halálát meséli el.

De ki is ez az Arany Áter? Egy ősisetség, aki egy Lúdfelleggel¹¹ dicsekedhet. Az asszonyka olyannyira lúd, hogy költöző madár lévén ősszel Déltájra kényszerül vonulni a hideg elől, csemetéi társaságában. Érzik, ugye, hogy ez egy, az előbbiekkal rokon alaphelyzet?

Az őszi hatalmas szárnyalás bizony elveszi erejüket, ámde ezúttal is egy térd, a remény szigete: Délvidék Úrnőjének *térde* pompásnak tűnik landolásra. Ámde ez lesz a vesztük, ugyanis nemsokára bekövetkezik a szokásos gyermekkatasztrófa: ezúttal maga a térdtulajdonos, az Aranyos Úrnő taszítja a gyerekeket a tengerbe, lényegében, miként a Kalevalában. Ez a

¹¹ Odüsszeusz neje, Pénélopé is neve szerint réce volt

vogul monda nem bajlódik azzal, hogy megismertesse velünk az úrnő indítékát, motivációját, de bizonynal akadt oka. Tán üvöltöztek, mint a sumer istengyerekek, vagy égették a térdét, mint a kalevalai tojások...

„Déltáji nők járta nős vízen,
férfiak járta férfias vízen,
délvidék lánya él: aranyos nő.
Tavaly télen, deres tél derekán,
déltáj minden didergő madara
az ő térdére megy vala,
hogy ott fölmelegedjék.
Én két gyermekemet deres tél derekán
Térdéről, jaj, letaszítá!”¹²

Arany Áter, a büszke családfő amint hírért veszi lúdcsaládja katasztrófájának, rögvést alszik egy hatalmasat(?), ámde aztán mégiscsak útnak ered helyszínelni a Déltáji nőhöz:

„Nézi, ott ül az a Déltáji lány,
mintha aranyból volna, ragyog.
S lába előtt, ím lúdlánya, lúdfia,
amint meghaltak, úgy fekszenek ott.
Néz Arany Áter, holt gyermekeit nézi,
S a Déltáji lányt, az aranyost.”¹³

Tehát, még a baleset nyomait sem takarították el, hisz gyermekei az Aranyasszony lábai előtt hevernek. Tán még Önök is megszemlélhetik őket odafent, az éjszakai ég csillagalakulatai közötti bámészkodtukban.

Marjatta térdecskéje

Van a Kalevalának egy kedves kis Marjattája, akinek személyét és meséjét az evangéliumi Máriához szokás hasonlítani – *horribile dictu* abból eredeztetni – mivel mindketten szűz-

¹² *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 17. o.

¹³ Uo. 19. o.

anyák. De most nem ez a fontos, hanem, hogy neki is van térdede...

Ezt a kedves kis Marjattát egy sunyi bogyó ejti meg eprészés közben. Meg is érdemlí, ő ugyanis betegesen szüzességmániás: csak kakas-nem-látta tojást fogyaszt, tejet sem iszik, hisz a tej annak az átkos borjúnak az eledele, mely általában a visszatetsző nemzés során jön a világra. Tehát Marjattával alaposan kibabrál ez a besurranó bogyócska, mely beindít benne egy méhen belüli fejlődést.

Marjatta esetéről azért szoltunk, mert gyermeke nemsokára épp a *térdén* bukkan elének. És alighogy feltűnik, máris jöhet a gyerektragédia, hisz a térd, mint láttuk, kiskorúak számára nem egy életbiztosítás:

„ [Marjatta kicsiny kisasszony]

Megmossa piciny porontyát

Köré göngyölíti rongyát;

Térdére teszi a törpét.

[...] Ápolja az aranyalmát,

Ezüstből való botocskát,

[...] *Térdére* teszi egyjét,

Csípőjére teszi cseppjét,

Fésülni fejét kívánja

Kefélni haját simára.

Térdéről a gyermek eltűn...”¹⁴

Sok elemző ízlelgette már ezt az ígéretes Marjatta-mesét, ámde sosem a térd szémszögéből. Pedig nem ártana, hisz a tédről alábukott gyerek, ez a csodacsecsemő nemsokára minden országok királyává avanszálódik. Miként a bolygóvá vált tojások, vagy Zeusz csillagcsapata.

¹⁴ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 319. o.

Szülőanyád térdéről lehullsz te is

A sumer termékenységistén, Dumuzi sem a falvédőről jött le, hanem örületes szerencsénkre ő is épp anyja térdéről hullt alá. Vannak tehát véletlenek:

„Nád nőtt előtted, nád sarjadt előtted,
egy magányos nádszál feje felém hanyatlott:
bizony, szülőanyád lecsüggeszti fejét fölötted
Két nádszál közül, – egymás mellett álltak –,
letört az egyik
[...] Fénylő parázsodra víz loccsant
[...] bizony, szülőanyád *térdéről* lehullsz te is
furkósbotod elhányódott.
[...] Dumuzi nem él,
az akol a szelek prédája lett.”¹⁵

Az ember azt hinné, hogy ilyen esetekben hóc-hóc katonát játszott a mamája a gyerekekkel, ámde, miként Marjatta fia is egy ezüst botocskával zuhan alá, ő a furkósbotjával együtt hullik alá. Nem lehetséges, hogy a két eseménysor és képsor valaha egy lehetett?

Leugrott anyja térdéről

A *kolai* csillagregé Mjandas Pirréjét – az Aranyszarvú Szarvast – Termesz viharisten kergeti. Őt állítólag úgy érdemes elképzelnünk, mint a nagy vadászt, az Orion csillagzatot. Mjandas Pirrének asszonyfelesége van, és hús-vér gyermekei, kikhez ciklikusan hazatér örökös menekültében, s ilyenkor tiszteletükre időlegesen emberré válik. Egy ízben sajnos képtelen felölteni az emberi alakzatát, s kínjában szégyenében világgá bujdosik. Ekkor – akár a Bartók feldolgozta gyönyörű román kolindában – valamennyi fia utána szalad, és egyöntetűen szarvassá is válnak, annak rendje módja szerint. De hogy jön mindez a térdbalesetekhez?

¹⁵ *Fénylő ölednek édes örömében. A sumer irodalom kistüke.* Európa, 1983. Ford. Komoróczy Géza. 226-7. o.

„Még a legkisebb fiú is leugrott anyja *térdéről*, s a szarvasok után futott, hiába hívta vissza anyja.”¹⁶

Lehet, hogy csak mi látjuk így, mindenesetre ez a jelenet is fennakadt a rostánkon, amennyiben tragikus tédről való lehullást mesél el, mégpedig a rákövetkező elkallódás-átváltozás motívumával karöltve.

Väjnämöjnen varázshárfája

Väjnämöjnen egy ízben készít egy prima kis csodalantot, amely kizárólag alkotója, teremője, gazdája¹⁷ térdén hajlandó megszólalni.

„Adjátok elém a hangszert
hozzátok a hárfát hozzám,
Tegyem *tértem* tetejibe,
Úgy a tíz ujjam hegyibe!

Idegen térdén a hárfa szirénázni kezd, ezért pánikszerűen visszic Väjnmöjnenhez vissza, csináljon vele, amit akar.

El is vitték nagy vigyázva
Szállították szép szelíden,
Maga mestere kezébe,
Teremője *térdeire*.¹⁸

Azt nem állítjuk, hogy a lant Väjnmöjnen gyereke volna, de fura egy világ volt az a régi, ahol tán még az ilyesmi sem akkora képtelenség, mint gondolnák... egyvalami bizonyos: a lant sorsa pontosan a tédről lehulló gyereksors, lévén, hogy nemsokára a víz alatti világot fogja szórakoztatni...

Jól van, lehet, hogy igazunk van, lehet, hogy nincs. Az ember gyanakvó még önmagával szemben is, főként, ha épp az a dolgunk, hogy olyasmiket értékeljünk fel, amin mások átnéz-

¹⁶ Szöcs István: *Selyemsárhajó*. Erdélyi Híradó, Kolozsvár, 1999. 185. o.

¹⁷ Odüsszeusz íjának is van egy titka: csakis ő maga képes felajzani.

¹⁸ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 262. o.

nek. Hátha ez a térd ügy itt egy periférikus mozzanat, s szó sincs arról, amit állítunk, hogy az ősművek egy elfeledett, ám egykor központi dimenziójába csöppentünk volna. Ámde, mégsem lehet mellékes problematika, hisz Väjnämöjnen egy másik lantkészítése is ugyanígy térd-orientált:

„Ott az öreg Väjnämöjnen
Fenekköre települt le,
Sziklából való bürüre
Hárfáját kezében fogja
Közelébb a kedvest vonja,
Élit égnek felfordítja,
Talpát *térdén* hajtogatja.”¹⁹

Miért nem mindegy, miként tartja a dalnok imádott lantját? Miért kell ezt folyton folyvást felemlgetni? Mert valószínűleg ilyenkor tudatják az osszerzők a kozmikus tájólást, az események naptári, csillagmítoszi távlatait.

Démétér áldásos térdé

Homérosz eposzaiban is bőséggel szunnyadoznak térd-kultusz relikviák, amelyeket úgy tűnik, hogy maga a szent dalnok sem ért igazándiból. Egyébként sokkalta tudatosabban a térdre fókuszálva tárgyalná az esetet, amelyről a ragyogó *Démétér-himnuszban* esik szó.

Démétér eleve a finn Marjatta görög tájszólásának tűnik, amennyiben mindkettőjük gyermeke a mélységbe zuhan. Mint ismeretes, Korét is egy vízi örvény szippantja be, ahonnan majd megannyi hányattatás után megistenülve bukkan elő. Démétér pont úgy kajtat leánykája után – miként Marjatta vagy az apokrifok Máriája – míg végül egy királyi családhoz veti a sors, ahol szerencséjére épp szoptatódajkát keresnek. Ámde, ahelyett, hogy szoptatna, túlteljesíti vállalását, s sutyiban még tűzön is pirítgatja a kisdedet. Lássuk a jelenetet, mert szép:

¹⁹ Uo. 283. o.

„Éjszaka meg tűzben tartotta, akárcsak a fáklyát,
anyjának, s apjának meg nem mondta; csodásan
s gyorsan nőtt, s valamint egy olümposzi, éppen olyan lett.
S így lett volna haláltalan és örökifjú a gyermek,
hogyha a szépleplű Metaneira az éj folyamán nem
leskelt volna be illatozó hálóterméből
balgatagon.”²⁰

A királyi anya rádöbben hogy Deó a gyerekét tűzön piron-
gatja, s az álruhás istennő talpára útilaput kötnek, nyilván né-
hány keresetlen szó kíséretében. Honnan is sejtenék, hogy épp
a gyermek halhatatlanná tételén fáradozott? Démétér mélabú-
san távozik ennyi kisszerűség láttán:

„Ó, ti halandók, balgák vagytok, s esztelenek mind
nem látjátok a jó sorsot, sem a rosszat előre;
[...] fiad istenné vált volna, örök fiatallá,
általam, és tisztelték volna a földön örökké,
s most nincs mód, hogy a Kéreket és a halált kikerülje;
ám tisztelni örökké fogják mégis, amiért én
térden tartottam...”²¹

Itt most világosan kimondatott, hogy az effajta isteni *térden*
tartás hozadéka önmagában is egyfajta megistenülés az örök
élet elnyerésének ez egy különös stációja lehetett. Főként, ha
Démétér, vagyis maga a Földanya végzi a ceremóniát.

²⁰ Homérosz: *Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények*. Magyar
Helikon, 1974. Ford. Devecseri Gábor. Démétérhez 818. o.

²¹ Uo. 819. o.

Tüzes térdek

Mit is láttunk tapasztaltunk az előbbieken? Miféle aktusok kötődtek e talányos térdekhez? Mitikus születések, gyermek-balesetek és a tűz-elem is konokul fel-felbukkan: Végtere is Démétér térdén tartja, pirongatja kis pártfogoltját, Ilmatar anya térdén lánggra kapnak a kalevalai bolygó-tojások, s az egyiptomi világközép²², a Magas Domb, melyet nemrég felemlegettünk, neve szerint épp Tűzszigetet is jelent.

„Térdét üllőnek tökélé”

Väjnämöjnen térdéhez is tűz kötődik: egy ízben egy Vipunen nevezetű félig begyepesedett titán gyomrába hatol, azzal a becsületes szándékkal, hogy onnan három titokzatos értelmű ígét valahogy kikurkásszon. A lény méreteire jellemző, hogy Väjnämöjnen csónakkal közlekedik odabent, ahon-

²² Rudolf Drössler: *Amikor a csillagok istenek voltak*. Kossuth könyvkiadó, 1986. 82. o.

nan orvul tüzes vassal támad a szerencsétlen óriásra. Páncélzatát egy valóságos kis kovács műhellyé(?) alakítja át:

„Hát az öreg Väjnämöjnen
Erre már kovácsnak álla,
Vasverőnek ím bevála,
Üngét ülteti kohónak,
Szürkankóját szíttatónak,
Nadrágszárát szellőcsőnek,
Harisnyáit csönyílésnek,
Térdét üllőnek tökéli,
Pörölynek pedig könyökét.”²³

Mint látják, a *térdből* lesz az üllő, vagyis az a pont, ahol az izzó vasat simogatják. Ahol a legzajosabb aktusa történik az izzó vas formálásának. És ne tessék azt hinni, hogy mindez a pusztá véletlen műve, mert egyéb Kalevala-mese variánsok is ugyanígy mesélik mindezt, ragaszkodva ahhoz a mozzanathoz, hogy a térd válik üllővé az átalakítás során. Általában is elmondható, hogy a hagyományozás még akkor is érzi, tudja egy-egy fordulat fontosságát, amikor a szöveg eredeti értelme már réges-rég ködbe veszett.

Ukko aktív térde

Az a gyönyörű, hogy a finnség egész más szövegtípusai is őrzik a térd egykori szentséges mivoltának bizonyítékait. Nem fogják elhinni, de Ukko, vagyis a finn főisten a térdét csaknem arcátlan nyíltsággal egyenesen teremtésre használja. De ez is kevés, hogy a Kalevala-kutatás figyelme a *térdre* terelődjön... Figyeljük együtt a nagy bűvészmutatványt:

„Ukko isten mennyégbeli,
Monnó markát megdörzsöli,
Két tenyerét összetevén,
Dörzsöli a bal *térdféjén*;

²³ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 108. o.

Itt született szüzek hárma,
Természetnők, hármúl, számra
Nemtelen vas nemzőivé
Kék szájúak szerzőivé.”²⁴

Ismét figyelmükbe ajánlom, hogy fel sem tűnne az olvasónak itt ez a térd, ha nem madártávlatból néznénk az egyetemes hagyományt.

Amúgy ez az egész életre dörzsölés is olyasmi, mint a tűzcsiholás vagy a nemzés. A mitikus térdhez tehát mágikus mikro- és makroszkopikus elképzeléseket férceltek ősideológusaink.

²⁴ Uo. 56. o.

Vérző térdek

Startok a térden

A mai Kalevala-összeállítást Lönnrotnak köszönhetjük ugyan, ám közvetlen mestere nevéhez – Reinhold von Becker – ugyancsak kötődik egy állítólag szerényebb, magyarul nem hozzáférhető Kalevala összeállítás. Ne csak azért idézzük fel személyét, mert úttörő munkát végzett, hanem, mivel ő is egy térdrel indítja a maga Kalevala-összeállítását: Väjnämöjnen térdsebével²⁵. Ráértett volna ő is, hogy a Térd egyúttal a Kezdet Kezdetét jelenti?

„A runómértékes rész a levegő tündére megkérésének részletével, és a Väjnämöjnen *térdsebé*ről szóló énekkel kezdődik. Ezt a Väjnämöjnen hajóútjáról, a csukacsont kantele készítéséről és Väjnämöjnennek a természetet gyönyörködtető játékaról szóló széles tabló követi.”²⁶

²⁵ Väinö Kaukonen: *A Kalevala születése*. Gondolat, Bp., 1983. 31.

o.

²⁶ Uo. 31. o.

Egy üzemi baleset:

Nézzünk csak a körmére az idézett térd-sebes jelenetnek, tán még érdekes is lehet...

Íme az előzmények: A leánykérőbe készülődő agg Väjnämöjnen varázscsónakot fabrikál az útra, ámde a dolgot szó szerint elbaltázza. Illetve, a fejsze fordul ellene, egy térdbal esetet idézve elő:

„Hát bizony csak harmad napra
Hísz a végit félre csapja,
Lempo sújt a baltaélre,
Rossz a fokát rántja félre,
Szirtet szeg bizony az éle,
Fejsze a körül visszavága,
Hegyivel szalad a húsnak
Térdibe a tisztos úrnak
Väjnämöjnen lábujjába.”²⁷

Akkor most lábujj, vagy térd? – kérdezhetik. Ne tessék elbizonytalanodni, a Kalevala túl-felén derül ki, hogy ez mégis csak térd balesetnek számított annakidején:

„Tökéletes *térd* fejire,
E hibátlan ujj hegyire!”²⁸

A fejsze a térdből vérfolyamot fakaszt.

Ismerünk mi vérfolyót, vértengereket mesékből, még magából a Bibliából is... Egy a fontos, hogy üzemi baleset helyett ezúttal is inkább a kozmikus áradatok irányába ajánlatos gondolkoznunk hasonló ügyletek láttán.

A Kalevipoeg vérfolyama

Az észti Kalevipoeg is megörökölte az iménti összöveg iker-jelenetét, jöllehet, ez a tájszólás némileg máshogy cseng. Ámde az eltérések a variánsok hasznára válnak, mert pontosítják, együttesen kerekítik ki az eredeti szövegállapotot.

²⁷ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 54. o.

²⁸ Uo. 62. o.

A Kalevipoegben balta helyett egy mágikus kard fordul Kalevfi – azaz a fegyver gazdájának – *térde* ellen. Mégis iker-jelenetek ezek, hisz mindkét szüzsé arra szolgál, hogy az eset kapcsán a vas – vagyis a fegyver – gonosszá válásának eredetmeséjét felidézzék. Ámde itt Önök pusztán a térdseb megtekintésére hivatalosak:

„Kovács átka kényszerére
belégyakta gyilkos vasát
Kalevipoeg lábába,
levágta a lába fejét,
aztán *térdig* lemetszette.”²⁹

Egy ilyen szalámizás több mint kellemetlen, ám a baj nem akkora, mint manapság volna. Megadatik a lehetőség sebforrasztó csodafű után nézni!

„Túlvilágról testvérüket
égi játok jöttek látni,
ő fájdalmát feledtetni,
gyötrelmére gyógyírt hozni,
írt iszonytató sebére,
térdcsonkjára csodafüvet.
Mégis halált hozott a seb,
Kifolyt vére vitézünknek,
Erejét elveszejtette.

Ámde ebből a térdből gigantikus vérfolyam fakad, apokaliptikus véráradat, s mely tán ezt az egész világciklust káoszba fogja fullasztani. Jusson eszükbe, hogy mi már kikutattuk, ezek a szereplők nem hús-vér emberek, hanem ezek itt óriások, gigászok, és van vérük elég:

[...] a mezőn megalvadt vére
vörösbe vonta a völgyet.”³⁰

²⁹ *Kalevipoeg. Észti hősének.* Európa, 1985. Ford. Rab Zsuzsa. 496.

o.
³⁰ Uo. 497. o.

Kalevipoeg belepusztul térdsebébe. Väjnämöjnen látszólag meggyógyult, ámde gyanúnk szerint egy kicsit ő is meghalhatott, végtére is egy csodaszer fogja új életre keltetni...

Térdpatak

A buddhisták is birtokolták a térdhez kötődő fura ideológiát, bizonyítja egy enyhén szólva sutácskának tűnő mese, melynek egy fontos jelenete épp e kultusz egykori jelenlétére épül, alapul.

„Ekkor a Bódhiszattva a *vállára* ültette és hajnalra ki-
jutottak az erdőből. Napkelte után az asszony újra
szólt:

Szomjas vagyok, uram.

Kedvesem, nincs itt víz, – felelte a Bódhiszattva, de
mikor az asszony újra megismételte a kérését, kardjával
megvágta jobb *térdét*, és ezt mondta:

Kedvesem, nincs víz, de ülj le, igyál vért a jobb tér-
demből.

Az asszony így tett. Egy idő után aztán megérkeztek a
Gangeszhez...”³¹

Életszerűtlen, hogy egy vándorló épp a térdből fakasszon
patakot, ami a fő tevékenységében, a járásban előreláthatólag
akadályozza. Arról nem is szólva, hogy a térd legkevésbé sem
a vérbőségéről nevezetes. Hovatovább bármely más testrész
alkalmasabb megcsapolásra, így hát mi más magyarázat ma-
radhat számunkra, minthogy a háttérben feledésbe merült ös-
spekulációk, okok és megfontolások szunnyadoznak. Marad-
junk annyiban, hogy ez a térdvágás az előbbi példáink rituális,
minden bizonnyal csillagászati ihletésű véráradataival mutat
mélységes, stílusosabban szólva, magasságos rokonságot.

³¹ *Dzsátakák-buddhista születések.* Ford. Vekerdi József. Terebess
Kiadó, Bp. 1998.

Váll és térd

Még ezt a mellékesnek tetsző *vállra emelést* is legyünk szívesek észrevenni, mert a vállra helyezés másutt is gyakorta, sőt, csökönyös mód épp térd-téma társaságában bukkan majd fel, csaknem csatolt esemény gyanánt. És az ilyesfajta visszaköszönő motívum együttállás magyarázata az ős-racionalitás világában keresendő. Dél-Amerikai indián legendák is megőrizték ezt – a felfogás elképesztően ősi mivoltáról árulkodó – motívum-kapcsolódást.

„Jellegzetes a mexikói Las Limasból előkerült istenszobor, karján csecsemővel, mint annak a kornak a megjelenítése, amikor az embereké lett a kukorica: az isten két *vállán* és *térdein* az előző korszakokat jelképező és pártfogoló négy más isten feje van kifaragva.”

Istenségek egy másik istenség térdén? De hát a kalevalai Nap-Hold tojások ugyancsak térden nyugvó istenségek, sőt, kis jóindulattal istenfejeknek is tekinthetőek...

Egy felvetés

Jóllehet, a történelem neves és becses személyiségeinek tekintik jobbára mindazokat, akiknek a térdei körül szimatoltunk, ámde egyre gyanúsabb és világosabb, hogy ezek kozmogóniai személyiségek, vagyis a kezdetkori elképzelések mára már racionalizálódott csillagistenségei. A Kalevala-mesék tanúsítják, hogy Väjnämöjnen is elfoglalhatja Kave anya méltóságteljes pozícióját a vizek közepén, térdén a szentséges tojásokkal. Ez nem feltétlenül az összövegek elbutulásának jele és bizonyítéka, hanem akár még ő is lehetett egy – tán a Kave anyát felváltó – világkorszak kozmoszistensége.

És azzal sem árt számolni, hogy a vérözönt hozó, okozó térdsebek pedig az aktuális világkorszak káoszba döntését is jelenthetik. A térdseb elállítás pedig a vízőzön lezárását, végét... Mindez részünkről pusztán egy tán vad felvetés, melyre

épp ezért majd még vissza-vissza térünk, mivel hogy külön vizsgálatra is érdemes lehet...

A vízözönt a Sztüx, vagyis az Eskü zárja le, ő ért fel ugyanis, mint emlékeznek, legelőször az Olümposzra, amely ezek alapján tán még „(kozmikus-térd)hegy” is lehetett.

„Elsőnek a Sztüx ért az Olümposzi csúcsra, magával
Hozta gyermekeit, mert így tervezte el atyja,
Megtisztelte ezért Zeusz bőséges jutalommal
Hogy legyen ő legszentebb eskü az istenek ajkán,
meg gyermekeit tartotta örökre magánál³²

Nem árt kozmikus távlatokban gondolkoznunk, és az effajta isteni hegyet – mint amilyen Kave anyáé – *térdhegy*nek látni, tekinteni, mert efféle perspektívából nyerhető vissza az afféle fura szokások ős-értelme, mint pl., hogy a régi ember *eskiütéte*-le épp a térdhez kötődik – és nem csupán a görögöknél.

³² Hésziodosz: *Istenek születése*. Magyar Helikon, 1974. 18. o.

Az eskük esküje

Térdeskü

Ha csak az elszigetelt eseteket nézzük, joggal csóválhatja fejét az ember az ilyesféle zavarba ejtő értelmetlen megoldáson, ha valahol az *eskü* szentséges ceremóniáját *térd*hez kötik. Ámde látva, hogy ez egy elterjedt és legkevésbé sem diagnosztizált nyilván őskori struktúra, nem árt komolyan vennünk:

„Jut eszedbe régi esküd
Tuonela vizénél esküdt,
Vagy zúgónak szörnyű száján
Teremtőnek *térde* táján!”³³

Az sem a véletlen játéka, hogy a félelmes Tuonela, a halál zúgója pontosan ugyanazt jelenti a Kalevalában, mint amit az előbb látott Sztüx a régi görögség számára. Az ilyesmi fejtörést okozhatna azok számára, akik egymástól független kultúrkörökben gondolkoznak, de nem figyelnek fel az ilyesmire, mert általában arra van szeme a szövegértelmezőknek, ami koncepciójába illik...

A Kalevalából számos helyen s formában köszön ránk a térd és eskü egykori szoros összefonódása:

³³ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 223. o.

Ottan Otszó esküt fogadt
Erdő asszonyának *térdén*
Nyilvánóságos Isten előtt,
Alkotónknak arca alatt,
Bűnt, hogy el nem fog követni,
Rossz fát nem fog tűzre tenni.”³⁴

Térdmánia

Az átlagos tájékozottságú olvasó valahogy úgy gondolja – mivel hogy ezt táplálták belénk – mintha a Kalevala, vagy a Kalevipoeg kevésbé volna hiteles, eredeti műalkotás, mint a homéroszi oeuvre, a Biblia vagy teszem azt, a sumer szövegek. Naivnak titulálják, mivel az utóbbi századokban vetették e finnségi szövegeket papírra. Fura, mégis a szájhagyomány gyakran archaikusabb szövegállapotokat őrzött meg, mint amelyeket sok ezer éve jegyeztek le. Ennek abban véljük magyarázatát, hogy míg az ókor az őshagyományt szent történelemmé fazonírozta, pofozta, addig a nép ajkán élő összövegek megúszták az effajta mütéteket.

De egy valamit feltétlenül bizonyít mindaz, amit itt tapasztalunk, és ennek megértése égetően fontos: az ősvilág szötteseit, szövegeit egyazon szövőszéken szőtték.

Hinnék, hogy a Kalevipoeg is egy *térddel* nyit, mégpedig, épp elvárásainknak megfelelően?

„Seregelj sok régi emlék,
Kaleveknak hírét hozva
[...] Ahol csöndes alvó árnyak
kemény kínok kövei közt,
szenvetések szurdokában
fekete földben feküsznek,
Uko *térdén* szunnyadoznak,
Maarja ölen mély álomban.”³⁵

³⁴ Uo. 296. o.

Egy térd-simizés:

„Míg Kalevék kedves fia
öröme ünnepét ülte
széles kedvvel kurjongatva,
ím belépett lappföld bölcse;
Kalev *térdét* szokás szerint
megsimítva, szóba kezdett:
Uku szórjon rád szerencsét,
Az ég éles ésszel áldjon,
Téged, és te társaidat!”³⁶

A megalázkodás jele

Végre! A Kalevipoeg magyar szerkesztője az előbb idézett térdsimításhoz ha nem is magyarázatot, de legalább megjegyzést fűz:

„A térd megsimítása a tisztelet és a megalázkodás jele volt. Az észt parasztnak még a múlt században is meg kellett simogatnia a földesura térdét.”³⁷

Toldjuk meg mindezt azzal, hogy a homéroszi görögök még meg is csókoltatták a térdüket hasonló helyzetekben... a törökök pedig talpukat, de ez már más térszta.

Halál a térdre!

Rendkívül öröndetes ügyünkre nézve, ahogy eltérő kulturális rétegek is megörzik nyomát *térd* felé fordult egykori megkülönböztetett figyelemnek. Innen már sejtethjük okát, hogy miért épp a szerencsétlen térdre postázza a régi ember olykor az átkot? Mert egy ilyen esemény a mai olvasó számára teljességgel ésszerűtlen és megmagyarázhatatlan is:

³⁵ *Kalevipoeg. Észt hősének.* Európa, 1985. Ford. Rab Zsuzsa. 7. o.

³⁶ Uo. 469. o.

³⁷ Uo. 514. o.

„Ukko, ég teteje beli,
Magad villámfelhő-széli
[...] Rúgd be a külsőház kapuját
Nyisd az ablaknyílás nyitját,
Azon át eredj elébbre,
Száll a házba forgószéllel,
A *térdük kalácsát* érd el...”³⁸

A térd kapcsán...

Akad egy meglehetősen ismert hattita theogóniai szöveg, amelynek egyik eleme olyannyira zavarba ejti az olvasót, s nem tudja az ember, hogy kínjában merre forduljon:

„Három istennemzedék váltotta egymást a világ őskorában. [...] Újabb kilenc év után Kumarbi lázad fel apja ellen, és lenyeli az ég felé menekülő apjának hímtagját.”³⁹

Hinnék, hogy a *térd*-kultusz ismeretében az előbbi jelenet viszszanyerheti jó hírét? Akitől az előbb idéztünk – Komoróczy Géza – ugyanis egy másik tanulmánykötetben elárulja, hogy nem is oly bizonyos, hogy azt harapta le ez a lázongó Kumarbi, amin a tudós világ nem győz mosolyogni, hanem valójában a *térdét*:

„Kumarbi leharapta és lenyelte – a hattita szöveg eufémizmusával mondva – Anu „combjai”-t, vagy „*térd*”-ét (paršinuš).”⁴⁰

A lényeg, hogy a *térd* szerepel az eredeti szövegben! De akkor miért írnak helyette hímtagot e szöveg elemzői szerte a világban? Tán, mert manapság a térdleharapás baromságnak tetszik, vagyis szövegfeljavítás történhetett. De azért van létjogosultsága az elterjedt értelmezésnek is, mivel tény és való, e két kérdéses testrész ugyanazt a termékenység-eszmeiséget képviseli.

³⁸ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 110. o.

³⁹ *Mitológiai ábécé*. - A hattiták - Komoróczy Géza. Gondolat. Budapest, 1978.

⁴⁰ Komoróczy Géza: *A šumer irodalmi hagyomány*. Magvető könyvkiadó, Budapest, 1979. 550. o.

Miért épp a térd?

Melanéz szellemidézés:

Nemrég felvetettük, hogy Väjnämöjnen hátha nem pusztán praktikus, hanem rituális megfontolásból állította pont a térdére a hárfát. Tágabb kitekintésben a térdre emelés önmagában is egy rítusnak tűnik, mivel hogy az is, bizonyítja, hogy ezt, mint szertartást, a glóbusz túl felén is kísértetiesen hasonló formátumban ismerték és gyakorolták. Ez a nagy Frazer-gyűjteményből is igazolható, akitől M. Eliade idéz:

„Ha valaki beteg, vagy föl akarnak fedezni valami ismeretlen dolgot, a család valamelyik tagja *térdére* vagy *vállára* veszi annak az elhunynak a képmását, akitől tanácsot akarnak kérni, és hagyja, hogy az illető lelke „megszállja”.⁴¹

Itt világosan tetten érhető, hogy e két ragyogó tudós a legkevésbé se tulajdonít jelentőséget magának a *térdnek*, egyéb-

⁴¹ In: Mircea Eliade: *A samanizmus*. Osiris Kiadó, 2001. 331. o.

ként nyilván szóvá tennék. Pusztán csak jelzik e fura jelenséget. Vegyük azt is észre, mert fontos, hogy sem a ragyogó Eliade, sem pedig kiváló a Frazer jegyzeteiben a *térd* egyáltalán nem szerepel címszó gyanánt, tehát átnéznék rajta s a kapcsolódó – mint látják – központi kultuszon. Voltaképp valóságos csoda, hogy e térd- emlékek egyáltalán fennmaradtak, s nem peregték ki mindenünnen – mint nyilván megannyi fontos ügylet – az általában átvedlésre kényszerített szövegekből.

Odüsszeusz a térdén

Gondolnák, hogy még Homérosz jól ismertnek tekintett eposzában is markánsan megjelenik a térdre emelési ceremónia, pont miként az egyéb paleo-szövegekben. Halljuk mindezt magától Homérosztól:

Autulükosz hajdan maga jött el a dús Ithakába,
és akkor született lányának kisfia éppen:
Eurükleia a kis csecsemőt *térdére helyezte*
néki, ebédjük után, s a nevéen szólítva kimondta:
”Autulükosz, magad adj te nevet lányod gyerekének,
ennek a kedvesnek, kire régen vágyakozol már.”
Erre meg Autulükosz szólalt és adta a választ:
„Vöm s lányom, neki ily nevet adjatok: erre-utamban
oly sok szívből vette körül lobogó düh személyem,
férfiak- és nőktől, kik a termő földeken élnek:
éppen ezért Odüsszeusz légyen neve.”⁴²

És mit lát ebből a legkiválóbb mítoszkutató, Kerényi Károly? Fontos, hogy ő mit lát és tapasztal, mivel iskola-teremtő személyiség. Felfigyel-e vajon a térdre?

„Amikor Odysseus megszületett Laertés házában, akinek fiaként szerepelt a trójai háború hőrszai sorában, Autolykos épp a vejénél és leányánál vendégeskedett.

⁴² Homérosz: *Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények*. Magyar Helikon, 1974. Odüsszeia XIX. ének. 399-408-ig.

Nagyapja *térdére* helyezték a gyermeket, s kérték, találjon ki egy nevet az újszülöttnak.”⁴³

Felemlíti ugyan a térdet, de ez pusztán véletlen szerencse. Hisz ha – másokkal egyetemben – észlelné a *térd* különleges státuszát, nyilván nem rejtene véka alá a dolgot.

Kár, mert remélhetőleg immár Önök számára is világos, hogy Odüsszeusz jövője és személyiségnek alakulása szempontjából perdöntő ez a térdre emelési rítus. Hisz valami mód a térd érintésétől, annak mágikus erejétől válik félistenné⁴⁴, hőrosszá. Tán a második születés rítusáról annyit beszélő samanizmus emlékszik a ceremónia velejére, amelyben részesülők épp effajta hatalomhoz jutnak, hasonló körülmények közepette. Miként, mint emlékszünk, a királyi gyermek Démétér a térdén...

Az sem mellékes, hogy az előbbi idézetünkben Odüsszeusz nagyapja, Autolykos egy isten-fi, vagyis a tolvajisten Hermész fia. Amúgy Odüsszeusz is meglehetősen lopós, mint e nagy isten – ld. Palladion stb. –, és persze félig-meddig halhatatlan is, tán épp e térdén megesett névadási rituálénak köszönhetően. Hisz, ne feledjük, élve megjárja az alvilágot is, a helyet, ahonnan halandóknak bajos a visszatérés...

Nemesítő térdre emelés

A régi görögségnél maradva, Kyréné a líbiai uralkodónő legendája is alátámasztja, hogy a térdre emelés nem arra szolgál, hogy közelebb kerüljön a delikvens azokban a szemüvegtelen időkben. A térd nem a sámlit helyettesíti, hanem szent testrészt, a halhatatlanná tétel titokzatos helyszínét:

„Ott fia is fog születni, akit a dicső Hermész édesanyja öléből a Hórákhoz és Gaiához visz el; ezek *térdükre* veszik a gyermeket és ajkaira nektárt meg ambrosiát

⁴³ Kerényi Károly: *Görög mitológia*. Gondolat, 1977. 395.

⁴⁴ Csak akiben isteni vér csörgedez, jöhet vissza az Alvilágból, ahová Odüsszeusz is tesz egy kirándulást.

csepegtetnek és halhatatlanná teszik, a derék emberek öröme, juhok őrzőjévé. Agreus lesz ő: a "Vadászisten", és Nomios: a "Pásztoristen", mások meg Aristaiosnak fogják nevezni."⁴⁵

Névadó a szent térden

Bizonyíték erejű ügyünkben, hogy a térdet már a sumerok is minden lacafacázás nélkül *szent*nek titulálják:

„Ningirsu [...] tette anyja méhébe Eannatum magját. Ninhursag megszülte őt. Ninhursag örvendezett Eannatum fölött. Innin a karjába vette. [...] nevet adta neki. Ninhursag *szent térdére* ültette őt.”⁴⁶

Ha másutt nem, itt félreérthetetlen, hogy a gyerek mágikus ceremónia beavatottjaként bukkan fel a térden, amely az effajta művi beavatkozások, magasztosulások egyetlen lehetséges színterének látszik. Nem is csoda, hisz névadásra ennél alkalmasabb hely aligha akadhat...

Névadás Kumarbi térdén

A harapósságáról elhíresült hettita Kumarbi atyaistenről nemrég szóltunk. Rajta mosolygott a tudós világ, s lám, kiderült, hogy pusztán apja mágikus térdét haraphatta le eredetileg, csak a szövegelemzők ezt nem merték felvállalni, mert sületlenségnek tetszhetett a térdkultusz ismerete híján. Nyilván sokan még így is fenntartással fogadják megoldási ajánlatunkat, épp ezért itt, a „térdi névadások” kellős közepén örömmel jelenthetjük, hogy Kumarbi térdét is épp a vizsgált struktúrában találtuk. Sőt, látni fogják, hogy a hettiták is ugyanazt a térd-szentség-hitet vallották, mint mindenki a széles őshagyó-

⁴⁵ *Mitológia*. Trencsényi-Waldapfel Imre. Gondolat Kiadó, 1983. Kyréné.

⁴⁶ *Ókori keleti történeti chrestomathia*. Nemzeti Tankönyvkiadó Bp., 1996. 89. o.

mányban. Ez pedig még inkább igazolja számításainkat, hogy amit Kumarbi leharapott, az csakis térd lehetett.

Lássuk csak, mi is a teendő Kumarbi újszülött fiával?

„[...] az újszülöttet Kumarbi térdére helyezték. Kumarbi vidáman ringatta fiát, majd felkapta, táncoltatta. Közben gondolkodott, *mi legyen a fiú neve?*”⁴⁷

Tehát itt a névadás térdre emeléssel párosulva. A térdnek e jelenetekben minősített szerepe van. Ezt a további szövegszövés is alátámasztja. A gyereket el kell rejteni, ámde honnan is viszik el őt?

„Erre az istenek a parancs értelmében elvették a gyermeket Kumarbi *térdéről*. [...] Elvitték Enlil főistenhez, és annak *térdére* helyezték...”

Tehát tédről térdre kerül, ami valamifajta megistenülés színtere. Na, de folytassuk, mert Enlil mintha épp erről beszélne, miközben elnézi a térdén álló gyermeket:

„Tudom biztosan, hogy az istenek közül senki se fog nála nagyobb küzdelmeket vívni.”⁴⁸

Tehát e térdek, melyeken megfordul, a gyermek emelkedésének az állomásai. Még egy fontos, ámde nem jelen témánkba vágó állomás következik ezek után, amikor a gyermeket a világot tartó óriás *vállára*⁴⁹ helyezik...

„[...] eztán az istenek felvették a gyermeket, és Upelluri, a világot tartó óriás *vállára* helyezték.”⁵⁰

Aki tehát ilyen mágikus testrészekről szentelődik meg, amilyen a térd és a váll, annak ugye máris sínen van a mítikus karrierje.

⁴⁷ Dobrovits Aladár-Kákosy László-Komoróczy Géza: *Bábel tornya*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1964. – Az ókori Közel-Kelet mítoszai és mondái. 185. o.

⁴⁸ Uo. 185. o.

⁴⁹ Az *Ádámcsutkában* rámutattunk, hogy az égboltot tartó óriások épp szentséges *vállukról* ismerszenek fel.

⁵⁰ Dobrovits Aladár-Kákosy László-Komoróczy Géza: *Bábel tornya*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1964. – Az ókori Közel-Kelet mítoszai és mondái. 185. o.

Jövő a térdén

Gondoljanak bele, ha ilyen problematika mellett, amilyen a Térd egykori kultusza, csak így elsétál a szakkutatás, micsoda kincsek, csodák várnak rehabilitációra? Miért nem furcsállja senki, hogy Homérosz a *térddel* fejezi ki azt, ha valami még a *jövő titka*:

„Csakhogy mindez az *isteneink térdén fekszik* még,
megfizet-é nekik ő, vagy sem, miután hazaért már,
termeiben”⁵¹

Odébb:

„Csakhogy mindez az *isteneink térdén fekszik* még;
indulj útnak, apó, sebesen, szólj Pénelopénak,
hogy nincs semmi bajom, s hazaértem végre
Püloszból.”⁵²

Odébb:

„Így szólt, s hívta a két Aiászt oda és Meneláoszt:
„Aiászok, ti akháj fejedelmek s hős Meneláosz,
bízzátok csak a holtat a legderekebb daliákra,
álljanak ők köribe, s üzzék el a rárohanókat:
s üzzétek tőlünk el a vész napját, akik élünk,
mert hiszen erre nyomulnak a könnyfacsaró viadalban
Hektór s Aineiász, két legjobb trójai harcos.
Csakhogy minden az isteneink térdén fekszik még:
mert én is dobok ám: és Zeusz intézze a többi.”⁵³

Odébb:

„Erre sisakrázó Hektór nem félve felelte:
„Péleidész, mért is hiszed azt, hogy mint buta kölyköt,
puszta szavakkal tudsz elijeszteni? Érték eléggé

⁵¹ Homérosz: *Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények*. Magyar Helikon, 1974. Ford. Devecseri Gábor. *Odüsszeia*. I. ének.

⁵² Uo. XVI. ének

⁵³ Homérosz: *Íliász. Odüsszeia. Homéroszi költemények*. Magyar Helikon, 1974. Ford. Devecseri Gábor. *Íliász*. XVII. ének

ócsárló, szűrő szókkal magam is feleselni.
S jól tudom azt, hogy hitványabb az erőm a tiédnél.
Ám isten térdén fekszik, hogy dárdadobással
én, noha hitványabb, nem orozhatom-é el a lelked,
mert hisz van nekem is dárdám, és éles a vége.”⁵⁴

Miként látták, mi a *jövőt* barangolásunk során rendre istenségek térdén találtuk. Gondoljanak bele, micsoda intenzitással élhetett ez a csillagmese a régi ember hétköznapijaiban, ha köznyelvi fordulattá válhatott? S milyen régi lehet ez a hagyomány, ha csillagászati értelmével már nyilván Homérosz sincs tisztában. És lám, évezredek telhetnek el anélkül, hogy a görögségen felnövő nyugati ember, egyszer is rákérdezne, hogy mi a csudát jelenthet az, hogy az istenek térdén fekszik a jövő?!

⁵⁴ Uo. XX. ének

Térdkultusz-nyom a magyar köznyelvben

Öreganyád térde kalácsa

Jut szembe! Még az a magyar mondás, hogy: *öreganyád térde kalácsa*, ugyanezt jelenthette! Lássuk csak, mert tanulságos, hogy mit tudnak erről szólásgyűjteményeink: Margalits a kötetében nem szerepelteti, O. Nagy Gábor viszont így értelmezi:

„Öreganyád térde (kalácsa) = Indulatos beszédben elutasítás, ellenzés, tagadás kifejezésére:) szó sincs róla!”⁵⁵

Tehát a szólásgyűjtemény egész máshogy magyarázza – a *térd* címszó felől nem is érdemest ezt keresni, mivel teljes ez ügyben itt is a nagy a homály –, ámde okkal hihetjük, ugyanaz lehetett a szólás eredeti értelme, miként azt Homérosz használja: *ez még nincs eldöntve, ez még a jövő zenéje*, vagyis *az isten térdén fekszik*.

⁵⁵ O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat kiadó, Budapest 1982. 533.

És ha mindez igaz, akkor ez a mondás számunkra egy párját ritkító lelet, mivel az egyetemes kozmogóniai elképzelésekről csicsereg a magyar hagyomány által megőrizve.

Irány a Biblia

Le merem fogadni, hogy a legtájékozottabb bibliakutatók is csóválják fejüket annak a felvetésnek a hallatán, hogy Biblia ugyanennek a különös, térdhez kötődő eszmerendszernek a boldog és gazdag tárháza. Márpedig ha ez igaz, akkor bizony egy olyan komparatistikára volna sürgősen szükség, amely számol azzal, hogy az ősköltészek meghatározó hányadban egy közös paleo-legendárium anyatövéből ágaztak szét.

A térdtisztelő Biblia?

József titokzatos térde...

Mivel hogy az ősművek közül alighanem a Bibliára fordították a legtöbb kutatói munkaórát, elmélázik az ember, miként lehetséges, hogy egy ilyen fontos kultusz, mint a térd-problematika ily mértékben kijátszotta az éberséget, a megértő odafigyelést?

Pedig különösebb odafigyelés nélkül is belátható, hogy a térdkultusz a szent szövegben mily mélyen és markánsan jelen van, ugyanúgy, mint mindenütt. Döbbenetesen izgalmas, hogy

épp a történelmi személyiségnek tekintett egyiptomi József térdei ily titokzatos események színterei:

„Manassé fiának Mákhirnak is születtek József *térdén* gyermekei.” 1M50;23⁵⁶

Nem! Ilyen nincs! Biztos elírás lehet. Lássunk csak egy másik bibliafordítást, de szaporán:

„Manassze fiának Machirnak a fiai is József *térdén* születtek.” 1M50;23⁵⁷

A kommentárok ilyenkor keresztapaságra vagy örökbe fogadásra, örökössé tételre utalnak, ámde, ugye mennyivel más-hogy fest mindez a térden-születés jelenség ismeretében!

Józsefnek paleo-korból származó szentséges térdei voltak, s ettől lehet megannyi misztikus születés színtere. Pont olyan, miként előbbi példáinkban, vagy miként egy kalevalai legendában a kozmikus Väjnamöjnené.

„A tengerben úszik Väjnamöjnen, akinek a térde füves dombként emelkedik ki a tenger vizéből. A bűvármádár oda rakja rézfészkrét, és abba egy aranytojást tojik...”⁵⁸

József térde ugyanígy termékenységi, születési központ, kozmosz-analóg helyszín.

És mielőtt József rejtelmes térdéről Jákóbéra ugrana figyelmünk, ismételjük meg, hogy e fura térden születések innen onnan a nagyvilágból csak együttesen fellépve képesek vissza-szolgáltatni ős-értelmüket, külön-külön vizsgálva mindegyik azt sugallja, hogy az emlékezés gépezetének pillanatnyi sérülése produkálta e fura torzószerű képsorokat.

⁵⁶ Szerzői megjegyzés: Ahol nem Károli Gáspár fordítását használok, ott ezt külön jelzem.

⁵⁷ *Biblia*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1992.

⁵⁸ Lauri Honko: *Finn mitológia*. In.: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. 189. o.

Jákób térdé

Nem József az első bibliai személyiség, kinek térdén nagy élet, gyermekzsivaj tapasztalható. Jákob ugyanazt a térdre emelési szertartást hajtja végre, mellyel már Odüsszeusz vagy mások esete kapcsán megbarátkozhattunk. Tehát önmagán messze túlmutató értelmű, hogy Jákób nem akárhogyan, hanem *térdére* emelve áldja meg unokáit:

„Akkor kivevé József azokat az ő atyjának *térdei* közül és leborula arccal a földre.” 1M48;12

Lássuk, a valláskutatók, akik a térd megkülönböztetett kultikus szerepét nem érzékelik, miként is értelmezik az előbbi jelenetet:

„Jákob a *térde* közé állítja a gyermeket. Valószínűleg örökbefogadási szertartás, mint ahogy a 1M30;3 szerint a rabnő úrnője térdén szüli gyermekét, s azért gyermeke úrnője gyermekének számít.”⁵⁹

Rabnő? Térd? Lássuk az esetet, amire itt célozgatnak!

Kölcsön-térd?

Mint ismeretes, Jákób felesége, a kezdetben meddőségre kárhoztatott Rákhel, egy nagyvonalú ötlettel huzakodik elő. Ad a férjének egy lehetőséget az utódlásra, felajánlva számára, hogy szolgálólányától gyermeke születhessen. Ámde mindezt elég körülményesen adja tudtára, s az ajánlásban bukkan fel a mi keresett képsorunk, a modern szem számára nyilván problematikusan:

„És monda ez: Ímhol az én szolgálóm, Bilha, menj be hozzá, hogy szüljön az én *térdeimen*, és én is megépüljek általa.” 1M30;3

Jogos önvédelemből szövegromlást vagy átvitt értelmet gondol ide kínjában a mai olvasó, de immár sejtjük, hogy e

⁵⁹ *Biblia*. Szent István Társulat. Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1992. 65. o.

képsor megoldása is a vizsgált ősi kultusz háza táján keresendő, a szülő térdek világában, melyek kozmogóniai jellegű szövegek utórezgései.

Azt mondtuk, hogy a térdügyletek eredetüket nézve kozmogóniai érintettségűek. Mérlegeljük hát, Jákób és József a Biblia előtti összövegekben lehetett-e ilyesfajta kozmikus személyiség? Olyan, mint a térdét vízből kiemelő Kave-vízanya, vagy Rhea-földanya, illetve a nemrég idézett térdes Vajnamöjnen?

Jákób és József tehát lehetővé teszik, hogy térdükön unokák „szülessenek”. Ők azonban nem akárkik, hanem elérték egy igen magas – szerintünk eredetileg – kozmikus rangot, hisz, Jákób egy országgá, Izraellé válik. József is király lesz, Egyiptom nagyhatalmú jószágos királya. És úgy tűnik, csak kiváltságos – tán relatív földapai – *térd* válhat ily titokzatos születések színterévé.

Sámson hétágú haja

Még a Sámson-történet is egy térd-títkot rejt magában, mivelhogy ő – miként előbbi példáink égitest-csemetéi – ugyan csak egy térden szenved el mágikus traumáját:

„És (Delila) elaltatta őt az ő *térdein*, és előhívott egy férfiút, és lenyíratta az ő fejének hét fonadékát, és kezdé őt kínozni, és eltávozott tőle az ő ereje.” Bírák könyve 16;19

A tragédia helyszíne tehát Delila térde. A mese külön kitér a hajfürtök számára, nyilván, mert valami miatt fontos volt eredetileg. A fürtök száma épp *hét*, pont miként a kalevalai bolygó-tojásoké, melyek a térden összeroppannak. De a lényeg, hogy a hét fürtöt épp itt, Delila térdén éri a támadás. Arról nem is szólva, hogy Sámson is égitestgyerek, neve szerint, mint ismeretes, *Napocskát* jelent...

Fényhaj fürtök

Arany Kaltes fényhaja

Nyilván az olvasók javarésze fogja a fejét azon, ahogy mi itt a hajfürtök levágását a kozmosztojások összetörésével lazán összevetettük. Mert nem szokás számolni azzal, hogy pl. egy vogul szöveg kompatibilis lehet a Bibliával, sőt a megértésben egymás segítségére siethetnek:

„Arany Kaltes, az ifjú nénje
kikél a házból, hajfonatát bontja:
egy-torkolatú hét Ob-folyam ömlik;
egy-torkolatú hét tenger özönlik;
hajfonatából bomlik ki a nap
*hajfonatából merül fel a hold.*⁶⁰
[...] hajfonatán ott fénylik a nap
hajfonatán ott villog a hold”⁶¹

Mit jelentenek az előbbiek? Ha a hajfonatból bomlik ki a nap, stb., úgy a haj pontosan ugyanolyan égitestmag, mint azok a tojások a Kalevala elején. Így tehát Sámson hét levágott⁶² hajfürtje ott a térden, ugyanakkor a kozmikus helyzetnek az átfogalmazása, mint a térden összetörő és aztán kikelő kozmosztojások, bolygómagok.

A lényeg hogy immár felsejlik Sámson igazi veszteségének értelme. Mert a hajvágás valójában égitest-rablás értelmű ebben a szövegtípusban.

⁶⁰ *Leszállt a medve az égből. Vogul népköltészet.* Európa, 1980. 7. o.

⁶¹ Uo. 8. o.

⁶² A magyar paraszt is állítólag hét farkocsba fogva hordta haját.

Tibeti „fej-fa”

Arany Kaltesnek a fűrtjeiből bomlik ki a nap és a hold, és nyilván több egyéb csillagmeglepetés. Mindez, engedelműikkel, azt a tibeti varázslatos látomást juttatja eszünkbe a *Halottaskönyvből*, melyet itt-ott már idéztünk, előző munkáinkban. A kérdéses szöveg egy fejtetei csodafát emleget – annak kozmikus perspektíváiban –, tudatva, hogy a hajfűrtök az ő rendszerükben egyebek közt faág-analógok is.

„Ha reggel, amikor már süt a nap melege, a tiszta nappal háttal állsz, és az árnyék fejtetején nem látszik a pára, annak neve: az Óriáshegy ormáról letörik a Kívánságteljesítő csodafa, s jelenti, öt nap múlva érkező halálad.”⁶³

Sámsonnal is épp ilyesmi történhetett, Delila a fejről mint-ha az erejét őrző csodafát vágta volna le, annak hajfűrt ágait.

Egy magyar gyermekmondóka is sejteti, hogy a régiek a fejtetőt, a haját fának, erdőnek tekintették:

„Mondóka. A gyermekek fejének megnevezett részeire mutatva haladnak az állától kezdve felfelé, majd a fejtetőn át lefelé:

Álli – áll

Táti – száj,

Szortyi – orr,

Pili – szempilla,

Sík mező – homlok,

Kerek erdő – haj,

Ebben laknak a vaddisznók!

Kuci-kuci kuci...”⁶⁴

⁶³ *Tibeti halottaskönyv*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, 1999. 127. o.

⁶⁴ *Szedem szép rózsámat*. Válogatta: Katona Imre- Lábadi Károly. Forum könyvkiadó. Vajdaság. 1986. 14. o.

Placenta az ősdombon

Placenta a semmi közepén

A szülő-térd jelenség egykori megléte immár remélhetőleg kétségbe aligha vonható. Már csak azt nem értjük, hogyan működhetek ezek őseink fantáziájában. Hogyan képzeltek el a dolog fizikáját, mert így, nem árt némi higgadság e kultusz tudomásul vételéhez. Ámde tapasztalatunk szerint az őskori talányok akkor válnak érthetővé, ha tudomásul vesszük: *megoldásaik mindig a maguk módján életszerűek voltak*. Vagyis önmagunkban érdemes keresnünk a hibát, ha nem értjük őket.

A tahiti kozmogóniai elképzelések között akad olyan, amely tán közelebb lódít minket a megértéshez. És ez több annál, mint amit remélhattünk!

Náluk is felbukkan a kezdet kezdetén egy földhalom, miként a mi kerek *térd*-dombocskáink esetében. Ők is testrésznek tekintik ezt kozmosz-közép, avagy domb-világcsírát. Ámde nem *térd*nek, hanem *placentának* látják, nevezik, ami ott felbukkan. Érzik, milyen csodálatos ez? Hisz innen már tálcán kínálja magát a megoldás lehetősége.

Placenta kontra térd

Mondani se kell, hogy a *placentás-domb* hallatlan előnye az ugyancsak tengerközépi *térd-domb*bal szemben, hogy ez valóban szülőszerv, vagyis ha itt születések történnek, akkor végre képben vagyunk.

Ha megértjük, hogy valami miatt a térdet placentának tekintették, máris helyre zökken minden, amiről beszéltünk, viszszaemenőleg. Mert egy *placenta-dombon* máris születhet a kozmosz, vagy a „térdei placentából” születhetnek gyerekek. A placentáról szükségtelen magyarázni, miért látták, tekintették titokzatos, misztikus események helyszínének, szervének. Kozmikus távlatokban pedig világközpontnak. A térd tehát a látott struktúrákban placenta átfogalmazás lehetett, mivel így értelme van.

„Pu-fenua: szó szerint földhalom, de ezt a szót használják a placentára.”⁶⁵

Medúza-méhlepény

Még jobb, hogy ezt a földhalom-méhlepényt ugyanebben a kultúrkörben még egy állatnak is látták, egy medúza-lénynek:

„Egy földhalom [méhlepény]. Egy óriási medúza.”⁶⁶

Miért jó ez? Mert mi már jól ismerjük azt az ősi okoskodást. A paleo-biológusok⁶⁷ szerint a testrészek, a szervek kezdetben független élőlények voltak, s ezek végül is ráköltöztek az emberi testre, azzal szimbiózisba lépve. Így pl. a nemzés feladatait nálunk egy láthatatlan méhcsaládra bízta, ezt a magyar köznyelvi hagyomány ékesen bizonyítja: a nőknek *méhe* van, petefészke, s a férfiaknak *heréje*. Erre a fontos analógiára sokan ráébredtek maguktól, miként mi. Nem kell hozzá különösebb éleslátás.

⁶⁵ Rockenbauer Zoltán: *Ta'arua*. Századvég Kiadó, 1994. 172. o.

⁶⁶ Uo. 23. o.

⁶⁷ Gulyás Péter Pál: *Köldökcsofias a Pocakhegyen*, Tertia Kiadó, Budapest, 2004. 173. o.

A lényeg, hogy a kozmikus térdekre egy apró szülő-üzem került, a kozmosz placentája, itt anyaméh, amott medúza néven. Innen már számunkra is érthető és paleo-ésszerű, ahogyan a szülő-térd mechanikáját elképzelhették.

Egy térd áldott állapota

„Asszony-térdéből-lelt *mosz-ember*”

Van egy osztják legenda, – *Asszony-térdéből-lelt mosz-ember* – s ennek már a címétől is olvadozik a lelkünk, ügyünkhöz olyannyira ígéretes. Hát még, ha valóban arról szól a történet, amit a cím ígér:

„Élt egyszer egy asszony meg egy öregember. [...] Eljárt már felettük az idő, egyszer csak az asszonynak *megdagadt a térd*. [...]

– Öreg, szúrd át a térdemet, talán jobban leszek tőle. [...] Megfente hát az öreg a hegyes kést, átszúrta az asszony *térdét*. Genny helyett egy kis kődarab jött ki a térdéből. Mondta is az öreg:

– Ez aztán a csoda. Hogy termett kődarab az ember húzában?

Nézegette, fenőkőnek való ügyes kődarabka. Fogta, és a sarokpolcra hajította. Telt múlt az idő. [...]

Egyszer csak, éjféltajt, a sarokpolcra leugrott egy álló férfi...”⁶⁸

⁶⁸ *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák*. 1-2. Móra, 1984. 2; 91. o. Az asszony-térdéből-lelt mosz-ember.

Tehát ennek az asszonykának a térde – írd és mondd – állapotossá válik, s egy „császármetszéssel” megszületik egy kis „kövi” emberke, vizsgált jelenségünk egyik legpompásabb ékköveként.

Egy „tisztá” térd

Emlékeznek a kalevalai Marjattára? Ő volt az a szinte már hisztériásan szűz leányka, akit – tán bosszantásképpen – megrontott egy sunyi eperszem. A Kalevala indokolatlannak tűnő részletességgel taglalja, az alamuszi bogyó miként kúszik felfelé a leányka csiklandós lábán, egészen addig a kacér kis térdecskéig!

„Ím a földről az eperszál
Szép cipője bőrére száll,
Szép cipője bőrén tova
Tiszta térdére hatola.”⁶⁹

Tiszta térd? Miért említetik ez meg külön is? Máshol koszos lett volna a leány? Nem valami egész más ennek a magyarázata? A *tisztaság* a *szűzesség* átfogalmazása, vagyis a bogyó eredetileg alighanem az ő szűz tiszta térdéig hatolhatott. Nem lepne meg, ha eredetileg ez is egy placenta térd volna, végtére is, mint tapasztaljuk, a Kalevala a „térden születések könyve”. Arról nem beszélve, hogy mint láttuk, az ebből születő gyermek épp innen, Marjatta térdéről hull a mélytengerbe – akár a kozmosztozások –, s válik aztán belőle a Väjnamöjnen uralmát leváltó alighanem égi uralkodó.

Botcsinálta nyelvészkedés

Most pedig – abban a reményben, hogy a nyelvészek úgyse nagyon rontják a szemüket, főként ilyesmivel – vessük fel, hogy itt-ott a *térd* szóalakja is az általunk vélelmezett kapcsolódó kultusz emlékét őrzi:

⁶⁹ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 316. o.

A latinban a *térd* a *születéssel* némileg mintha összececsengene:

<u>Latin:</u> Genū	térd, térdkalács
genus	Születés

Biztos nincs igazunk, de azért tartsuk szárazon a puskaport, hisz e két fogalom, láttuk miként fonódott össze mindenütt. Viszont az angolban és a németben a *térd* a *dagasztással*, *dagadással* mutat szóalaki rokonságot, ami persze véletlen játéka is lehet:

<u>Angol:</u> to knead	Dagaszt
Knee	Térd

<u>Német:</u> kneten	megdagaszt meggyúr
Knie (s)	térd

Idevágó véletlen, hogy a magyar *térd* is kapcsolódik a *dagasztáshoz*, amennyiben egy kelesztett sütőipari termék ékeskedik rajta: a *térdkalács*. Emlékeznek? A nemrég idézett oszt-ják mesében is együtt szerepelt a térd és a *dagadás*, „egyszer csak az asszonynak *megdagadt a térde*”, melyben magzat fejlődött.

A *térd* tehát pusztá szóalakjában is megőrzött valamit abból, amiről a mítoszok eposzok beszámolnak, hogy a térd különös születések, világ keletkezések színtere volt.

Térdszalag rend

A későbbi korokban is feltűnik egy-két olyan fura hóbort, melyről azt hinné az ember, hogy a régiek kínjukban már nem tudtak mit kitalálni azokon a véghetetlen, televíziós sorozatok nélküli téli estéken a kandalló mellett.

Bevallom, hogy gőzöm sincs, mi is a *Térdszalag rend* – veszenek meg, de nem is nézek utána –, ám egy valami bizonyos, hogy miként a szabadkőművességet, ezt is valamifajta titokzatoskodás övezi. „Térdszalag rend”. Gondoljunk csak bele, hogy komoly emberek ilyennel tüntették ki egymást. Mégse fullad a dolog közröhejbe, mivel ez az ötlet is tán olyasvalami, mint a farokkal született csecsemő: atavisztikus kulturális viszszaütés a múltból.

Fészekcsillag a térden

Mi van a lány térdén?

Szita a lány térdén

Szerencsénkre egy olyan észť úgymond „láncmese” is a látóterünkbe keveredett, amelyben ugyancsak találtunk egy szemrevaló térdecskét.

„Mi van az udvarunk alatt?
Tenger van az udvarunk alatt.

Mi van a tenger közepén?
Kút van a tenger közepén.
[...] Mi van az oszlop végén?
Lány van az oszlop végén
Mi van a *lány térdén*?
Szita van a lány térdén

Mi van a szita fenekén
Kakukk van a szita fenekén
Mi van a kakukk kezében?
Gyermek van a kakukk kezében

Mi van a gyermek mellén?
Fibula van a gyermek mellén...”⁷⁰

⁷⁰ O. Loorits: *az észť néphit alapvonásai*. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. 165. o.

Ez a jelenet eleve ismerős, mivel egyes apokrif szövegek Szűz Máriája is igencsak hasonlóképp árválkodik gyakorta épp egy vizek közepén álló oszlopon, vagyis az *axis mundi*-n. Sőt, ez az egész ést képsor-látomás annak a Kave anyának a pozíciójára emlékeztet, aki ott feküdt a kezdetkor vizein a Kalevalában, s aki a térdén zajló kozmogónikus történések jóvoltából került látóterünkbe. Tehát leszögezhetjük, hogy ez műfaját tekintve kicsivel több, mint láncmese, ahogy szakmailag besorolták, ugyanis egy őskori kozmogóniától viselős izgalmas összöveg.

Észrevették, hogy itt a *térd*, a *szita* valójában olyan szerepet tölt be, mint egy kozmoszkapu. Rajta át egyfajta nano-világba keveredik le az olvasó, melyben még akár a leány relatív anyaméhére ismerni, ugyanis egy gyermeket rejt a szita mélye.

A görögök is mesélnek ilyesmit, még csak nem is távoli konstrukcióban: Détémér-Földanya az elkallódott leányát, Korét égen földön keresi, míg végül egy bizonyos Baubo méhében látja viszont hallatlan öröme, vagyis egy kozmikus anyaméh-alvilági dimenzióban.

Eddig rendben is volnánk, ámde itt most ez a fura *szita* – amely a régi ember mágikus eszköze – teszi számunkra ezt a térdet különösen ígéretessé. Ugyanis alátámasztja előbbi felvetésünket, hogy a szitának, rostának is volt egy csaknem nyílt anyaméh-analóg értelme a régiek szemében. Ámde, hogy megértsük ezt a most még bizarrnak tűnő asszociációt, nem árt ismét felmásznunk a régi ember kilátótornyába, oda, ahol az előbbi térdén talált tárgyak, mint amilyen a *szita*, *fészek*, *petefészek*, *kas kaptár* hiszik, vagy sem, ugyanazt jelentették. Ugyanis, némileg belegondolva, ezek egyazon égi látvány, csillaghalmaz különféle nevei. Ez pedig a Fiastyúk pompázatos csillagcsapata!

Anyaméh-szita

Szerencsére a magyar hagyomány is készséggel rábólint az előbbiekre, arra, hogy szita és a női termékenység fogalma egykor mily mélységesen összefonódott:

„A székeleyeknél a szülő nő ágyába férje egyik ruhadarabját teszik, amit előbb egy szitán ide-oda forgattak, mialatt háromszor elmondták a következőt: „Lyukas ez a *szita*, mint a víz, patakba folyjon méhed vize és a méhed gyümölcse jöjjön majd utána.”⁷¹

Szólások is készségesen bizonyítják, hogy a szitát, pont, miként a kast, mintha nőiség testrésznek tekintnék:

„Agyonütötte a szita az apját. (az apját megölte a szita) = nem anyakönyvezett házasságból született.”⁷²

„Árulja a szitát (eladta a szitáját, rég: Kiköti a szitát) = (nő) erkölcstelen életet él, fűvel-fával szeretkezik.”⁷³

„Új szita szegen függ. [...] = az új embert, új holmit megbecsülik, később semmit sem törődnek vele.”⁷⁴

Ez utóbbi esetben a szita mintha inkább egy friss szerelemre vonatkozna, ahol a férj vagy szerető jelenheti a szöget.

„Bérbe adta a szitáját = szajha lett.”⁷⁵

A szita és anyaméh egykori analógiája az előbbieknél láttán ezek jegyében nem lehet vita téma a továbbiakban. Vagyis nem volt részünkről akkora vadbaromság, hogy az észtláncmese leánykájának a térdén talált szitát „kihelyezett anyaméhnek” véltük, láttuk.

⁷¹ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babona-szótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 84. o.

⁷² O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat kiadó, Budapest 1982. 641. o.

⁷³ Uo. 642. o.

⁷⁴ Uo. 642. o.

⁷⁵ Uo. 80. o.

A menyasszony „rosta törése”

A szita egyik fajtája, a *rosta*. Szépen mutatja, hogy valóban termékenységhez kapcsolatos tárgyjal akadt dolgunk, hisz a menyasszony „megforgatásából”⁷⁶ származó bevétel, a menyasszonytánc ára, nem akárhová, hanem a rostába kerül.

„Eladó a menyasszony!” kiáltással megnyitja az általános részvételt. Tánc előtt a jelentkezők a násznagyok asztalán álló tányérba, kosárba, rostába (ezért nevezik rostatáncnak is) dobják a tánc „váltságdíját” jelentő pénzösszeget, a rostapénzt, ill. az asztalra helyezik ajándékaikat.”⁷⁷

Épp most látom, hogy Fábry Zoltán neves filmjében – *Körhinta* – szitába, vagy kasba szedik össze a menyasszonytánc pénzét. Folytassuk az előbbi idézetet:

„az a pénzösszeg, melyet a lakodalomban rendszerint az új asszony felkontyolása után kikiáltott ún. menyasszonytánc alkalmával a menyasszonnyal táncolók egy rostába vagy tálba hajítottak. Tkp. a nászajándék része. A tánc befejeztével a pénzt a násznagy vagy vőfély az új asszony kötényébe helyezte (női különvagyon), de úgy, hogy a tányér közben eltörjön.”⁷⁸

Az esküvőkhöz kötött rosta- s egyéb cseréptörés különös szokása, melynek láttán az ember csak csóválja a fejét – egy görög esküvőn e ceremóniának magam is tanúja voltam – innen már érthető, hisz nem kétséges, hogy ez a leány aktuálissá váló szüzességvesztését szorgalmazza.

Az előbbieket alátámasztja, hogy a rostához a magyar népi emlékezet mindmáig mágikus gondolatokat kapcsol:

⁷⁶ A menyasszonytánc egyes antropológusok szerint merészebb előzményekre tekint vissza, arra, amire most Önök is gondolnak.

⁷⁷ *Magyar néprajzi lexikon*, Akadémia Kiadó, 1977-82. MEK Könyvár

⁷⁸ Uo.

„Sokféle samanisztikus elem maradt a magyar néphitben és népszokásokban korunkig. Az erdélyiek még az 1970-es évek végén is használták bőr rostáikat, melyeken a lyukak szabályos keresztet alkottak. [...] sok adat szól arról, hogy a rosta régen gyógyító eszköz, a sámándob helyettesítője volt – joggal tehetjük fel, hogy a sajátos díszítés erre a mágikus szerepre utal.⁷⁹

Szita? Fészek? Petefészek?

A Fiastyúk, mint köztudott, Pleiades csillagcsoport neve – Erdélyben Szitáslyuk, Szitástyúk, Kas vagy épp Fészekcsillagként ismeretes. De ami a legremekebb, hogy néhol egyenesen még Petefészeknek is mondják! Ez már csaknem úgy cseng, mint a Föld túl felén talált kozmogóniai szövegekben ős-placenta medúza a világműködésében.

A Kas egyaránt jelentett méhkast vagy tojásos kosarat a emberének. A cseremiszek is Szitacsillagnak⁸⁰ nevezik, vagyis látják a Pleiászokat, tehát igen régi csillagnévvel van dolgunk, s az elnevezés értelemszerűen csillag-látvány értelmezést takar.

A csillaghalmaz – Fészek, Petefészek, Méhkaptár – termékenységre utaló nevei, s a szövegkörnyezet, amelyekben találjuk, világosan mutatják, hogy ebből a csillagcsapatból vélték újjászületni a Káoszba hullt világot. Benne vélték az élet kozmikus forrására bukkanni. Ebből a fészekből kelt ki a Nap Hold és csillagok, a komplett Mindenség, szőröstől-bőröstől, ebből a bolygók, vagyis a világmagok.

Szaladjunk körbe az őshagyomány berkeiben, lássuk, lehet-e némi igazság az előbbi felvetésben, mármint, hogy a Fiastyúk jelentette a régiek számára az ős-termékenységet? Lehet-e

⁷⁹ Hoppál Mihály: *Sámánok*. Helikon kiadó. 1991. 143. o.

⁸⁰ *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák*. 1-2. Móra, 1984. 1; 323. A Szita-csillag és a Vízhold-csillag.

abban valami, hogy ez a csillagcsoport volt valóban a Mindenség térdre kihelyezett „méhe”?

Egy valami bizonyos: a Fiastyúkra a régi ember különös-képp hegyezte a szemét. A Bika-világkorszak évkezdő csillaghalmaza volt, de annyira bevált, hogy még a rákövetkező világkorszakokban is a Fiastyúk hozza fel a Halálból a tavaszi Napot.

A Fészekcsillag kikel

Halljunk egy velős összefoglalást, mivel is vonta magára e csillaghalmaz a régi ember megkülönböztetett figyelmét:

„Először is, mind a planétáknak, mind a Fiastyúk csillagainak hét a száma, [...] ami magába véve is magyarázza, mért válhattak a csillagocskák az akkor ismert planéták képviselőivé, és fordítva. Még fontosabb azonban, hogy a Fiastyúk az ekliptika vonalán fekszik, így rajta a Nap minden évben áthalad, de a többi planéta is meg megfordul a „házában” időről időre.”⁸¹

Az előbbi csillagmozgások kiválóan alkalmasak arra, hogy az ilyesmire élénk fantáziájúak itt Fészekből kikelő csillagrajt lássanak. Innen kelnek ki a bolygók, így hihették. De nem jelképesen, ahogy a mai olvasó gondolja, hanem a maga konkrét-ságában égi Fészeknek látva azt. Mert hajlamosak vagyunk elfelejteni, hogy a régi embernek – Kopernikuszig – sejtelmese volt, hogy mik, vagy kik is ezek az égitesteket, ezek a fura csillagcsapatok, s mit akarnak, s milyen viszonyban állnak az emberrel?

Galambkosár

Mint jeleztük, fejezetünkben azt szeretnénk bizonyítani, hogy a Fiastyúk eltérő nevei ugyanazt az eszmét fogalmazzák

⁸¹ Az őshazától a Kárpátokig. Panoráma Kiadó, 1984. 227. o.

körül. Hogy ez a csillagsapat a kozmosz termékenységi ösforrása. Égi oka lehetett még annak is, hogy a Pleiades, galambraj, galambház, a régiek számára egyet jelent a nőiség-zónával:

„A [...] kerek lyukakkal bíró galambház angol neve pigeonhole, s ez egyszerre jelent kalodát, és női szeméremtestet. A galambház utóbbi jelentése nálunk is megvan: „Kicsiny szemed; kicsiny szád; galambkosár a p[...]d.”⁸²

Az aranytyúk

A tavaszi Nap felhozatala a Fiastyúk reszortja volt. Ez a képsor ihlethette a kolumbiai őserdők negroid eredetű lakóinak fura meséjét arról, hogy bizonyos talányos naptári fordulók alkalmával egy különös látvány ragyogott szemük elé:

„A misztikus napokon az arany feljön a felszínre, és önként megmutatkozik az emberek előtt.”⁸³

Gyanúnk szerint itt égi-, s égre feljövő aranyra ajánlatos gondolnunk, vagyis csillagászati kérdéskörre, ilyenkor. Megjegyzem, hogy a remek kötet szerzője nem veti fel: e talányos jelenség megoldása a csillagos égről olvasható le.

„Ennek a szimbolikus időszaknak a döntő pillanatában, nagypénteken éjfélkor ugyanis az „aranytyúk” csibéivel megjelenik az ekkor nyitott templom előtt, vagy az erdő szélén, a folyónak a házakkal szemközti partján. Futó, és jóindulatú megjelenés ez, ami az aranymosók számára azt jelenti, hogy az aranyhoz kötődő sorsuk még egy évig folytatódik.”⁸⁴

Nem találják kísértetiesnek? A magyar hagyomány Fias-tyúkjá is úgymond Aranytyúk, kinek ugyanígy aranycsibéi

⁸² Bernáth Béla: *A szerelem képes nyelvéről*. in: *Erősz a folklórban*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. 43. o.

⁸³ Losonczy Livia: *A szentek és az erdő*. Helikon kiadó, 2001. 100. o.

⁸⁴ Uo. 100. o.

vannak! Nyilván egy égbolti templomkapujában jelenik meg, melyről a magyar hagyomány is a maga módján megemlékezik:

„Ha kimegyek ajtóm elejibe
Föltekintek a magas mennyégbe
Ott látok egy aranyos kis kápolnát...”⁸⁵

A kolumbiai indiánok is részesülhettek e jelenés csodájában:

„Paradox módon ugyancsak a nagyhét alatt jelenik meg – állítólag – egy cacique en oro (indián aranykacika), ugyanott ahol az *aranytyúk*. Megjelenése [...] ugyanúgy futólagos és jóindulatú, mint az aranytyúké.”⁸⁶

Az előbbi legendákban szó sincs arról, hogy ez az aranytyúk-felbukkanás csillag ügylet lehet. Ámde felvetésünk egy-fajta másodlagos bizonyítékát látjuk a puszta tényben, hogy:

„A dél-amerikai indiánok figyelmét elsősorban a *Fias-tyúk* és az Orion keltette fel.”⁸⁷

„Térdszéli katica”

Az Illyés Gyula feldolgozta 77 magyar népmese egyikében egy bizonyos *Térdszéli Katicára* bukkantunk. Ez önmagában, címként is ígéretes számunkra, térdekre vadászás közben. A katicabogár egyébként pont hét pöttyel dicsekedhet a hátán, akár a Fias-tyúk. Tehát ismét egy „7-es a térden”. Napbogárnak is hívták, tehát csillagkapcsolatot is fűztek hozzá, s ez még egy ok arra, hogy komolyan vegyük:

„Katicabogár. Hasznos és kedves is a gyerekek hétpöttyös kedvence. Nevezik „Nap madará”-nak, „Nap juhocskájá”-nak, és „Nap gyermekének”. Németül Marien-

⁸⁵ Erdélyi Zsuzsanna: *Hegyet hágék, lőtőt lépék*. Archaikus népi imádságok. Magvető, 1976. 319. o.

⁸⁶ Losonczy Livia: *A szentek és az erdő*. Helikon kiadó, 2001. 101. o.

⁸⁷ *Mitológiai enciklopédia I.* Főszerk.: F. A. Tokarev. Gondolat Kiadó. Budapest, 1988. 315. o.

käfer („Mária bogara”), Sonnenkäfer, Gotteslämchen („Isten báránycája”!), angolul Ladybird („Miasszonyunk madara”) románul Vaca Domnului („Isten tehene”).

[...] A katicabogár mindezt kerekességének, piros színének, legfőképp pedig hét pöttyének köszönheti. Kabay Lizett ugyanezért a Göncölszekér állatjelképének tartja.”⁸⁸

Göncölszekér? Hm. Nem, nem... ez alighanem tévedés, hisz, aki látott már katicát, azt is láthatta, hogy legkevésbé Göncölszekér-szerűen, hanem a jellegzetes Fiastyúk-féle hal-mazban tarkítják a hátát a pöttyök. És a napbogár elnevezés sem arra vonatkozhat, hogy őt Napnak látták volna, hanem Nap-emelőnek, miként arról az előbbieken tárgyaltuk, mivel a Fiastyúk emeli a tavaszi Napot. Ilyenformán tán még a skarabeusz is Fiastyúk-napbogár lehetett, hisz az a fáma járta róla, hogy önnemzéssel születik – miként meséink táltos-csikói a trágából (!) –, és szállít, emeli is a napot. Egy egyiptomi világkép-ábrán⁸⁹, mely IV. Ramszesz sírjából került elő, hogy, hogy nem, épp Nut, vagyis az éganya térdén találjuk a nap-skarabeuszt. Megjegyzem, a kalevalai sokat idézett Kave is éganyaként kezdi munkásságát, mielőtt vízyanyává válna...

Obi ugor adu-ászunk

Egyre bizonyosabb, hogy csakis a Fiastyúk fészkelhetett Kave szent térdére, a Kalevala kezdetén, de ha valakinek még maradtak kételyei, akkor azt az obi-ugor hagyomány el fogja oszlatni, ahol perdöntő bizonyítékot találtunk:

⁸⁸ Jankovics Marcell: *A nap könyve*. Csokonai kiadó, 1996. 108. o.

⁸⁹ Rudolf Drössler: *Amikor a csillagok istenek voltak*. Kossuth könyvkiadó, 1986. 70. o.

„A Pleiászok neve a kacs, vagy búvárkacs csibéi, vagy a hét-por-asszony, ahol a *nem mindig látható hetedik csillag* a legfiatalabb közülük.”⁹⁰

Mitől ügödöntő számunkra mindez? Egyrészt, hogy deklarálja, hogy a Pleiászok azonosak a kacsával, búvárkacsával. Másrészt a Kalevala sosem hét, hanem furcsa következetességgel mindig 6+1 kacsatojást emleget. És most itt az ős-racionális magyarázat: A 6+1 az egész más, mint a 7-es, mivel alatta mindig a Pleiászok értendők. Ahol ez a számképlet felbukkan, ott töprengés nélkül rávágthatjuk: a Fiastyúkra céloznak! Tehát egy számkódra találtunk, amely, akár még csodabarlangokat is tárhat fel számunkra.

⁹⁰ Vértés Edit: *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága*. Tankönyvkiadó, 1990. Szibériai 35. o.

A „6+1-es ügynök” a Bibliában

A Pleiászok számkódja

A paleo-szemmel született ókori Ovidius messzemenően egyetért mindazzal, amiről épp most hallottunk az obi-ugoroktól: a Pleiászok kódszámát ő is 6+1-ként emlegeti. Tehát perünkhöz tanúnak ajánlkozik, s nem is fogjuk szívességét visszautasítani:

„Hogyha eloszlik az éj, kipirúl Aurora az égen,

s harmattól vizesen sírnak a kismadarak

Hogyha a fáklya tüzes csonkját eldobja a vándor,

és munkája után indul a földművelő:

Pleiasok atyjuknak terhén könnyíteni fognak

Száma ezeknek hat, bár hetet emlegetünk

Mert hatot ért a szerencse, hogy őket egy isten ölelte.”⁹¹

Több ez, vagy kevesebb, mint amit az obi-ugor legenda közölt velünk? Annyiban kevesebb, hogy ott épp ős-szerepkörében, a Mindenség szülőjeként találkoztunk velük. De ez az Ovidius idézet is valóságos kincs számunkra, és egyébként se legyünk telhetetlenek.

⁹¹ Publius Ovidius Naso: Fasti - Római naptár IV. 165-171. In: Szécsényi Nagy Gábor: *M45, azaz a fiastyúk*. Gondolat, Budapest, 1989. 6. o.

A bibliai 6+1

Nyilván sokan felszisszennek, ha felvetjük, hogy a bibliai⁹² első, ún. előhista-teremtés is a 6+1-es számkód jegyében történik. Vagyis, hogy ez benne a rendező elv. Borzongató, de úgy tűnik, hogy a még a bibliai teremtést is a Fiastyúk csillaghalmaz vezényelhette! Ez gyökeres újragondolásra készítetné, kényszeríthetné a jól bevált és dédelgetett bibliai elképzeléseinket.

Na, de lássuk, hol rejlik a Bibliában a mi titokzatos 6+1-es ügynökünk? Mindenki ismeri, mégse látja senki. A megoldási javaslat a következő:

Isten tudvalevőleg 6 nap alatt megteremti a világot, s a 7. nap egész más, mint a megelőzők. Ezen az alapon, ugye van jogunk 6+1 napos Teremtésről beszélni. Olvassák csak el a jól ismert bibliaverset:

„Mikor pedig elvégezte Isten hetednapon az ő munkáját, amelyet alkotott vala, megszűnék pedig a hetedik napon minden munkájától, melyet alkotott vala.” 1M2;2
„És megáldá Isten a hetedik napot, és megszentelé azt; mivelhogy azon *szűnt meg minden munkájától*, melyet teremtett vala Isten.” 1M2;3

Mi is történt itt? Megszűnt munkájától. Ez, ha nem is ugyanazt jelenti, ám mégiscsak úgy cseng, mint az obi-ugor állítás, Pleiades-ügyben: „Nem mindig látható a hetedik csillag”

Nyilván sátáni egybeesésnek gondolják ezt sokan, ámde a lapp kozmogónia majd segítségre siet a bibliai Genézis tán legfontosabb képsorának megértéséhez. Innen remélhető a magyarázat, amire nem is hinné az ember, hogy kérdés egyáltalán: arra, hogy miért épp ennyi időre volt Istennek szüksége a teremtéshez, s nem többre, vagy kevesebbre?

⁹² E bibliai kérdéskört másutt részletesen tárgyaljuk.

A lappok „bibliája”

A kérdéses lapp szöveg – pont, miként a bibliai – ugyancsak a mindenség és az ember születését hivatott elmesélni. A jelet itt is egy szokásos kacsázással kezdődik a végtelen vizek felett, miként a Kalevalában, s egyebütt. Amint felbukkan a föld a vízen, a kiskacsa rögvést akcióba lép, s lepotyogtatja a tojásait:

„Hát meglett a föld! A kis kacsa fel-alá szaladgált rajta. Tojt egy tojást, aztán még egyet, aztán egy harmadikat, negyediket, ötödiket. Kiköltötte őket. Az első tojásból kikeltek a füvek, fák, elsőnek a nyírfa, másodiknak a lucfenyő, harmadiknak az erdei fenyő...

[...] A második tojásból kikeltek a halak és a madarak, elsőnek a ruca, másodiknak a lúd....

[...] A harmadik tojásból kikeltek a vadak, elsőnek a szarvas, másodiknak a medve, harmadiknak a farkas.

[...] a negyedik tojásból kikelt az ember...”⁹³

Mi is a lényeg számunkra mindebből? Nem pusztán az, hogy a bibliai teremtés „madár-nyelvű” változatára ismerni benne, hanem, hogy a tojás száma szabja a teremtés ritmusát, s protokollját. A rendelkezésre álló tojások száma behatárolja, korlátozza, hogy hány fázisból, mondhatni, hány napból áll a teremtés.

A bibliai 6+1 napos teremtésből arra lehet visszakövetkeztetni, hogy az eredeti legendában épp ennyi világmag állt a kozmokrátor rendelkezésére. Tehát a bibliai teremtési napok számát a Pleiades, vagyis a világmagok száma határozta meg, döntötte el.

Nyilván sokan legyintenek erre, mert nem gondolnak bele, hogy a bibliai Kezdet vizei felett megjelenő Isten lelke – a bibliakutatók szerint – a fészke felett lebegő madárként remeg, vagyis részletekbe menően hasonló képsorok ezek.

⁹³ *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák.* 1-2. Móra, 1984. 1; 211. o.

Mint ismeretes, többen a bolygók számával magyarázzák a 7 napos bibliai teremtést, végtére is, számos nyelvben a hét napjainak nevei erre világosan utalnak is. Ámde a nyomok mégis csak a bolygók Fészkéhez, a tojásokhoz, a tojásos kosárhoz, a Kashoz vezetnek, a 6+1-es világkezdő csillagcsapathoz, mivel innen válik csak igazán érthetővé a teremtés protokollja.

Titkos világekorszakok

A Kalevala rejtett világekorszakai

Azt tapasztaljuk – s előbbi bibliai példánk is épp ezt igazolja –, hogy a 6+1 mindenütt a káosz utáni új világ első életjele. És ez meg is felel elvárásainknak. Számos hangszerelésben találkozhatunk vele a Kalevala enyhén dzsungeles berkeiben. Így pl., Väjnämöjnen egy világpusztító erdőtűz után épp 6+1 magból kezdi el szép türelemmel újratereíteni lényegében a tövig leégett Mindenséget.

„Itt az öreg Väjnämöjnen
Fogja mind a hat magocskát
Szedi mind a hét szemecskét,
[...] Megyen földeit bevetni,
Szemet széjjel hintegetni.”⁹⁴

Úgy is felfoghatjuk, hogy ahol a 6+1 felbukkan, ott épp egy világvége után járnak az eseményeink, csak ez általában nincs nagy dobra verve, mivel a szöveg elfeledte. Az előbbi kalevalai jelenet előzménye, hogy egy szent Tűzőzön pusztított. Tehát a Pleiászok zászlócskáját az új világekorszak küszöbére szokás kitenni.

⁹⁴ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 23. o.

Inkeri 6+1

A Szentpétervár környéki finnségi inkeri népcsoport ugyanerre az őshelyzetre így emlékszik:

„Szempsze [...] elindult, hogy megművelje és sűrűn bevesse a földeket. Vett *hat szem magot, hét vetőmagot* tett egy nyári mókus prémjébe, egy menyét prémjébe.”⁹⁵

Általában úgy tűnik, mintha unaloműzésből mondanának előbb hatot, majd pedig hetet, s lám, kiderül, hogy megfontolások rejlenek a háttérben.

Borneói világmagok

Egy házzal odébb, Borneón is összehozzák a szent magvak fogalmát a Pleiászokkal:

„Borneó szigetéről ismeretes egy hagyomány az „örvény-szigetekről”, melynek fájáról az ember felmászhat az égbe, s hasznos magvakat hozhat le a Pleiászok földjéről.”⁹⁶

„Örvény-szigetek”? Az örvény-hieroglifa a régiek számára a „kozmosz átjárót” jelentette, tehát ezen másztak fel az égbe, az alighanem életet jelentő hasznos magokért.

Sumer magvak az özönvíz előttről

A sumerok is beszélnek bizonyos özönvíz előtti magvakról, melyek az apokalipszisek egyedüli csillag-túlélői, s ők biztosítják a földi termékenységet is:

„Egy irodalmi feliratban, Sippar király, aki Enmeduranki utódjának nevezi magát, elődjét ezzel a jelzővel illeti: ‘az özönvíz előtti (korból) megőrzött mag’.”⁹⁷

Enmeduranki király eszerint csillaglény is lehetett.

⁹⁵ *Finnugor-szamojéd (uráli) regék és mondák.* 1-2. Móra, 1984. 1; 116. o. A föld meghódítása.

⁹⁶ Giorgio de Santillana és Hertha von Dechend: *Hamlet malma.* Pontifex Kiadó, 1995. 186. o.

⁹⁷ Komoróczy Géza: *A sumer irodalmi hagyomány.* Magvető könyvkiadó, Budapest, 1979. 594. o.

Az elfeledett „Plusz egy” mifelénk

Még akár a magyar mesei hagyomány elfeledett 6+1-re is rábukkanhatunk, mely egy mesei kezdetben szeret meglapulni:

„Népmeséinkben a szegény embernek, *annyi gyereke volt, mint a rosta lika, még eggyel több*, mikor volt mit egyenek, mikor nem; még kenyérrel sem lakhattak jól, vagy még tejes puliszkára is csak ünnepnapon futotta, ezért elkeseredésében *világgá megy*.⁹⁸”

Itt most a *rosta* hasonlat – a szita egyik fajtája – juttatta eszünkbe az égi Szitát, mivel az öncélúnak tetsző „eggyel több” társaságában jelentkezett. Fontos, hogy a mese felvezetéseként, vagyis a Kezdet kezdetén bukkan fel a Rosta, a „+1”-el karöltve, ráadásul még az eltűnés (világgá megy) mozzanatóval kombinálva, mely ugyancsak, mint láthatták, a Pleiades legendáriumának csatolt motívuma. Ne feledjük, a Pleiades vezeti a kozmosznaprájt, s a mese elején a helye.

Mit kezd vajon a néprajz egy effajta lelettel? Nemes egyszerűséggel *mesekezdő sztereotípiának* tartja, mintha valami fakszni volna csupán, s nem több. Pedig eredetileg arra utaló iránytű-sablon is lehetett, hogy melyik típusú csillagtörténetbe fogunk keveredni. A mesekezdetek egyébiránt még sok megtelepetést tartogathatnak, nem volna baj súlyuknak megfelelő módon vizsgálni őket.

Egy tanult mesekutató egyébként se könnyen juthatna az előbbi végeredményre, hisz pl. a szakma számára mértékadó *Magyar Néprajzi Lexikon* soványka Fiastyúk-szócikkében nyoma sincs mindabból, amit itt kicurkásztunk: nem tudnak arról, hogy kiemelt csillagcsapat volna, s miféle kozmogóniai eszmét is képvisel? Pusztán „hét csillagnak” látják, jóllehet titkos lényege épp az, hogy nem egyszerűen 7, hanem 6+1.

⁹⁸ *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó. 1977-1982

Hét ős szanszkrit életfakasztó

Jóllehet, az alábbi szanszkrit szöveg is a vízözönt túlélő 7 életfakasztókról beszél, mégsem kétséges, hogy ez a mi esetünk:

„– Tudd meg, derék király, hogy mához egy hétre a Pralaja éjszakája égszakadással árasztja el a földet, a víz a legmagasabb hegyeket is elborítja. Minden életnek el kell pusztulnia a vízözönben. Ám te ne félj! Építs nagy bárkát, vidd be magaddal a *hét ős Életfakasztót*...”⁹⁹

Jóllehet ők itt most nem a szemünknek oly kedves 6+1-ként említetnek fel, ámde apokalipszist követő ős-szerepkörük kétségtelenné teszi, hogy mégiscsak rájuk érdemes tippelnünk. És még valami: a „hét ős” nem úgy cseng, mint a Fiastyúk egyik régi magyar elnevezése: *Hetevén*¹⁰⁰? Koncepciókat messzemenően támogatja az a tény, hogy ez a csillagzat a régiek szemében – miként egy szólás is mutatja – a vénség egyfajta absztrakciója:

„Olyan vén, mint a Hetevén.”¹⁰¹

Az ősi kultúrák tehát e sarkalatos ügyben igencsak egy húrton pendülnek.

Hét ős kalevalai életfakasztó

Joukahajnen is kiáll amellett, amit itt most állítunk, hogy a világ teremtése igenis konokul és egyetemlegesen egy bizonyos 6+1-hez kötődik. Eszerint a Kalevala ily módon is tudatja, megerősíti, hogy elfogadható irányba gondolkozunk:

„Meg aztán hatodmagammal,
A *hét hőssel* én is voltam
E világot építőben,

⁹⁹ Baktay Ervin: *Indiai regék és mondák*. Móra, 1963. 42. o.

¹⁰⁰ A Vikár-féle Kalevala fordításban: *Hetevén*.

¹⁰¹ O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Gondolat kiadó, Budapest 1982. 283. o.

Mennyet-földet készítőben,
Ég karóit lerakóban,
Ég csillagit állítóban.”

A hét egyiptomi életforrás-cipó

Különös, hogy összevethetetlennek gondolt szövegek egy-azon gyökérszétről ágaztak szét valamikor az ősidőkben, s még furább, hogy mindez ennyi idő múltán még ki is mutatható:

„Íme, elem lépnek az istenek,
Hét cipót hoznak nekem,
Hogy erőt merítsek belőlük.
Ezeket vitték egykor, az ősidőkben,
Az élet forrásaként Horus és Thoth színe elé.”¹⁰²

Galambok az Araráton

Az özönvíz mindenkinek Noét juttatja eszébe. Óhatatlanul adódik a kérdés: lehettek-e vajon nála effajta életmagok, vagy egyéb Pleiades-rekvizitum?

„A bárka pedig a hetedik hónapban, a hónap 12. napján megfeneklett az Ararát hegyén.” 1M8;4

„És lőn *negyven nap* múlva kinyitá Noé a bárka ablakát, melyet csinált vala.” 1M8;6

„És kibocsátá a *galambot* is, hogy meglássa, vajon elfogytak-e a vizek a föld színéről.” 1M8;8

Akárhogy is, ámde ez az egész jelenet a Kalevala nyitányát juttatja eszünkbe. Miért? Ott a vizek mélyéből a vízanya térde emelkedik ki, s arra fészkel egy madár, melynek tojásaiból új kozmosz támadhat.

A Biblia látomássorozata igencsak hasonló: Ott a káoszba fullasztott világ vizei felé érkezik meg hajóján Noé, egy *térdszerű* hegytetőre. És itt is felbukkan egy fontos madár, amelyre

¹⁰² *Egyiptomi Halottaskönyv*. Farkas Lőrinc Imre Kiadó 71. o.

a szöveg külön fókuszál: egy galamb személyében. Immár elkezdődhet egy szép új világ.

Tekinthető-e analógnak a kalevalai *térd* és a bibliai *hegy*? Engedtesse meg, hogy erre helyettünk Egyiptom válaszoljon:

„A föld kiemelkedő pontjának vélték *Geb térdét*, ezért hívták az egyiptomiak a *hegyeket* és a dombokat ‘Geb felkelésének’ ”.¹⁰³

Még valami. A biblia káoszba döntött világánál, a vízözönnél is felbukkan egy 40 szám, amit az tesz itt érdekessé, hogy történetesen épp ennyi a Pleiades csillaghalmaz eltűnési ideje:

„Mert hét nap múlva esőt bocsátok a földre negyven nap és negyven éjjel; és eltörlök a föld színéről minden állatot, melyet teremtettem.” 1M7;4

Tehát, habár a Biblia és Kalevala jelenetének meséje más, halmozottan bukkantak elő a szövegrokonságot bizonyító azonos elemek.

Egy kis szórszálhasogatás

Az előbb jelzett negyven napos eltűnésről, mint Pleiades-specifikumról Hésziodosz is megemlékezik:

„Pléjaszok, Atlasz lányai, hogy föltűnnek az égen,
Kezdj el aratni, s amint eltűnnek, kezd el a szántást.
Negyvenszer kél s nyugszik a nap, míg rejtve maradnak,
Közben az esztendő lassan továbbgördül az útján,
s akkor kell, hogy előbújnak, vasadat köszörülni.”¹⁰⁴

Mezőgazdasági kérdésről lévén szó, tán szerencsésebb, stílusosabb lett volna, ha Hésziodosz a Pleiades – azaz Galambraj – helyett, inkább mondjuk, Kalászcillagot emleget. Hisz ezúttal gabonaügyletek védnökeként dirigálja a szántás-vetést, 6+1 életfakasztó magként ragyogva az égen. Nem csodálkoznék, ha kiderülne, hogy ő, vagyis a Pleiades a gabona körüli

¹⁰³ *Egyiptológiai teaurusz*. Thabet Mona, MEK Könyvtár

¹⁰⁴ Hésziodosz: *Istenek születése. Munkák és napok*. Magyar Helikon, 1974. 52. o.

egykori hatalmas misztériumkultusz főszereplője is, de ezen itt még korai komolyan elgondolkodnunk...

Nyilván véletlen:

Nemrég bemutatunk azt a mesekezdő formulát, ahol együtt bukkant elénk a mesei *kezd*, a *Rosta*, a „+1” és az *eltűnés* fordulat. S mi ebben a komplett és jellegzetes Pleiades felszerelésre véltünk ismerni.

Hasonló mód, egy fontos Euripidész drámának – *Íphigeneia Auliszban* – ugyancsak a nyitóképében épp a mi kedves csillaghalmazunkról társalognak jóízűen, a csata hajnalán. A helyszín az auliszi görög tábor:

„AGAMEMNÓN Mi az a csillag, mely amott úszik?

ÖREG SZOLGA: Szíriusz az, hol a Pléiaszok
hét nyoma fénylik, fele útján jár.”¹⁰⁵

Mellékesnek és esetlegesnek tűnik, hogy épp ez a csillaghalmaz jön szóba, de hátha itt és így tudatták a közönséggel, hogy miféle csillagászati jellegű konfliktusról lesz itt majd szó az elkövetkezendőkben. Mert a görög tragédiákat is csillagmésékbe oldották, oltották.

Egy házzal odébb...

Megdöbbentő, hogy még az észak-perui *chomuk* hagyománya is a Kezdet kezdetét és a termékenység jelképét a mi kedves csillagcsapatunkhoz kapcsolja:

„Az évet nem a Hold és nem is a Nap mozgása szerint osztották fel, hanem a *Las Cabrillas*-nak (Pleiászok, azaz Fiastyúk) nevezett csillagképük megjelenése szerint. [...] Az volt a szokás, hogy az évet ez után számítsák, mert ez a csillag biztosította számukra az életet és a *termékenységet*.”¹⁰⁶

¹⁰⁵ Ford.: Arany János.

¹⁰⁶ Antonio de le Calancha: *Cronica moralizada*. In: Rudolf Drössler: *Amikor a csillagok istenek voltak*. Kossuth könyvkiadó, 1986. 55. o.

Az effajta adalékok is azt a gyanúkat erősítik, hogy a csillagmítosz elsősorban nem náthaként terjedt – ahogy azt hivatalosan elgondolni szokás –, hanem a Földet elfoglaló és belakó első emberiség immár a csillagmítosz filozófiájával vastagon felszerelkezve spriccelt szét bolygónkon, jóval az ún. történelmi időket megelőzőleg, az emberiség egy közös bölcsőjéből.

A kaptárcsillag

Mit rejt a Pleiades-raktár?

Van a Kalevalának egy olyan jelenete, mely megerősít hittünkben, hogy a Fiastyúk csillaghalmaz méltó volt bizalmunkra. Az előbbieken arra jutottunk, s meg is mutattuk, hogy a káoszba hullt kozmoszt ez a csillagsapát keltette életre. E felvetés igazságát egész más módon igazolja, dimenzionálja az a kalevalai szövegblokk, melyben a megérdemelt halált halt Lemminkäinen az édesanyja megpróbálja visszaráncigálni az életbe. De hogyan?

Fia tetemét kigereblyézi a halál vizeiből, összerakja a testrészeket, s immár csak az életre keltés marad hátra. Erre is van ötlet a tarsolyában, ami túlmutat magán a jeleneten, hisz végük észre, hogy itt most majd egy fontos őstudományos elképzelés villan elénk: egy méhecskét kér fel, hogy ugorjon el életre keltő elixírért a kozmosz túlsó felére. Háromszoros neki-futásra a méh el is érkezik a megfelelő helyre és bevégzi küldetését, beszerezvén a mágikus szert. Számunkra mindez attól érdekes, hogy nem akárhol, hanem a Pleiades – itt „Hetevény” – csillaghalmaznál tárolják ezt a csodaanyagot:

„Méhecske a földről mozdul,
[...] Tovaszelel kicsi szárnya,
Száll a hold határi mentén,

A nap párkányin ügetvén,
Göncölsillag válla között,
A *Hetevény* háta mögött,
Szála Isten pincéibe,
Teremtőnek fülkéibe.”¹⁰⁷

De mi is ez az elixír, összetétele szerint? Mágikus méz:

„Kis méhecske, menny madara,
Fűszerízre most akada,
Mézre, mennyit épp akara;
Nem sok idő telik belé,
Hát, ím, surrog visszafelé,
Lelkendezve jó biz a méh,
Ölében vagy száz szelence,
Ezer más egyéb bődönke,
Méz van ebben, víz abban
Legjobb fajta ír amabban.”¹⁰⁸

Tehát egy *méh* repüli át a kozmoszt, s *mézet* hoz magával a Pleiászokról. Nem rejlik itt egy paleo-tudatosság a mama részéről magában a küldöncválasztásban, mivelhogy a méh a méz szakreferense? E küldöncválasztás lehetne merő véletlen is, ha nem jutna eszünkbe, hogy a kérdéses csillaghalmaz egyik régi magyar neve, mely most válik csak igazán izgalmassá: *Kaptárcsillag*!

Innentől kezdve a képlet viszont a következő: egy *MÉH* ment öröklét *MÉZÉRT* az égi *KAPTÁRBA*.

¹⁰⁷ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 99. o.

¹⁰⁸ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

Kaptárcsillag?

Az viszont bökkenő, hogy a csillaghalmazt nem a finn-, hanem a magyar hagyomány látta, s nevezi Kaptárcsillagnak¹⁰⁹ is. Megengedhető-e hogy egy magyar hagyománybeli adalékkal, miként egy összejttel egy Kalevalai jelenetet gyógyítgassunk? Egy esetben engedhető meg: ha a mézet a magyar hagyomány is életre keltő csodaszernek tekinti, vagyis, ha e téren a két kultúra kompatibilis, azaz lényegében rokon. Lássuk hát, hogy fennáll-e a kompatibilitás lehetősége?

A finn *méh* és *méz* szóalakja a magyarral feltűnően összecseng, ennek közvetlen oka lehet, hogy állítólag:

„A magyarság a finnugor korszakban ismerte a méhek¹¹⁰et.”

Izgalmasabb – amit a *Magyar Néprajzi Lexikon* már nem észlel –, hogy mifelénk öröklődést – ami az életre keltés, kikelés témaköre – az emberi altesten egy méhcsalád végzi, egy mágikus *kaptártársadalom*: a férfiakon *here* ékeskedik, míg a *méh*, pete, petefészek boldog birtokosai a nők. Sőt, *lépünk* is van, s ha akarjuk, még *mézünk* is, hisz állagát tekintve női a testnedv is olyasvalami. A *mézes* hetek is az életre keltés jegyében zajlanak.

A lényeg, hogy a női méhben, ebben a kaptárkában leledzik a legnagyobb titok, az örök élet elixírje, miként egykori fenti másában, az égi Pleiades-Kaptárcsillagban.

Egyébként a magyar hagyomány más irányból is tanúsítja, hogy a mézet, kaptárt öröklét-problematikának tekintettük, vagyis e fontos téren a Kalevalával (is) mélységesen, – sőt, magasságosan – egy húron pendült a magyar hagyomány:

„A XIX. sz. előtti *méhészet* sokkal inkább tekinthető *mágiának*, mint gazdasági tevékenységnek. Ugyanez

¹⁰⁹ Toroczkai-Wigand Ede: *Öreg csillagok*. Műszaki Könyvkiadó, 1988.

¹¹⁰ *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó, 1977-1982. MEK Könyvtár.

vonatkozik a méhészeti szakkönyvekre is, amelyek inkább voltak varázskönyvek, mint gyakorlati útmutatók.”¹¹¹

Az alábbi példa pedig arról csicsereg, hogy aki az öröklét kaptárt megérinti, az élettől egykönnyen nem szabadulhat:

„Göcseji hit szerint a méhtolvaj nem tud addig meghalni, míg meg nem gyónja vétkeit annak, akitől lopott.”¹¹²

Telipinus és a méh

A Kalevalától térben ámde időben tán nem annyira távoli hettiták legendái is jól ismerik ez előbbieken kóstolgatott eseménysort: a gyermekét vesztett, s azt életre keltő különös édesanya históriáját. Ámde ez a hettita legendai anya az istenségek köréből kerül ki, ami arra int, hogy kérdéses kalevalai események is az ugyanígy az istenvilágban zajlottak eredetileg...

Ő, vagyis ez az istenanya is egy méhet küld gyermeke Telipinus felkutatására és felélesztésére. De ki is ez a bizonyos Telipinus? Egy termékenységistenség, aki ráun a rokonságára és a világra, s nyakába veszi a világot, s halálos álomba, kómába zuhan. Ámde ekkor elindul az anyja küldönce, a méh, aki felkutatja a delikvenst, aztán pedig

„Megszúrta a kezét és lábát, viaszkot tett a szemeire és megtisztította.”¹¹³

¹¹¹ *A tündérek hagyatéka*. Yliaster Daleth-Rhiannon Gwyddbwyll. Édesvíz Kiadó, 1994. 332. o.

¹¹² *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazekas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 173. o.

¹¹³ Dobrovits Aladár-Kákossy László-Komoróczy Géza: *Bábel tornya*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1964. – Az ókori Közel-Kelet mítoszai és mondái. 191. o.

Másutt¹¹⁴ részletesen felkutattuk, s példákkal bizonyítottuk, hogy az életre keltés, a felélesztés Egyiptomban is a méhek társadalmának privilégiuma. Életre keltett viaszbabokkal teli mítoszaik, legendáik olyasmit sugallnak, hogy e „méhkas-képnelyben”, s „Kaptárhiten-álló” kultúrák alighanem az ember teremtését is mágikus viaszból képzeltek el, hisz számukra ez volt a csodaanyag.

A világ petefészke

Immár teljes lelki nyugalommal mérget vehetünk arra, hogy a Pleiászokat a kozmosz – s az azzal analóg emberi test – anyaméhének látták, s akként is tisztelték. Az összes neve ezt a funkciót fogalmazgatja körbe: Kaptár, Fiascsillag, Fiastyúk, *Petefészke*¹¹⁵, Kas, de még a Szita-Rosta is, miként az előbbieken megmutattuk. És immár azt is értjük, hogy azért találtuk e csillagrajt a teremtéstörténetek kezdetén, mivel a régiek szent meggyőződéssel hitték, hogy ez az örök élet elixír csillagtára, mondhatni csodaméz¹¹⁶ raktára, amellyel egykori kalkulációjuk szerint a káoszba hullt kozmoszt szokás feléleszteni.

¹¹⁴ Gulyás Péter Pál: *Köldökcscillag a Pocakhegyen*, Tertia Kiadó, Budapest, 2004.

¹¹⁵ Toroczkai-Wigand Ede: *Öreg csillagok*. Műszaki Könyvkiadó, 1988. 37. o.

¹¹⁶ Az örökélet anyakaptárának a méze.

A kacs

A Kalevala mozgatórugóiról

Jó volna, ugye példáznunk is, miként működnek a mítoszi mozgatórugók. Nagyon sok olyan pillanat akad a Kalevalában, amelyek látszólag köszönő viszonyban sem állnak egymással, s a végén kiderül, hogy egyaránt a Fiastyúk-ügyletek konfigurációi.

Väjnämöjnen a könnyét siratja

Väjnämöjnennek egy ízben megannyi vesződés árán sikerül egy ragyogó hárfát fabrikálnia. A csodaszerszámot a *térdére* (!) helyezi, s eztán rázendít egy oly hatásos muzsikára, mely még őt magát is mélységesen megindítja, úgyhogy valóban szép lehetett.

„Väjnämöjnennek magának
Könnyei kicsordulának,
Perdül gyöngye két szemének
Vízcseppjei gördülének
Áfonyánál izmosabbak
Borsószemnél vaskosabbak,
Fajdtojásnál domborúbbak”¹¹⁷

Jól van, elsírja hát magát! Eddig emberileg nem találni semmi kivetnivalót. Ámde a szöveg nézőpontja eztán, meg-hökkentő módon, a könnyeket kezdi követni, melyek a tenger fenekéig gurultak. Még megdöbbenőbb, hogy a szent dalnok a könny-vesztés folytán oly kétségbeesés lesz úrrá, mintha a fogsorát ejtette volna a vízbe.

¹¹⁷ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 266. o.

Väjnämöjnen eztán sarkára áll, s úgy dönt, hogy visszaszerzi könnyeit a tengerből. És egy ennek megfelelő agyrém-nyomozás veszi kezdetét, mivel erre a feladatra vállalkozót is talál! Ma is biztos akadna jelentkező. Mindenesetre nekünk erről az egész ügyről más se jut eszünkbe, minthogy a mai ember számára, – beszélje bár az összes kihalt nyelvet, vagy hordja fejében a százkötetes ókori lexikont, az eredeti szerzői üzenethez nem juthat, míg az elkallódott régi okuláréját nem találja meg.

Nyomoz a kacsá

De ki is az a nyomozó, aki vállalja, hogy Väjnämöjnen különös kérésének végére járjon? Végül is egy kacsá, mutatkozik késznek a „vízcseppek” felhozatalára, úgyhogy a könny¹¹⁸ utáni ígéretes hajszának immáron nincs akadálya.

„Te kék kacsá, víz közepett,
Száddal bukdácsolsz eleget,
Vágod váltig a vizeket,
Eredj, hozd fel könnyeimet
Végzetetlen víz öléből;
Kapsz jutalmat, jót, jeleset,
Tollas bundám bírod bérül.”¹¹⁹

Micsoda? Tollas bunda a jutalom, ha felhossa épségben a „vízcseppeket” a víz alól? Nyilván tollasbálba készül, ezért kap az alkalmon... Most itt mindez egy őskori beugrató-show-nak tűnik de, meglátják, mennyire nem az...

¹¹⁸ Az Ovidius tolmácsolta Orpheusz-legenda mitikus képlete lényegében rokon a kalevalaival. A közös hieroglifák: Valaki lezuhan az alvilágba; Orpheusz lanton játszik; lantjátéktól megnyílik az Alvilág, odalent mindenkinek leesik az álla. Väjnämöjnen is megnyitotta volna a szörnyű alvilágot szépen a varázslatos kantele hangjaival tudtán kívül? Oda estek volna le az ő mágikus lélekmag-könnyei? A jelenetben lényegében Euridiké felhozatali-kísérletének egy tán ősbib mesevariánsa sejlik.

¹¹⁹ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 267. o.

Ezúttal egy ügyünkben épebb elmeállapotú vogul testvérszöveg ajánlkozik e kínos jelenet tisztázására, becsületének megvédésére:

Őskori bűvárruha

Numi-Tórem, a neves főisten kísértetiesen hasonló körülmények közt felkéri fiát, hogy hozzon fel valamit letről a tenger fenekéről:

„Ajándékozott neki egy bűvármadár bőrt, ajándékozott neki egy vöcsökbőrt. [...] – Hozd létre az ember szent lakóhelyét, buktasd elő az ember kerges lakóhelyét.”¹²⁰

Ez itt műfaját tekintve tereméstörténet, s ilyenformán Väjnämöjnen könny-tragédiáját alaposan átminősítheti. Már az is remek, hogy itt bűvármadár bőrt szerepel, vagyis nem egyszerű tollruha, mint a Kalevalában?

Kezdjük csak előlről: A két jelenet már első blikkre is számos fontos ponton messzemenően összecseng. Mindkét megbízó, – vagyis nemcsak Numi-Tórem, hanem Väjnämöjnen is istenség –, épp ezt derítettük ki a dalokról nemrégiben.

Továbbá, mindkét személyiség madár bőrt ajándékoz a feladatra vállalkozónak. Ámde a vogul szöveg felülírja a kalevalait, itt ugyanis a vöcsökbőr nem ajándékként, hanem munkaeszközként szerepel. Ez egy bűvárruha a feladat végrehajtásához, míg a Kalevalában szimpla céljuttató ez a bizonyos tollas bunda. Vagyis roncsolódott a szöveg értelme. Még emlékszik ugyan a tollas bundára, de az összefüggést a szövegrészek között már elfeledték. Sebaj, hisz erre jók a testvérszövegek, hogy korrigálják egymást!

Tollruhák a nagyvilágban

Távolabbi mítoszok is kétségtelenné teszik, hogy az effajta célirányos ruhakölcsönzés-, ajándékozás a célfeladatok ellátá-

¹²⁰ Vértés Edit: *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága*. Tankönyvkiadó, 1990. 237. o.

sát szolgálta, tehát nem fizetség gyanánt, hanem munkaeszközként osztogatták. Az Eddában is akad erre precedens, lényegében hasonló feladat megoldásához:

„Elmentek hát Frejához, az istennő országrészébe, és Thor megkérdezte, nem adná-e kölcsön Lokinak a tollruháját...”¹²¹

Ez esetben nem bűvárruhára, hanem a levegőöveget átszelő szárnyakra van szüksége Lokinak. Ő maga, mármint Loki ördögi személyiség, akinek az elkótyavetyélt istenkerti aranyalmát kell visszaszolgáltatnia a kozmosz túl-feléről.

Egy evenki (szibériai) ősmesében is felbukkan a keresett konstrukció:

„Egy napon nagy zúgás-búgás támadt a tajga fölött. Feltekintettek az emberek, s látták, hogy egy hatalmas, szárnyas szörnyeteg röpül feléjük. Korendo volt, az emberevő sámán. Óriás szárnyakat kötött a hátára, oda röpült, ahová csak akart, és felfalta az embereket.”¹²²

Meséink egyébként is dugig vannak fel- s levethető hatyúruhákkal, melyeket a földre szálló tűneményektől illik tóparton elrabolni. Lédát Zeusz is hatyúgúnyában szerencsétlenni. Az ember azt hinné, hogy a mi kedves Bibliánk felette áll az effajta, mesésnek tűnő megoldásoknak. Vagy mégsem?

„De adaték az asszonynak két nagy sasszárny, hogy a kígyó elől elrepüljön a pusztaságba az ő helyére, hogy tápláltassék ott ideig, időkig, és az időknek feléig.” János jelenései 12;14

¹²¹ G. Beke Margit: *Északi istenek. Történetek az Eddából*. Móra, 1973. 15. o.

¹²² *A repülő hajó*. A Szovjetunió népeinek meséiből. Móra Ferenc könyvkiadó. Budapest, 1977. 451. o.

A gyönggyé lett könny:

A napirendünkön lévő kalevalai jelenet tehát egyre kevésbé megmosolyogtató, sőt, kezd szívet gyönyörködtetően komolylyá, izgalmassá válni. Megtudtuk, hogy a tollruha munkaeszköz, és a tengermélyre hullt könny se bizonyosan az, aminek mutatkozott. Főként, mivel e könnycseppek odalent csodás átváltozáson esnek át, mikor a kacsá rájuk talál:

„Tengerből a könnyet hozza,
Väjnőnek kezébe vissza
Már a könnyek mássá lőnek,
Gyönyörűségessé nőttek:
Drága gyönggyé dalmahodtak
Fényes kővé finomodtak”¹²³

A kacsá tehát gyöngyöket hoz fel, s most válik csak mindez igazán izgalmassá számunkra.

E kacsá kicsoda?

Egy *kacsához* már utunk elején is volt szerencsénk – Kave anya térdénél – s kiderítettük, hogy ő általában az új Világkor-szakok nyitányának másodhegedőse. Hátha ez a kacsá ugyanaz a kacsá, mint ott? Végére is mindkét esetben valami lezuhanás történik, és azt fel kell hozni. Itt könny, ott tojás. Hátha ez a kacsá egyik reszortja és specialitása.

Ámde van egy olyan, elsősorban északi teremtetéstörténet típus, amelyet a kutatás is számon tart. Arra gondolok, amikor az istenség a semmi vizei közepén felszólítja munkatársát, az ördögöt – demiurguszt –, hogy bukjon alá a mélybe, s hozzon fel földet, hogy abból megteremtse a lakható világot.

Tehát ez az idéetlennek induló könnyhullajtásos kalevalai képsor a világteremtés egyik átfogalmazása is lehet. Lássuk hát, lehetséges-e valóban a kacsának egy effajta demiurgusz arculata, vagy ez egy ostobaság?

¹²³ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 267. o.

„A bűvármítosz gondolata dualisztikus: A teremtő isten ráparancsol ellenfelére, az ördögre, merüljön alá a tengerbe, és hozzon fel a tengerfenékről földet [...]”¹²⁴

Hallatlan szerencsénkre egy olyan gyönyörűséges szövegváltozat is akadt a kezünkbe, amely átmeneti állapotot mutatva lényegében hidat képez a két vizsgált szövegtípus között. Egyenlőséget tesz az ördög és a kérdéses kacsza közé.

„Numi-Tórem atyánk azt mondja:

– Alá tudsz merülni, a tenger fenekére merülj alá, végy a szádba homokot!

Az Alvilág-Fejedelme bűvárkacsza alakjában kezdett a tenger fenekére alámerülni.”¹²⁵

Oly remek átmeneti lelet ez, mint a maga műfajában a kacsacsőrű emlős... Tehát nagyot léptünk előre a megértés terén. Sőt, még tán a magyar hagyomány egyik álcázott istenségének is visszaszolgáltathatjuk a becsületét, mert igencsak emlékeztet ez a kacsalény-istenség minket valakire. Hátha a titokzatos, és tökéletes értetlenségre kárhoztatott *lidérc*, akiről a néprajznak nemigen sikerül fogást találnia, innen nyerheti vissza becsületét, s járhat ismét emelt fővel az utcán! Úgyhogy jelöljük a kalevalai jelenetünket egy szusszanásnyira, amíg a *lidérc* körmére nézünk.

¹²⁴ Lauri Honko: *Finn mitológia*. In : *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. 188. o.

¹²⁵ Vértés Edit: *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága*. Tankönyvkiadó, 1990. 234. o.

Lidérc-kitérő:

A kacs a „ludas”

A magyar „ludas” kifejezés egyfajta csibészt, bűnöst, ördögfióka féleséget jelent, sejtet. Úgy hinné az ember, hogy Ludas Matyi népszerű legendájából csorgott át valahogy a köznyelvbe, s vált fogalommal. Hasonlót jelent a „lúddá tenni valakit”, de mégiscsak mást, hisz olyan értelemben használják, hogy valakit elbolondítani. Ámde új ismereteink arra intenek, hátha ezek a ludas legendák egész más forrásból fakadtak. Hisz ez a szárnyas, bármerre fordulunk, egy igen nagy becsnek örvendő ősisetség. A finnugor népcsoportot ráadásul még a *vízimadarak népének* is mondják. Ugyanis:

„Mert ezek mitológiájában és ábrázoló művészetében az újkőkorszak óta igen nagy szerepe van a vadlibának, a hattyúnak és különösen a vadkacsának. Csernyecov szerint az obiugoroknál, a hattyúnak és különösen a vadkacsának.”¹²⁶

Van tehát esély arra, hogy a mi *ludasunk* is innen eredhet. Gondoljunk egy merészre, s tegyük a *ludast* az őskor mérlegére. Sőt, még itt frissiben egy magasabb kilátó-szintre is léphetünk, hisz ez a *ludas* akár hagyományunk démonikus *lidércé*-vel is összevethető!

¹²⁶ Fehér Zoltán: „Tenger közepén pacsirtafészek” Archaikus magyar elemek Bátya kétnyelvű folklórjában.

Ámde hogy jön a *ludas* a *lidérchez*? A lidércet mifelénk *ludvércnek* is mondják, s ebben az elnevezésben a *lúd* minden betűje benne foglaltatik. És jóllehet, a lidércről nem feltétlenül egy vízi szárnyas jut a mai ember eszébe, ámde tagadhatatlanul ismert ez az alakja is:

„A lidérc boszorkányféle. – A ludvérc is ojan boszorkányféle volt, fekete csirke alakban. (292)

A lidérc tüzes madárként repül

[...] Hát fölnezek az égre, egy ojan fajta, ojan *nagy madár, egy kánya repült*, de tiszta tüzes volt. Margit Jánosné mondta.”¹²⁷

Tehát odáig eljutottunk, hogy ez a hátborzongató fantázialény repül, és külsínre is madárjellegű.

A lidérc fürödni jár a tóra

„Nem tudom, milyen állat lehetett a ludvérc, de tudott repülni. Volt egy csősz, Pali bácsi, az hitt benne. Azt mondta, hogy mindég járt a tóra fürödni. Ő meg akarta lúni, de nem lehetett, hanem pipaszárat kellett összevágni apróra, azt beletenni a puskacsőbe, s azzal rálúni.”¹²⁸

Tóra jár fürödni, ámde ez a személyiségjegye mégsem anyyira a csirkéhez, mint inkább a vízimadarakhoz sorolja. És, hogy pipaszárral lehet csak agyonlőni, az is agyoncsaphatatlan-ságának, sőt demiurgusz mivoltának egyfajta árulkodó jele.¹²⁹

Profilja: képtelen feladatok megoldása

A mi lidérces ludacskánktól csak úgy szabadulhatunk, ha megoldhatatlan feladatokat bízunk rá:

„[Szabadulás a lidérctől]

¹²⁷ Az *ördögszántotta hegy*. Baranya megyei mondák, hiedelmek és történetek. Alexandra kiadó. Pécs, 2002. 204. o.

¹²⁸ Uo. 204. o.,

¹²⁹ Ld: Gulyás Péter Pál: *A csárdáskirály*. MEK Könyvtár.

A lüdvérctől szabadulni úgy lehet, hogy *likatlan malomkőért* küldték, az alatt megszakadt, mert nem tudta a nyakába venni.

*

Ha meg akartak szabadulni a lüdvérctől, azt kellett neki mondani, hogy hozzon vizet *rostával* a Drávábú.

*

A hegyet kell neki elhordani, akkor megszakad.”¹³⁰

„Valamikor egy mérnök rosszul végezte a földmérést, s ezért agyonverték. Lelke: a lidérc (tüzesember) most is bolyong, s megkergeti az éjszakai utasokat.”¹³¹

Ámde, várjunk csak! Mindezek az említett feladatok valójában jellegzetes demiurguszi ügyek utórezgései: hisz épp az ő specialitása a szállítás, és rendre épp a víz alól. A mérés is az ő reszortja, ezúttal földmérés formájában! A malomkő, *rosta*, hegyelhordás mind elsősorban mítoszi őstémák fragmentumai lehetnek. Hátha az előbbi lidércnek eredetileg a tengermélyre hullt örökjáró malomkövet kellett felszínre hoznia, amilyen a kalevalai vízbehullt szampo, vagy az izlandi Grotti-csodamalom mélybe hullt köve. Egyvalami vitathatatlannak tűnik: a magyar hagyomány ördöge, demiurgusza volt a lidérc. Vagyis legendáriuma, melyből most szolgáltunk némi kóstolóval, egy magyar nyelven megöröklött – ámde utóbb átcímkezett – teremtestörténet aranyat érő szilánkjai.

Lidérc-kutatás

Sok mindent feltártak már a magyar hagyomány ún. lidércéről, a legizgalmasabb összegzés róla Hoppál Mihály¹³² nevé-

¹³⁰ Az *ördögszántotta hegy*. Baranya megyei mondák, hiedelmek, és történetek Alexandra kiadó. Pécs, 2002. 206. o.,

¹³¹ Uo. 211. o.,

¹³² Hoppál Mihály. *A magyar lidérc hiedelemkör szemantikai modellje*. Ethnographia, 1969.

hez fűződik. Ámde gyanúnk szerint a lidérc viselkedése attól épp olyan, amilyen, mert ő valójában nem más, mint a titokzatos kozmokrátor-demiurgusz magyar alakja. Eszerint a lidérc-legendárium mélységesen kozmogóniai érintettségű szövegtípus, ő maga pedig a magyar hagyomány egyik előkelő és elfeledett ősisensége, aki ezen a jogon megérdemli, hogy újra-gondoljuk személyét. Így egy csomó tereméstartókerület helyére a lidérc-dosszié félrecímkezett legendáiból.

Lássunk hát előbb egy-két vitán felül álló adalékot, nehogy aztán szégyenszemre kiderüljön, hogy vaklarmát csaptunk, és a lidércnek vajmi kevés a köze a dualisztikus történetek rangos demiurguszához:

„A ludvérc hosszúorrú, satnya csibébül lesz. Csak úgy lehet megszabadulni tüle, ha aszt mondunk neki, hogy a tenger fenekirül hozzon fel ety szómakötél homokot. Eszt nem tud megönni. (Horváth Mihály, 53. é. Boda, 1934.)”¹³³

A lidércet Mitmitkének is hívják, mert azt kérdezi, hogy „Mit? Mit”? Vagyis mit hozzon?

„Már mikó nagyon mögunta a Mitmitkét, egy este aszonta nekije, hogy hozzon a tengör feneirü homokot. Akkó nagyon sírt a Mitmitke, oszt elmönt, de többet vissza se gyütt.”¹³⁴

„A lidérc az, akít más néven ludvércnek, [...] hívnak. [...] ‘Piritusa van’, ‘ördöge van’, mondják az olyan ember-ről, akinek minden sikerül. De akár azt is mondhatnák, lidérce van.

¹³³ Az ördögszántotta hegy. Baranya megyei mondák, hiedelmek, és történetek Alexandra kiadó. Pécs, 2002. 2002. 211. o.,

¹³⁴ Uo. 211. o.,

[...] Nagyszalontán a lidérc apró fekete, szárnyas jószág.”¹³⁵

A lidérc egy bonyolult technológiával elverhető, s így lehet védekezni ellene. Ha az eljárás sikerül, a lidérc ezt mondja majd:

„Köszönheted, hogy nagyobb ördög voltál, mint én, különben, ha ezer lelked lett volna is, szétszaggattalak volna!”¹³⁶

Tehát akárhogy is próbáljuk koncepciónkat támadni, immár nem férhet kétség ahhoz, hogy a lidérc a magyar hagyomány egykori demiurgusza. Egyrészt, mert ördögnek nevezik, másrészt pedig, mivel a földfelhozatal a tenger mélyéről a lehető legjellemzőbb demiurguszi feladat. Ez olyan világos, mint a Nap.

Az összehasonlító folklór egyik magyar legkiválóbb XX. sz.-i képviselője, Lükő Gábor – akiről a Magyar Néprajzi Lexikon nem is hallott – sok mindent dokumentált arról, hogy a bűvármadár¹³⁷ – itt taht-madár – szoros alvilági kapcsolatterendszerrel rendelkezik:

„Az obi-ugor énekek [...] első embere a Felső-Ég Atyától kapja meg a madár bőrét, s azt magára öltve hozza föl a homokot a tenger fenekéről. A Világügyelő férfi bűvármadárrá változik, és víz alá menekülve menekül üldözői elől. [...]

¹³⁵ *Igézet ne fogja...* Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán írta Fazakas István és Székely Sz. Magdolna. Magvető, 1990. 220. o.

¹³⁶ Uo. 224. o.

¹³⁷ Lükő Gábor: *Hímfi és a szarvas*. (Tata és az ugor teremtménysz) Táton, Budapest, 2003. 261-281. o.

Kálmány Lajos kimutatta, hogy nálunk [...] nem a bűvármadár, hozta föl azt [a földet], hanem az ördög, *Isten* parancsára.”¹³⁸

Kálmány Lajos – kiről csak a legjobbakat lehet mondani – ezúttal úgy tűnik, lépést tévesztett, pont ott és úgy, ahogy a nemrég idézett hangadó finn kutató: Nem ismeri fel, hogy az ördög azonos a bűvármadármadárral, kinek magyar neve: Lidérc.

De vajon tényleg nem látják ezt tisztán? Lehetséges ez?

Önmagáért beszél az is, hogy a fenti fogalmazványban Isten nevét nagybetűvel kezdik annak áruló jeleként, hogy ők a bibliai Istenre gondolnak, nem a demiurgusz párjára. Vagyis szerintük ez egy kései szinkretikus, magyarán, saláta-szöveg. S az *ördög* kifejezéstől végképp a kereszténység *ördögére* gondol mindenki, a lidérc-madár helyett. Szerintünk tehát az előbbi példánk egy teljesen korrekt dualisztikus szöveg, csakhogy nem bibliai leosztásban érdemes elképzelnünk, mert ott már egész mást értenek isten és ördög alatt.

A tudomány mai állása ...

A Magyar Néprajzi Lexikon szócikke a *lidérc* személye körüli hivatalos tétovaság lakmuszpapírja. Ideológiai vakaréklénynek tekintik:

„[a lidérc] tulajdonképpen több, egymástól bizonyos fokig megkülönböztethető és több esetben területileg is elkülönülő lény gyűjtőfogalma, amelyek azonban egy vagy több ismérvük révén összefüggnék egymással. Nem világos, hogy az egyes alakok eredete mennyiben volt közös. Feltehető, hogy a különböző eredetű ismérvek különböző módú és korú társulásai hozták létre a lidérchit legutóbbi időkből ismert tarka képét. Bonyolítja a helyzetet, hogy területileg változóan cserélődnek az egyes alakok elnevezései. A hiedelem-

¹³⁸ Uo. 261-281. o.

anyag egészét tekintve leginkább három vonás domborodik ki: a tüzes alakban való megjelenés, a szexuális jelleg, valamint a segítőszellem-jelleg.”¹³⁹

Az a gyönyörű, hogy az előbbi szócikk folytatásában tudunkra adják, hogy az Alföldön, Pest megyében, Erdélyben, Moldvában *ördögnek*, ill. *földi ördögnek* nevezik, de nem akármilyennek, hanem mint aki az ember segítője. Hát kérem, ez pontosan lefedi a demiurgusz fogalmát és szerepkörét! A cikkszerzők valahogy ismét csak úgy hiszik, hogy a korakereszténység ördöge keveredik ilyenkor a tudatlan nép lidérces ügyeibe. Pedig nem. Ez itt a pogányság ördöge, ő egy kedves, emberpatrónus demiurgusz, akire a teremtés szentséges pillanataiban északi s egyéb szövegekben így, vagy úgy, de rátalálunk.

Tegyünk egy ellenpróbát, hátha az avatottak is ugyanígy gondolják, csak nem olyan szószátyárok, mint mi, akik itt okvetetlenkedünk. Mert, ha ugyanennek a lexikonnak a *demiurgusz* szócikkében ott találjuk a *lidércet*, akkor nekünk illik elsompolyogni.

Az eredmény: a Magyar Néprajzi Lexikon „demiurgusz” (*démiurgosz*) szócikkében nyoma sincs annak, hogy a lidércet a legcsekélyebb mértékben is ide sorolnák, tehát nekünk nincs okunk elsompolygásra.

A Mitológiai Enciklopédia lidércei

Különös, hogy még a Tokarev-féle őskor-érzékeny Mitológiai Enciklopédia szócikke is megerősíti a néprajz előbb vázolt álláspontját, mondván, hogy: „a szó [lidérc] etimológiája ismeretlen.”¹⁴⁰

Mi viszont érdekesnek találjuk hogy a ludvérc úgy cseng, mint a lúd, vagy a ruca, továbbá – a nyelvészek csukják be a

¹³⁹ Magyar Néprajzi Lexikon. Akadémia Kiadó, 1977-82.

¹⁴⁰ *Mitológiai enciklopédia I.* Főszerk.: F. A. Tokarev. Gondolat Kiadó. Budapest, 1988. 547. o.

szemüket –, hogy a *ludvércet* a mанык *lulinak* hívják, aki ugyancsak földért a víz alá bukó világteremtő bűvármadár. Továbbá *Lunt-Otir* vagyis a *Lúd* fejedelem¹⁴¹ a mанык mitológiában a Világügyelő férfi egyik neve. Tevékenysége ugyanaz, mint a mi *ludvércünké*, nevük is összecseng. Egyébként a *lúd* szavunk finnugor örökség.

Emlékeznek? Utunk elején még meghökkentünk – jöllehet a legkevésbé sem ítéljük el érte, hisz mindenki olyan virágot szagol, amelyet szed –, hogy a vogul Arany Áter ősisetség egy *Ludat* vett feleségül. *Lúd* gyerekeik pedig egy istenségtérden szenvedték el halálos balesetüket. Most áll csak össze a kép, hogy miféle *lúd* lehetett ez az asszonyka!

Egy házzal odébb, Egyiptomban is egy *lúd* az egyik teremtető-istenség. Olyannyira, hogy:

„A *lúd* Egyiptomban a későbbi korokban is a Földisten, Hebat (más írásmóddal: Khebat vagy Hépet) egyik ábrázolási módja volt.”¹⁴²

Emlékezzünk továbbá, amiről már volt szó:

„Az őskáoszról kiemelkedő halmon [!] madár rakott fészket, s a fészekben egy libatojásból (az Ősmadár tojásából) kelt ki a Nap.”¹⁴³

A latinok szent szárnyasa:

„Igen kedvelt, sőt a rómaiaknál szent szárnyas volt a *lúd*; a libákat hizlalták és a hizott *lúd* máját becses csemegének tartották. Plin. n. h. 10, 27.”¹⁴⁴

A mongol hagyomány lámamadara a *lúd*:

„Az ásóludat lámamadárnak is hívják a mongolok, lévén hasonló sárga árnyalatú, mint a szerzetesek viselete.”¹⁴⁵

¹⁴¹ Uo.

¹⁴² A. P. Okladnyikov – A. I. Martinov: *Szibériai sziklarajzok*. Corvina, 1983. 152. o.

¹⁴³ Uo.

¹⁴⁴ *Ókori Lexikon*. MEK könyvtár.

Önmagáért beszél, hogy Szókratész – ez a szavahihető ember – alkalmasint miért épp a *lúdra* mondja ki szent esküjét, pont, miként napjaink embere Istenre esküszik.

A lényeg, hogy a ludvértől meglepően sima út vezet vissza a kezdetek világteremtő kacsájáig. Lidércünk tehát attól olyan, amilyen, mert teremtő istenség lehetett. De még nem illik cserbenhagyni ezt a kérdéskört, ha már megbolygattuk, hanem nézzünk csak körmére a magyar és egyetemes hagyomány ludas-kacsás témáinak, hátha elfeledett, félreértett paleolitikumi ügyletekre bukkanunk:

¹⁴⁵ *Miért jön a nyárra tél.* Mongol eredetmondák és mítoszok. MEK Könyvtár

A libator

A tor

Mi is a tor? Köznapi értelemben a halott tiszteletére rendezett eszem-iszom, dínomdánom, eredetileg pedig úgymond az ősök tiszteletére rendezett trakta, ami egy kicsit mást jelent.

Túl a halotti toron a magyarban beszélhetünk még *disznó-* és *lúdtorról* is. Szükségtelen mondani, hogy a torra itt most nem egyéb téma híján, hanem kimondottan a lúd jobb megértése kedvéért fogunk kitérni.

Az ún. lúdtor Márton napkor esedékes. Az a személyes benyomásunk, hogy a tor eredetileg nem dukál akárkinek, hanem ez egy vízvázasztó: akinek nevéhez tor fűződik, azt a lényt egykor megkülönböztetett figyelem övezte. Ez egy kézenfekvő igazságnak tetszik, ámde felvetésünknek se híre, se hamva a néprajzban: sem a disznó-, sem a lúdtor nem keltette fel a folklór ilyen irányú érdeklődését, ergo, a halotti tor paródiáinak vélik. Tény és való, a falusi disznóvágás körüli játékok épp ebbe az ironikus irányba hangolódtak, hisz mi más lehetne a disznó tora, búcsúztatója, mint paródia, nem igaz?

„Disznótori estén Félegyházán régebben szokásban volt a kántálás. A vacsora alatt egy csapat legény vagy gyerek rigmusmondó ritmusban az ablak alatt kántálni

kezde... A gazda behívja őket, és ekkor elmondják a disznó búcsúztatóját, ami az egész feltisztítás menetét magába foglalja. A kántálók végül is bort meg egy kis csörmelékert kapnak, s eltávoznak.¹⁴⁶

Ámde, aki olvasta pl. a Kalevala pompázatos részletességgel ránk maradt medvetorát, a kedves medveistenség feláldozását és elfogyasztását, esetleg hallott a szibériai vagy épp szahalini ajnu medve legendáiról, abban az olvasókban felvetődhet, hogy a disznóölés is effajta totemállat-áldozás lehetett. Vagyis a disznó némileg mást, többet jelentett elődeink számára, mint napjainkban tapasztaljuk, hisszük. Főként ha eszünkbe jut, hogy már Ó-Egyiptom is tisztelte, s fogyasztotta a disznót: Széth szent állatainak egyike volt a szamár és víziló mellett. Amúgy a magyar mesék kanásza is talányos figura, általában táltos-tudás birtokosa, ő szokta az égiteket szabadításokat nyélbe ütöni...

A disznótör – „a halott megevése”

A medvetoron az imádott áldozat- s egyben díszvendég-medvének meg is terítene annak rendje-módja szerint, sőt, még tányérjába is kerül önmagából, megbecsülése kétségbevonhatatlan jeleként. Valójában mindez a disznótortól sem idegen, olyannyira nem, hogy kicsit belegondolva, legelőször ő eszi meg önmagát: Húsát a belébe, gyomrába tömök, ez volna a kolbász, hurka, disznósajt. Tudatosság sejlik még itt is, hisz a régiek mindig mindent átgondoltak, spekuláltak, ha kellett, ha nem...

Napjaink embere mindezek hallatán tán annyit fejcsóválva elismer, hogy meglehet, ezek itt totemista témák, de felhívja figyelmünket, hogy a halottat viszont nem szokás a torán a résztvevőknek elfogyasztani.

¹⁴⁶ Tálasi István a *Kiskunság népi állattartása* In.: *Magyar Népszokások*. Dömötör Tekla. MEK Könyvtár.

Ámde a XX. sz. eleji etnográfia kiderítette s bizonyította, hogy igen komoly jelek mutatnak arra, hogy a tor alkalmával a halottat az ünnep fénypontjaként eredetileg megehették.

„Megették az ételt, a lepedő révén magát a halottat, valamikor a Leichenessen valóban a hulla megevése lehetett. A Balkán-félszigeten az albánok ‘kolyva’ nevű süteményeket esznek, amelyen a halott képe látható, Szicíliában halottak napján teszik ugyanezt és a szokás neve ‘a halottak megevése’.”¹⁴⁷

A halott eredetileg mifelénk is a házban tartózkodott a tor idején, ez is arra utal, hogy szükség volt jelenlétére, tán az előbbi ceremónia alanyaként, s egyben tárgyaként:

„Halotti tor, torozás – szerte a magyar nyelvterületen elsősorban a halott emlékeztére a temetést követő közös étkezés elnevezése. Amíg a halott a házban volt, rendszerint a virrasztás alkalmával rendezett közös étkezést utolsó vacsorának nevezték.”¹⁴⁸

Sőt, miként a medvetoron, a magyar hagyomány is megemlékezik arról, hogy a halott ott ült az asztalnál jelképes díszvendégként:

„A mátravidéki palócok a halotti toron terítenek a megholt részére. Kést, villát, kanalat keresztbe teszik egymáson, aztán a tányért ráborítják, a lócán pedig üres helyet hagynak számára.”¹⁴⁹

A szkíták felfalják halottaikat

Az etnográfia az előbbieket pusztá hullaevésnek látja, ámde ennek a kannibalizmusnak azért megvolt egykor az eszmeisé-

¹⁴⁷ Dr. Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások*. Universum reprint Szeged, 1990, 190. o.

¹⁴⁸ *Magyar Néprajz*, nyolc kötetben. 7. köt. MEK Könyvtár.

¹⁴⁹ Dr. Róheim Géza *Magyar néphit és népszokások*. Universum reprint Szeged, 1990, 183. o.

ge, ideológiája is, ami az elhunyt átlényegítését, egyfajta testi túlélési technikáját jelentette, s nem mást.

A *Gyászról* érkező Lukianosz korának hiteles tanújaként közli, hogy:

„A görögök elhamvasztják halottaikat, a perzsák elhantolják, az indusok üveges anyaggal kenik be, a szkíták felfalják, az egyiptomiak bebalzsamozzák. Az utóbbiak – olyasmit mondok, amit magam is láttam –, amikor már kiszikkadt a holttest, asztalukhoz ültetik, mint egy vendéget.”¹⁵⁰

A nagy Lukianosz után ugorjunk csak vissza az egyik előbbi idézetünkre, ahol e tort *utolsó vacsorának* mondták, mert eszünkbe juttatott valamit. Hogy mi mindent is jelenthetett ez a ceremónia a régiek számára, egy közismert magas kultúrából származó példa fogja csaknem teljes spektrumában bemutatni:

Egy Utolsó Vacsora

Jézus az Utolsó Vacsorán nagy szerencsénkre személyesen fejt ki az effajta szentséges tor ideológiáját, lényegében azt, amiről beszéltünk:

„Mikor pedig evének, vevé Jézus a kenyeret és hálákat adván, megtöré és adá a tanítványoknak, és monda: Vegyétek, egyétek; ez az én testem.

És vevén a poharat és hálákat adván, adá azoknak, ezt mondván: Igyatok ebből mindnyájan;

Mert ez az én vérem, az új szövetségnek vére, a mely sokakért kiontatik bűnöknek bocsánatára.” Máté 26; 26-28

De hát ez egy jelképes átlényegülés! – horkan fel a mai olvasó. Nem annyira jelképes, mint hinnénk, hisz Jézus maga a földre szállt – természetesen legkevésbé sem közönséges – kenyér:

¹⁵⁰ Lukianosz összes művei I-II. Magyar Helikon, 1974. II. kötet 265. o.

„Zúgolódának azért a zsidók ő ellene, hogy azt monda:
Én vagyok az a kenyér, a mely a mennyből szállott
alá.” Ján. 6; 41.

Továbbá Jézusnak zoomorf megjelenései is közismertek, s ez az alakzata már nyilvánvalóan rokon, sőt, kompatibilis a kalevalai, ógörög stb. totemlényekkel, akikről beszéltünk. Mert Jézus Bárány is volt, és a bárány a Biblia jellegzetes áldozati lény:

„Másnap látá János Jézust ő hozzá menni, és monda:
Ímé az Istennek ama báránya, a ki elveszi a világ bű-
neit!” Ján. 1; 29

A libator

A tor tehát egyre valószínűbb számunkra, hogy eredetileg egy szentséges ceremónia, mely legkevésbé sem minden vágóállatnak dukál, miként azt hiszi pl. a nyelvészet.¹⁵¹ Csak annak jár, akit kiváltságos lényként, istenségként tiszteltek. Mert, nem beszél a magyar hagyomány se marhatorról se csirke-
ketorról – a lótor is idegenül cseng fülünknek –, igaz, ott van helyette a régi magyarok fehérló-áldozása, ami ugyanezt jelenthette.

A néprajz definíciója szerint a tor az ős tiszteletére rendezett ünnepség, s a lúd kozmokrátor lévén ennek a kritériumnak is kiválóan megfelel, sőt, emberpatrónus istenség is, hisz lidérc-ludvércként szinte már tolakodó a segítőkészsége.

A lúd szentséges voltára vall az a pusztá tény is, hogy a lúd-tor egy naptári szenthez, Márton napjához (nov. 11.) kötődik. A naptári ünnepek egyébként is égi problematikákhoz fűződnek. Kérdés, hogy a Márton-naphoz nem olyanformán kötődik-e a libator, mint a Húsvéthoz máig sokfelé a húsvéti bárány rituális fogyasztása? Vagyis, hogy a lúd egy naptári

¹⁵¹ Megjegyzem, hogy a jelen számítógépes helyesírási program minden vágóállat nevével elfogadja egybeírni a *tor*t.

személy zoomorf alakja lehetett. Várjunk csak? Hát erre akad egy Mártonnál még alkalmasabb naptári személy: a Luca! ... Na, erre majd még visszakanyarodunk, ha Márton lúdját kivesszük!

De mit is tartanak felőle?

„Aki Márton napon libát nem eszik, egész éven át éheznek” – tartották. A liba csontjából az időjárásra jósoltak: ha a liba csontja fehér és hosszú, akkor havas lesz a tél, ha viszont barna és rövid, akkor sáros. [...]” Egy kalendáriumi regula szerint: „Márton napján, ha a lúd jégen jár, akkor karácsonykor vízben poroszkál.”¹⁵²

Mi is ennek a néma és kimondatlan üzenete? Az, hogy a lúd nem közönséges állat, mivel a jövő lett belekódolva. Az alábbiak ugyanezt tűnnek megerősíteni.

„A legenda szerint Szent Márton alázatból a ludak óljába bújt, hogy püspökké választása elől kitérjen. A ludak azonban gágogásukkal elárulták. Ezzel a legendával hozható kapcsolatba a Szent Márton lúdja kifejezés, amelyet használtak a Márton napján elfogyasztott hízott liba és a földesúrnak ezen a napon adandó lúd megnevezésére egyaránt. A Márton-napi lúd mellcsontjának színéből jósoltak az időjárásra.”¹⁵³

Az előbbieket összegzéseképpen felvetjük, hogy Szent Márton legendájába bemenekült a lúdtorhoz kötődő pogány hiedelem. Vagyis a tűzzel-vassal űzött, ámde talpraesett őshagyomány Márton lúdját igen ötletesen búvóhelyként használta, hogy háborítatlanul továbbélhessen. Ez teljesen világos, hisz a lúdtor és a csontjából való jóslás legkevésbé sem szervül az eredeti legenda gondolatiságába.

Nem szervül? Hát ha Szent Márton lúdja sem olyan ártatlan ludacska, amilyennek mutatkozik...

¹⁵² Magyar Néprajz nyolc kötetben. 7. köt. MEK Könyvtár

¹⁵³ Uo.

Az árulkodó gágogás

Szent Mártont, mint az előbb megmutattuk, a ludak gágogása árulja el, amikor – miként a bibliai Jónás – megpróbál kitérni fátuma elől.

„A legenda szerint Szent Márton alázatból a ludak ól-jába bújt, hogy püspökké választása előtt kitérjen. A ludak azonban gágogásukkal elárulták.”¹⁵⁴

Eszünkbe se jutna egy ilyen kedves történet hitelességét kétségbe vonni, ha mindez nem egy szépen fejlett mítoszsablon volna. És ha sejtelmünk igaz, akkor mindez felülír egy ennél sokkalta ismertebb és elegánsabb legendát:

Amikor a gallok Rómát ostromolták, s egy alkalommal az éj leple alatt akarták megmászni a Capitóliumot, Juno „szent lúdjai” felriasztották gágogásukkal az álomba hullt őrséget, s így e szentséges hely elfoglalása – hála a libáknak – nem sikerülhetett. Vegyük szó szerint, hogy e ludak szentek voltak. Magyarán: nem közönségesek, miként Márton lúdjai sem!

A Kalevalában ugyanez a jelenet némileg másképp, ám viszszaköszön. Ott is egy nem akármilyen támadásra – Észak nevezetes hegyének megrohamozására – figyelmezteti Észak Úrasszonyát egy ugyancsak kellemes hangú szárnyas, amikor Väjnämöjnen és tettestársai a szampót tőle szépen ügyesen elrabolják:

„A daru egy furcsát füttyent,
Rikolt rútul a megszeppent,
[...]
Fölveri az alvó Pohját,
Fölkelti gonosz hatalmát.”¹⁵⁵

Észak Úrasszonya eztán vadul a szampo-rablók nyomába veti magát, s menti, ami menthető...

¹⁵⁴ Uo.

¹⁵⁵ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

Gyanúnk szerint ezek nem egyedi gágogások, a szent szárnyasok reszortja gazdájukat ilyen esetekben kutyaként figyelmeztetni.

Erre Önök most azzal vádolhatnak minket, hogy mindent összerosunk, hisz a Kalevalában nem lúd, hanem daru a ríkoltozó szárnyas.

Lúd- és darutánc

A lúd és daru természetesen más tészta, de fura, hogy mindkettőjük nevéhez ugyanaz a legősibbnak tartott tánc-rituálé, az ún. labirintustánc kötődik. Ez volna a régi görögök darutánca, mifelénk kacsatánc vagy épp ludasjáték a neve.

Ez is egy fontos érv amellet, hogy a magyar hagyomány lúdja nem akárki, s legendái a lidérc-lúdvérc bűvkörébe tartoztak eredetileg:

„A speciális táncok közül a [...] a ludasjáték nevű labirintustáncot kell megemlítenünk.”¹⁵⁶

Külön szerencse, hogy a néprajz is labirintustáncnak tudjamondja a ludasjátékot, avagy kacsatáncot, ez ugyanis minősíti az ügyletet: A labirintustánc, labirintusjáték – a régi görögök ún. darutánca¹⁵⁷ – valójában az elrabolt égitest kiszabadítását rendeltetett eljátszani az alvilág labirintusa mélyéből. Ilyenkor, a megszabadult személyek – akár a kacsá, libatánc esetében – totyognak a vezető után, úgy követik, miként a gúnárt a csemetéi.

Egyiptom szentséges Nagy Gágogója – Geb földisten – félállásban épp egy ilyen túlvilági stalker. Vagyis ez a példa összekötő láncszem a ludasjáték és a labirintustánc megértéséhez. Geb ugyanis néha:

„[...] teljesen libaként [jelenik meg], mivel a liba volt a szent állata. A Túlvilágon ő vezeti a holtak első lépéit.”¹⁵⁸

¹⁵⁶ *Magyar Néprajz* nyolc kötetben. 6. kötet. MEK Könyvtár.

¹⁵⁷ Robert Graves: *A görög mítoszok*. I. kötet. Európa, 1970. 545. o.

¹⁵⁸ *Egyiptológiai tezaurusz*. Thabet Mona. MEK Könyvtár

Az előbbi liba itt is egy istenség, pont, miként a mi lidérc-ludvércünk, épp ezért a ludasjáték valójában lidérctánc, demiurgusztánc lehet. Megint csak arra jutottunk, hogy félő, hogy a néprajz nem a megfelelő személyigazolványt állította ki a lidércről, lényegében identifikálhatatlannak találva, jóllehet, ő az egyik teremtőistenség. A lidérc lelepleződése nem csak a magyar, hanem az egyetemes demiurgusz-kutatás szempontjából is fontos lehet, hisz olyan vonásokat is megőriz a régi képletből, amelyek máshonnan hiányoznak...

Na, de folytassuk, mert vannak még adósságaink:

Luca-ruca

Arra jutottunk az előbbieken, hogy ezt a szegény Szent Mártont nem közönséges lúd buktatta le az ólban. Közben felvetettük, hogy egy másik naptári személy: Luca védőszárnyai alá is besurranhattak lidérc mesék. Ott ugyanis épp olyan történeteket talál az ember, melyeknek semmi keresnivalójuk a Luca nevű, szüzességéért mártírrhalált halt naptári szent környezetében. Róla a magyar néphit kétféle portrét őriz: egy jószágos és egy boszorkányos Lucát. Ez az utóbbi Luca immár félreérthetetlenül ludvérc, hisz lúddá, rucává válik, vagyis itt tökéletesen leleplezi ősi-önmagát:

„Vénlány ‘párutt’ Luca napján, Luca asszony odament hozzá kis ruca képében. „Csak sáppogott, csak sáppogott a lába alatt.” A vénlány megfenyegette, mire a ruca felkapta, a párlósajtárba vágta, leforrázta (Somogy m.)”¹⁵⁹

Lám, ez a Luca rucává válva hű lett nevük hangalakai rokonságához is, (Luca-ruca-lúd) is és törölmetszett ludvércként viselkedett. A szakkutatás ezt sem érdemesítette figyelemre.

¹⁵⁹ *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó, 1977-1982 MEK Könyvtár.

Még valami: A Luca-napi szokások egyike az ún. „kotyolás”. Ez a szokás a szárnyasok, a tyúk és lúd szaporaságát hívatott szolgálni. Újkéren így kotyolnak:

„Luca, Luca, kity-koty!

Tikotyok lúdjak ülősek legyenek!”¹⁶⁰

Ámde, mint az előbbieken láttuk, a tyúk és a lúd a magyar hagyományban épp a lidérc tipikus megjelenési formája.

Luca napkor továbbá elszabadulnak a negatív erők, ez is valamiféle demiurgusz erődemonstrációra vall, főként, ha eszünkbe jut, hogy egykor épp Luca-napra esett a nevezetes téli napforduló. A Luca neve a latin fényből – Lux – ered. Nem a demiurgusz Lucifer napja lehetett ez vajon eredetileg? Ez esetben a magyar lidérc igen jó stílusérzékeléssel hurcolkodott a Luca-napra legendáival. Vagy fordítva történt mindez? Az bizony még életszerűbb. Ez esetben a lidérc ünnepére költöztették utóbb Luca névnapját, miként Mithrász születésnapjára egykor Jézus születése napját. De mindez – miként minden ötletünk – természetesen nem több pusztá felvetésnél...

Luca-krampusz?

Luca napja (dec. 13.) a naptárban nem esik messze Miklóstól (dec. 6.). Miklós Mikulásként a gyermekeket érdemük szerint ajándékozza. Akad viszont a mi zónánkban egy kis segítő társa is, akiről illetlenség elfeledkezni: ő a krampusz. De mi a csudát keres egy kis ördög a jóságos Mikulás jobbán? Miért szűri össze a levet Miklós, ez a méltóságteljes naptári szent egy sátáni lényel? Az lehet az ok, hogy ők ketten az ősi párost képviselik, a dualisztikus struktúrát a teremtés kezdetéről. És a mi lidércünk is pont egy ilyen krampusz: tele nagyvonalúsággal, segítőkészséggel, de azért képes büntetni is, mint Luca:

„A Luca néha büntet, néha ajándékoz. Kikérdezik a gyerekeket, megimádkoztatják őket. [...]

¹⁶⁰ *Magyar Népszokások*. Dömötör Tekla. MEK Könyvtár.

Aki jó, ajándékot kap, diót, mogyorót, a többit meszelővel, fakanállal ijesztgetik. Kókán a Luca-alakoskodók fehér ruhába öltözött fiatal asszonyok, a gyerekeket ijesztgették. Utána is mondták nekik: 'Jön a Luca, elvisz!'.”¹⁶¹

A krampusznak virgácsa, aranyága is van, ez is olyasmiről vall, hogy a túlsó világból jöhetett. Összességében elmondható, hogy a naptári Luca árnyékában valójában a mi régi ludvérc-lidércünk éli tovább nagy vidáman életét, s a krampuszban is alighanem őt tisztelhetjük.

Beszúrás: Utóbb – a kézirat lezárását követően – bukkantam még perünkhöz igen fontos, nem akármilyen vallomásokra:

„Aki Luca napkor pénzt ad ki, annak *Luca a mellére ül*.”¹⁶²

Mi ennek az üzenete ügyünkben? Az, hogy Luca lidércnyomást okoz, tehát lidérc személyiség.

Nemrég azt is felvetettük, hogy a demiurgusz-lidérc a fény születésnapjához kötődő régi ördög, azaz Lucifer karakter. Kandra Kabos nagy könyve ezt messzemenően igazolja.

„Barna Ferdinánd akadémikusunk Ipolyival egyetemben azt vallja, hogy 'Luca napja' a régi naptár szerint dec. 24.-re esett.”¹⁶³

Hú, jut eszembe, elnézést, de a Luca naphoz kötődő boszorkányos praktikákról még nem is beszéltünk. Ámde sajnos nem is fogunk, bár nem csekély a csábítás, mert ez itt most a Kalevala, nem pedig a Lidérc könyve.

¹⁶¹ *Magyar Néprajz* nyolc kötetben. 7. köt. MEK Könyvtár.

¹⁶² Kandra Kabos: *Magyar Mitológia*. Kiadja: Magyar Ház Kft. 2006. 241. o.

¹⁶³ Uo. 243. o.

Vissza a ludainkhoz

Väjnämöjnen tojásai

Az előbbieket jegyében kijelenthető, hogy a könnyeit vízbe hullajtó, s azok után egy (bűvár)kacsát uszító Väjnämöjnen valójában kozmoszistenség. Ugyanabban a szerepben és mítoszórában veszíti el könnyeit, mint amikor a bolygótojások a Vízanya térdéről a mélybe hullnak. Ez az oka, s nem más, hogy vele, vagyis Väjnämöjnnel is el lehet mesélni az embe-riség tán legősibb tojásvesztéses kozmogóniai képsorát:

„Ekkor a vén Väjnämöjni
térdét tengerből emelte,
lábát loccsantva kidugta,
égi vándor, kósza vadlúd
helyet keresett fészkének.
Fekete pontot lát a vízen
tojt hát oda hat tojást,
hetediket vasból valót...”¹⁶⁴

Immár kiokosodva kijelenthetjük, hogy nem egy mezei-, ha-nem kifejezetten *búvár*kacsának illett volna a könnyeket fel-hoznia a Kalevalában, pont miként a rokon legendákban. Ugyanis e tojások nem maguktól fognak felfáradni a tengerfe-

¹⁶⁴ *Földisten leánykérőben*. Finnugor mitológiai és történeti énekek. Ford.: Tandori Dezső. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 30. o.

nékről az égre, hanem egy olyan lény segedelmével, melynek épp ez a profilja. Szerencsére L. Honko mellénk áll ez ügyben, ő valahonnan tudja, hogy eredetileg a Kalevala is bűvárrécéről beszélhetett:

„A tengerben úszik Väjnämöjnen, akinek térde füves dombként emelkedik ki a tenger vizéből. A *bűvárma-dár* oda rakja rézféskét, és abba egy aranytojást tojik...”¹⁶⁵

Kiderült tehát, a *térd* körüli kacsák lényege, hogy bűvártudománnyal rendelkeznek, hisz erre lesz szükség a mesékben. Lássuk csak a többi Kalevala fordítást!

„Az idő alighogy múltott,
csak egy csöppet telletgett,
előjön a bűvárkacsa,
egyenesen száll az égen,
féskének helyet keresni.
[...] A vízanya, akkor nyomban
– vízanya, egek leánya –
tengerből emeli térdét
[...] Meg is rázza hát a térdét [...] a tojások vízbe vesznek,
tenger habjaiba hullnak...”¹⁶⁶

Hát igen. Pechünk volt a számunkra oly kedves, s legszebb Vikár Béla fordítással, mert mind Ráczy István, mind pedig Nagy Kálmán bűvárkacsát szerepeltet fordításában. Lám, egy fordítás, nem fordítás!

Na és a művelt világ? Nem mindegy, miként láthatja az angolul olvasó vagyis igen szépszámú közönség ezt a kalevalai jelenetet?

¹⁶⁵ Lauri Honko: *Finn mitológia*. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. 189.

¹⁶⁶ *Kalevala*. Kriterion, 1972. Ford. Nagy Kálmán. 11. o.

„When she ceased her supplications,
Scarce a moment onward passes,
Ere a beauteous *duck* descending,
Hastens toward the water-mother,
Comes a-flying hither, thither,
Seeks herself a place for nesting.”

Lám, ők, vagyis az angol nyelvterület is pusztán kacsának nevezi ezt a bűvár-hatalmasságot, aki a Kalevala elején felbukkan.

Vagyis tragikus mód e fordítás jóvoltából egy hatalmas olvasóréteg lett eleve elzárva e fontos kozmogóniai tematika megértéstől. Hisz a kacsza bűvársága vezetheti el az embert, hogy ráismerjen: a szálak a bűvármítoszhoz vezetnek. Igaz, mi is anélkül ismertük fel, de hát nekünk könnyű, mivel nem vagyunk szakmabeliek...

Még annyit, hogy a finnek hiába tudják, hogy a kacsza bűvár volt, ha nem tudnak vele mit kezdeni. Nem értik, hogy a kacsának *alá is kell szállnia* a mágikus matéria felhozatalára. Márpedig az a képsor, melynek meg kellett lennie, s amelyben e bűvárfelszerelés értelmet nyer, úgy ahogy van, hiányzik! Hiányzik a könnyhullajtós jelenetből is, s a neves kezdő képsorból is, mely a Nap és a Hold születését tárja elénk, nem kérdés, hogy pompázatosan, ámde víz alól való felhozatalukról bizony alaposan megfélelkezve. Vagyis alámerülésük s felbukkanásuk fontos meséje maradt ki több helyütt is az eposzból.

Két teremtmésmítosz?

Téves diagnózis?

Olyannyira hiányzik ez a jelenet a finnek értő emlékezetéből, hogy igen fontos félreértéseknek forrásává válhatott. Az igazán nagynevű *Lauri Honko* ezúttal félő, hogy tévesen diagnosztizál¹⁶⁷, mert e fontos és kézenfekvő összefüggést elmulasztja felismerni:

„Finnországban két teremtmésmítosz ismeretes: mind a kettő nagyon elterjedt az egész földön. Az egyik a bűvármadár-mítosz, a másik a világtojás-mítosz. Mind a kettőnek a nyílt tenger a színhelye: az őstenger.”¹⁶⁸

Miért tévedés mindez? Mert e két szövegtípus valójában egy és ugyanaz. Mélységesen összekapcsolódnak, s együtt adják ki az eredeti értelmet.

További legendák is szólnak emellett, melyekről nem árt beszélnünk, mivel nem babra megy a játék: a Kalevala és általában a teremtméstörténetek, vagyis kulturális gyökérzetünk jobb megértése a tét:

¹⁶⁷ Hangadó kutatók esetében egy-egy eltévedés hosszú időre félrete-relheti az egymás sarkát taposó kutatást.

¹⁶⁸ Lauri Honko: *Finn mitológia*. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. 188. o.

Inkeri tojásgeréblyezés:

Az inkeri teremtéseposz lényegében ugyanúgy kezdődik, mint a kalevalai: egy madár keres fészekrakási helyet a véghe-tetlen vizeken, s végül hatalmas megkönnyebbedésünkre egy (térd)zsombékra bukkan. Annak rendje módja szerint itt is vízbe hullnak a tojások, ámde itt – ellentétben a Kalevalával – akad egy vállalkozó, egy fecske, hogy ellássa lényegében a bűvármadár feladatát. A lényeg, hogy ez a Kalevalából hiány-zó képsor másutt megvan:

„Nap madara, fecskemadár
fölgereblyézte a tengert,
téres tenger minden nádját,
s a sást, mit a nádasban talált.
Lelt a veres egy felére,
fehér tojás másfelére,
harmadján sárga színűre:
amelyik fél kékfehér volt
halavány hold támadt abból,
amelyik fél vérveres volt,
világító nap támadt abból,
amelyik pedig sárgállott,
futó felhő lett amabból.”¹⁶⁹

Ez a fecske is demiurgusz féleség, jóllehet, *nap madarának* hívják. A lényeg, hogy ő is egy főégitest-kapcsolattal rendel-kező szárnyas.

Tojás gereblyezés a Kalevipoegben:

Bizonyos, hogy az észtek „szentkönyve”, a Kalevipoeg is tud tengermélybe hulló égitest-tojások kalandjairól, s eredeti-leg nyilván sokkal többet, mint ami ebből megmaradt. Itt is sor kerül a tenger kikotrására, felgereblyezésére, látszólag más-

¹⁶⁹ *Finnugor–szamojéd (uráli) regék és mondák.* 1-2. Móra, 1984. 1; 116. o. A teremtés.

ként, mint az előbbi rokon szüzsében, ámde a két eset mégiscsak egy cipőben jár.

„Mentek tenger medrét túrni,
gereblyével gereblyézni,
mélységes mélyet kotorni,
gödrös medrét megkutatni.
„Réz a kotró a kezükben
acél a gereblye foga,
vert vas a gereblye feje.

Mit rántottak ki a rendből,
széles tenger szemetjéből?
Hullámrendből *sas tojását*,
sűrűjéből vas sisakot,
a sastoját a sisakban
a házukba hazavitték.”¹⁷⁰

Lehet, hogy itt mégsem égitestek bukkannak fel a mélyből?
Lássuk csak tovább a szöveget:

„Sast talál a szénarendben,
otthon óvott sasmadarát,
napfiát, a napon keltet...”¹⁷¹

Tehát a tojásból nap fia, azaz égitest ivadék kel ki, vagyis ismét csak képben volnánk...

A víz

De miféle vízen is lebegnek ezek a tojások? Az őskáosz, a Mindenség anyaméhének vizén, mely a legalkalmasabb konglomerátum egy új világ születésére. A szanszkrit hagyomány is tud egy Garuda-tojásról, mely tán nem teljesen idegen a vizsgált témáinktól:

„Tojásként lebegek a mindenség hullámain
[...] A mindenség méhében, a felmérhetetlen mélyben
Nyugszik a Világtojás.”¹⁷²

¹⁷⁰ Kalevipoeg. *Észt hősének*. Európa, 1985. Ford. Rab Zsuzsa. 99. o.

¹⁷¹ Uo. 114. o.

Könnny-tojások

Mielőtt azt hinnék, hogy Väjnämöjnen könnycseppjeiről megfeledkeztünk, jelenthetjük, hogy szó sincs ilyesmiről. Hisz a búvárkacsa-felhozta könnnyek valójában örvendetesen tojás-szerűek:

„[...] Väjnämöjnennek magának
Könnyei kicsordulának,
[...] Áfonyánál izmosabbak
Fajdtojásnál domborúbbak.”¹⁷³

Tehát az analógia szó szerint veendő. A könnnyek is világ-magok lehetnek, a jövő világ magjai. Hátha épp ettől pánikolt be a jó öreg Väjnämöjnen, hisz, mint Jákób és József esetében, nem akármikor, hanem haláluk közeledtével veszik térdükre utódaikat. Väjnämöjnen is azért sír, mert érzi, hogy csöngettek boldogságos világkorszakának!

Egy tojásos látomás

Az előbbi értelmezésünket egy kasszandai látomás is alátámasztja, egy runóban bukkantunk rá, ahol Väjnämöjnent óvja a „húga” egy végzetes utazástól:

„Elmondanád, én egy húgom,
mi az a harmadik halál?
– Halld a harmadik halált:
Evezel, tengerbe esel,
tojást teszel a térdedre,
ha a tojás sárgája,
nagy napként süt, sugárzik,
sírva fakadsz férfi létedre.”¹⁷⁴

¹⁷² *Egyiptomi Halottaskönyv*. Farkas Lőrinc Imre Kiadó. 73. o.

¹⁷³ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 266. o.

¹⁷⁴ *Földisten leánykérőben*. Finnugor mitológiai és történeti énekek. Ford.: Tandori Dezső. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 32. o.

Megfigyelték, hogy valóságos csokorba fűzve fordultak elő az előbb tárgyalt szöveghieroglifák. Egy sűrítményre akadunk, mely mindazt, amiről szóltunk magába foglalja: Felbukkan a tojás a térden, s a tojásból napisten lesz. Väjnämöjnen pedig zokogásra fakad. Mi már azt is sejtjük miért: Mert az őt követő istenség eljövetele horgasztja le.

Hat szent izzadságcsepp

A csodálatos *Iszlám Halottaskönyv*ben is vár ránk egy hasonló dimenzionáltságú könnyecsepple hullás-féleség:

„Allah ekkor elszégyellte magát, és izzadni kezdett. *Hat* verejtékcsepp hullott le róla. Akkor Allah az első cseppből megteremtette Abu Bakrt, a másodikból Ostmárt, [...] az ötödikből a rózsát, és a hatodikból a cédrust.

[...] Arcának verítékéből megalkotta a trónt, a zsámolyt, a gondosan őrzött formázóasztalt, a tollat, a Napot és Holdat, a fátyolt és a csillagokat, valamint mindazt, ami az égben található.”¹⁷⁵

E hat szent csepp pont úgy hull alá, mint Väjnämöjnen könnyei. Nem teremtsésmagok ezek is? Hisz belőlük bontakozik ki az új világ, a vadonatúj kozmosz. Tehát ez egy remek átmeneti szöveg a „könnyes” és „tojásos” kozmogóniai verzió között, valóságos hiányzó láncszem. Tévedést kizárva jelzi, hogy a könnyek és a tojások száma lényegében azonos, továbbá rendeltetésük is mélységesen egyezik.

Marjatta kishercege

Väjnämöjnen gyöngy-könnyei – melyekben a jövő uralkodója rejtőzik – nem akárhol, hanem a *lápon* tűntek el, onnan hozza fel immár gyöngyként a *kacsa*.

Nyugtalanító, hogy a kis Marjatta-szűzanya is kísértetiesen hasonlóképp veszíti el csodacsecsemőjét, mind a dalnok a

¹⁷⁵ Az *iszlám halottaskönyve*. Farkas Lőrinc Imre kiad. 2003. 22. o.

könnyét, s ugyancsak a lápon. Mindez nem volna érdekes, ha nem épp Marjatta kisdedje, vagyis a vízből végül is előkeveredő gyermek fosztaná meg Väjnämöjnt – nyilván kozmikus trónjától – hatalmától hamarosan. De honnan tudni mindezt? Első kézből, vagyis Marjattától, aki miután meglett elkallódott gyermeke, felkér egy istenséget – Virokannas-t – a keresztapára, névadásra. Ámde az gorombán visszautasítja. Väjnämöjnen pedig egyenesen a gyermek agyonverését szorgalmazza – tehát sejthet valamit abból, amit a mai Kalevala szöveg már elfelejtett:

„Mivel lápon¹⁷⁶ lett a gyermek,
A földön bogyóból termett,
Rejtsék a fiút a földbe,
Epres domboldalba lökve,
Vagy vigyék a vizenyőre,
Üssék fával agyba-főbe.”¹⁷⁷

Ámde a mi Csodacsecsemőnk nem hallgatja tétlenül mindezeket, helyén van az esze, s két pillanaton belül mattot ad a morcos öregnek:

„Szól a kéthónapos gyermek
A kéthetes rájaförmed:
„Óh, vénember, gyámoltalan,
Gyámoltalan, dologtalan,
Bizony, balgán bíraskodtál,
Igaz törvényt megmásoltál!
Hisz nagyobb okért is téged,
Sokkal durvább dolgok végett
Nem vittek a vizenyőre,
Nem is vágtak fával főbe,
Mikor ifjabb férfiésszel
Anyád szültét ígérted el,
Feloldanod tenfejedet,

¹⁷⁶ A lép-mocsár általában pokoli helyszín a régiek szemében.

¹⁷⁷ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 320. o.

Jómagadat megmentened.”¹⁷⁸

Na, ez elevenébe talált. Väjnämöjnen behúzza fülét, farkát, mert, amit itt kitergettek, az valóban a szennyese. És nem fogják elhinni, a nagyhatalmú táltos miként reagál? Rögvest lemond az összes hatalmáról, s a csecsemőt pedig Virokannas nyomban felkeni a királyok királyává.

Na, de miért?

Arra kell gondolnunk, hogy mivel leleplezte a szent dalnok múltját, kínos titkait! Az eredetét! A személyiségkódját. A titkos nevét. És azokban a fura érthetetlen, mitikus időkben – nem így a mai magyar közéletben – úgy látszik, ha valaki lelepleződött, következményeket, hatalomvesztést vont maga után.

Hogy is állunk ezekkel a lemondatásokkal, s a fura mód ide kapcsolódónak tűnő „titkos név” kérdéskörével? E tematika körül meglehetősen pezseg az őskori levegő. Nézzünk utána ennek az amúgy is izgalmas őskori kérdésnek, hisz hátha közelebb kerülünk annak megértéséhez, hogy mi módon bírta rá Väjnämöjnt a csodacsecsemő, hogy mondjon le javára a királyságáról?

¹⁷⁸ Uo. 320. o.

Titkos név

Átvilágítás

Lássuk hát, hogyan is jutni hatalomhoz az antik világban?

„A szamojéd sámán hatalma teljesen tudásától függ.

Ha ismeri a dolgok eredetét, akkor azok a hatalmában állnak.”¹⁷⁹

A modern ember, ha úrrá óhajt lenni valamin – vagy valakin –, a működési elvét igyekszik kipuhatolni, megérteni. A régiek a jelek szerint abból indultak ki, hogy a mindenségnek volt egy kiinduló helyzete, s az okok oda vezetnek vissza, onnan erednek. Ha felgöngyölítjük a múltat, eljutunk a Válaszokig. Väjnämöjnen térdsebéről már szóltunk az előbbieken. Ő akkor ott a balta, azaz a vas eredetét göngyölíti fel, s ha jól emlékszem, kideríti, hogy a darázs mérge került a matériába, melytől gonosszá változott. És eme oknyomozása eredményeképpen hatalma lesz a vas felett, s válik halálos sebe mégis csak kezelhetővé. Vagyis átvilágítja az ügyet.

Jut eszembe, van egy ködös értelmű magyar ősfogalom, amely eddig megfoghatatlan volt számunkra, a múlt egyik csodabogara, de mintha épp az előbbi jelenet lényegét képezné: nem *ráolvasás* az, ami itt történt?

¹⁷⁹ Vértés Edit: *Szibériai nyelvrokonaink hitvilága*. Tankönyvkiadó, 1990. 206. o.

A magyar *ráolvasás* alatt a néprajz valamifajta megfoghatatlan mágikus szavakkal történő varázsbűvészkedés ért. Nem olyasmit jelent a *ráolvas*, vagy a *fejére olvasás*, amiről épp most beszélünk? Hisz az az elv lakik itt is, hogy aki tudja, ismeri valaminek, valakinek vagy egy betegségnek az eredetét, gyökerét. Ezzel megsemmisíti a bajt, betegséget. Ismeri a gonosz születését, múltját. A lényeg, hogy a ráolvasás eredetileg nem a régi ember gyermekded mágikus szélhámossága, hanem a baj leplezésére szolgáló őstudományos oknyomozó munkamódszer.

Titkos név

A titkos név kérdéskör is az előbbi dimenzióban érezheti magát otthonosan. Hisz azt foglalja magában, miféle hatalmak állnak a háttérben, kik vagy mik a mozgatórugók?

A világ túl felén – Gilbert és Ellice szigetek – mindmáig él és virul ez a gyakorlat, vagyis érvényes az ősi axióma:

„Megtudta nevüket, hatalma lett felettük.”¹⁸⁰

Egyiptomi legendákból, sőt, magából a Bibliából is jól ismert alaphelyzet az istenség legtitkosabb nevének értelmetlennek tetsző faggatása. Az ember csak bámul, hogy mit akarhatnak ezzel? S most felvetődik a válasz lehetősége, hogy ezek nyílt vagy burkolt hatalom átvételi törekvések. Egyvalami bizonyos. E jelenségre az elemzők kielégítő válasszal – tessék utánanézni – a legkevésbé szolgálnak, hanem beindítják az ilyen esetekre rendszeresített ködgépet...

Mit jelenthet hát a titkos név? Hatalmat? Mérlegeljük hát, nem lehetnek-e ezek a jelenetek általánosságban is hatalomátvételi kísérletek?

¹⁸⁰ *A szép delfinlány.* – mítoszok és mesék a Gilbert és Ellice szigetekről, Európa kiadó 1976. 10. o.

Fogfájós hatalomátadás

Lássuk immár ismét a kalevalai ráolvasásos jelenetet közelebbről, melynek szövegelőzménye az, hogy a csodacsecsemő bajban van, ugyanis még nincs megkeresztelve. Nem a keresztelés itt a lényeg, mert hol volt még akkor a kereszténység, amikor a kalevalai szövegek már rég virultak?! A gond az, hogy még nincs *neve*. Mindenképpen nevet kell szereznie! Ekkor szerez is: Väjnämöjnen nevét veszi el ekkor, azaz kozmikus rangjától fosztja meg. Mivel, miként nemrég idéztük, ráolvasta eredetét:

„Fut a vén, keresztel frissen,
Megönti a fiút menten,
Karjala felett királynak,
Minden országok urának.”¹⁸¹

Most még az is felvetődik, hogy a szent dalnok Väjnämöjnen nem csak égitest szabadító volt, hanem még aranykori nagy király is lehetett, ez derül ki az utalásokból. Eltávozik, mint Kronosz:

„Szükség lesz majd énrám újra
Várnak vissza, hívnak vissza,
Új szampónak mesteréül,
Új dalmondásnak szeréül,
Új holdnak kerítőjéül,
Új napnak derítőjéül,
Hold és nap, ha újra elszűn,
Világból az öröm eltűn.”

Ott az öreg Väjnämöjnen
Elevez dörögve innen
A rézből remekelt sajkán,
Ércből épült kis tutajkán,
A legfelső földanyáig,
A legalsó éghatárig”.¹⁸²

¹⁸¹ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 320. o.

¹⁸² Uo. 321. o.

De hát vajon honnan a csudából tudhatta meg ez a dörzsölt, párhetes csodacsecsemő Vajnámojnien féltve őrzött kínos titkait? A láp erre alkalmas terep, s járt is ott, hisz épp oda hullt le anyja *térdéről*, azon a tragikus napon. A láp, a mocsár ugyanis egyes felfogások szerint maga az Alvilág, ahol bizony különleges titkokhoz, képességekhez is juthatnak a szerencsésebbek. Odüsszeusz is ide látogat le, s minden valamire való hős sz információközpontnak, beavatási helyszínnek tekinti.

Jákob faggatja Istent

Akad egy bibliai mese, amely a gondolkodás vétkébe eső olvasót ismét csak zavarba ejti. Amikor Jákob annál a bizonyos révnél megküzd Istennel, s ráadásul még le is győzi.

De hogyan is fest e fura jelenet? Az önkéntes száműzetéséből új családjával hazafelé igyekvő Jákobnak egy furcsa révnél egy különös ismeretlen állja útját. Meg kell küzdenie ezzel a nem egyértelműen isteni, hanem inkább démonikus figurával, miként a mesék sárkányaival szokás, ugyancsak a révnél, hídnál, vagyis egy kozmoszhatáron. A szent szöveg sejtet ugyan valamit, de nem teszi könnyűvé annak megértését, mire megy ki a küzdelem:

„És monda [Isten]: Bocsáss el engem, mert feljött a hajnal. És monda Jákob: Nem bocsátalak el téged, míg meg nem áldasz engem.” 1M32;26

„És monda néki: *mi a te neved?* És ő monda: Jákob.” 1M32;27

„Amaz pedig monda: Nem Jákobnak mondatik ezután a te neved, hanem Izráelnek. Mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél.” 1M32;28

„És megkérde Jákob, és monda: Mondd meg kérlek, a te nevedet. Az pedig monda. Ugyan miért kérde az én nevemet? És megáldá őt ott.” 1M32;29

Tanulságos megmutatnunk a bibliakutatás miként értelmezi előbbieket:

„...Így a történet [Jákób és az isteni lény között] lehet a szellemi küzdelemnek, és kitartó imának a képe.”¹⁸³

Biztos igazuk van, sőt, fején találták a szöveget! Mi másról szólhatna ez, mint a kitartó imáról?! De mi toldjuk meg annyival, hogy Jákób áldás-kérése összességében nem áll távol attól a kalevalai keresztelőnek mondott, ám annál bonyolultabb helyzettől, melynek során a csodacsecsemő nevet, s hatalmat szerez.

Áldáskérés?

Jákób előbbi áldás-kérése tanúsítja, hogy e jelenettípus – ha valóban jó irányba tapogatózunk – igazándiból a hatalomszerzésre vonatkozhatott. Hisz Jákób az istenség nevét, neve feltárását követeli. Sőt, okkal gyaníthatjuk, hogy el is rabolja nevét, ezáltal hatalmát szerez fölötte. És egyáltalán! Nem is névadások ezek a kalevalai-féle jelenetek, hanem névrablások! Tán Jákób sem egyszerűen megtudni akarja Isten nevét, hanem megszerezni azt, s általa hatalmát. Neki egyébként is van gyakorlata az ilyesmiben, amikor az Ézsáúnak kijáró atyai áldást – melyből furcsa mód, csak egy van – megszerzi. Ez az áldás is mintha egy mágikus ige, hatalmi eszköz volna.

Tehát a név faggatása, kipuhatolni, az áldást kérés, vagy épp keresztelés forszírozása egyaránt hatalmi törekvést leplez.

Jákób sikerrel jár, úgymond „legyőzi Istent”, aki megáldja őt. ergó, felkeni, átadja a nevét. A rév eme különös istensége még ott frissiben ki is nyilvánítja a Jákóbtól elszenvedett vereséget.

„Amaz pedig monda: Nem Jákóbnak mondatik ezután a te neved, hanem Izráelnek; mert küzdöttél Istennel és emberekkel, és győztél.” 1M32;28.

¹⁸³ *Biblia*. Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, 1992. 64. o.

Hogyan lehetett ezt a küzdelmet eddig másképp értelmezni? Eredetileg alighanem alvilági istenséget győzött le itt, s fosztott meg hatalmától, olyat, aki fél a kakaskukorékolástól, vagyis a fénytől...

Väjnämöjnen az ominózus jelenet után nyíltan királlyá keni fel a Csodacsecsemőt, tehát a most tárgyalt bibliai eseményeknél is ugyanez történhetett. Mutatja ezt az is, hogy Jákób itt és ekkor egy vadonatúj nevet – szerintünk rangot – kap! Innentől fogva Izráelnak is neveztetik. Ez azt is jelenti, hogy a kozmikus ranglétrán feljebb hágott, hisz ez egyúttal topográfiai rang is. Mondhatni, a réven történő győzelme folytán ekkor relatív földapává lép elő. Megjegyzem, a sárkányokon, gonosz lényeken is víznél, hídnál szokás győzedelmeskedni. De mért kell itt ennyit magyarázkodnunk?! Ha valaki legyőz egy Legyőzhetetlent, az önmagában is hatalomátvételt és -átadást jelent.

Még akár Keresztelő János és Jézus neves Jordán folyónál történő találkozása háttérben is efféle asztrálmítoszi rendező elv munkálkodhat, persze egész más szövegfelfogásban. Miért? Jóllehet, ott persze nyoma sincs tusának, ámde van helyete keresztelő. Még a hatalom átruházás mozzanatát is a jelenetbe kódolták, hisz János arra céloz, hogy aki most utána jön az önála sokkal hatalmasabb.

„Ő az, a ki utánam jó, a ki előttem lett, a kinek én nem vagyok méltó, hogy saruja szíjját megoldjam.” Jn. 1;27

Jézus ekkor, ennél a keresztelőnél kapja meg égi hatalmát. Szóval, nagyon úgy fest, hogy e jelenetek háttérben – ha nem is közös, mégis – rokon, égi hatalomváltásról árulkodó kozmosznaptári klisé rejtőzködik. Hogyne volna kozmikus hatalomváltás, még a galamb is leszáll fentről, miként a kezdet kezdetén a vizekre Isten lelke...

De itt most Kalevala kutakodás ügyben egy valami érdekes csupán számunkra: Marjatta keresztelést kér, amire válaszképp végül is felkenik a Csodacsecsemőt a királyok királyává, s a ravasz Väjnämöjnennek meg annyi... meg egy bambi.

Ré titkos neve

Csaknem elfeledtünk egy óegyiptomi névrablásos jelenetet, melynek már címe is ügyünkhöz oly sokat ígér: *Hogyan tudta meg Ízisz a napisten legtitkosabb nevét?*

„Csak egy dolgot nem ismert [Ízisz] ez a mindentudó istennő: nem ismerte *Ré, a napisten leghosszabb nevét*. Ré napisten [...] megöregedett ekkor már, *nyála kicsordult, és lehullott a földre*. Ízisz ott termett, és a nyálból és agyagból *kígyót* formált. Aztán elhelyezte egy keresztúton, ahol a nagy isten sétálni szokott.”¹⁸⁴

Ezt követően a kígyó félholtra marja a szerencsétlen nagy Napistent, aki kínjában a titkos nevét kikottyantva lényegében teljes hatalomátadásra kényszerül. A Ré nyálából támadó kígyó valójában az ő utódja, hisz a nyálat, s egyéb testnedvet egykor egyfajta semennek tekintette a jelek szerint az egész régi világ, mágikus váladéknak, vagyis nem pusztán annak a taszító légúti váladéknak, aminek Önök. Egy japán mese is kész tanúbizonyság arra nézve, mi mindent beleálmodtak a régiek:

„Már csak egy nyila volt Hideszatónak. Hirtelen eszébe ötlött az, hogy az *emberi nyálnak varázsereje* van. Az utolsó nyílvessző végét bevette tehát szájába, ott tartotta egy ideig, ezután hirtelen az íjába tette, és gondosan célzott. Az utolsó nyíl megtette a hatását: szétzúzta a százlábú agyvelejét.”¹⁸⁵

Egy méltóságteljes köpés

Felvetésünket, hogy a régi köpetet nem árt nagyobb tisztelettel szemlélnünk, igazolja, egy igen életszerű mordvin kozmogóniai szöveg:

¹⁸⁴ Dobrovits Aladár-Kákossy László-Komoróczy Géza: *Bábel tornya*. Móra Ferenc Könyvkiadó, 1964. – Az ókori Közel-Kelet mítoszai és mondái. 81. o.

¹⁸⁵ *Japán népmesék és mondák*. Kiadja: Budo Ismeretterjesztő Könyvtár, 1995. 43. o.

„A mordvinok ismernek egy hosszú történetet Csam-Pasról, az Istenről, aki ide-oda ringatózott egy kövön az ósóceánban, erősen gondolkozva azon, hogyan teremtsen meg a világot, s aztán hogyan uralkodjon rajta, miközben így panaszkodik: „Nincs fivérem, se társam, akivel megbeszélhetném a dolgot.” Dühösen a tengerbe köpött, s a köpet nagy hegygé¹⁸⁶ vált, amelyből a sátán emelkedett ki és társul ajánlkozott a megbeszéléshez.”¹⁸⁷

Tehát, miként az előbbieken, itt is egy nem kívánt utód jön létre eme testnedv felelőtlen elbocsátása nyomán, s kezdődik általa egy új fejezet a kozmosz életében. még

Egy, tán idevágó privát megjegyzés: az előbb a talpamra ragadt egy egyforintos, melyet már jó ideje kerülgetek, felvettem hát, és csak úgy, ösztönösen megköpködtem, először életemben. Akkor villant eszembe, hogy ez a jól ismert szokás a pénz szaporítását szolgálhatta, vagyis épp, amiről beszéltünk.

Egy csipet tanulság – Könnyből emberek

Térjünk csak vissza mindezek jegyében arra, mit is jelenthet még a nemrég szemlélt egyiptomi nyál-elcsöppenéses jelenet, ha már ezek a dolgok az ősfilozófusok szívügyeinek tűnnek. Tehát Ré, a nagy király megöregedett, ideje letelőben, vagyis világkorszak váltás várható. De gondoljanak csak bele, ő is ugyanúgy lepottyant valami cseppet – ezúttal nyálát –, miként Vajnamőjnen a könnyét. Vagy, akár az idézett legendai Allah, kinek szent arcáról áldásos veríték cseppek hullnak alá a mélybe, az új világ magvaiként. Valójában még egy óegyiptomi

¹⁸⁶ megj: Ez a hegy itt a Víz-, ill. Földanya pocakjának tűnik, vagyis itt egy ember-analóg születés sejlik.

¹⁸⁷ O. Dahnhardt. *Natursagen*. (1907-12), vol. 1. 60-62. o. In: *Hamlet malma*. Giorgio de Santillana és Hertha von Dechend. Pontifex Kiadó, 1995. 348. o.

példát sodrott elénk a jószerencse, annak végső bizonyítéaként, hogy kötelességünk ebben az irányba kutakodni:

„Aranykor-mítosz, mely arról szól, hogy Ré elkóborolt gyermekei (Su és Tefnut) után küldte fél szemét, hogy keresse meg őket. A szem sokáig elmaradt, s mire visszajött, Ré már csinált magának másik szemet. Erre a szem megharagudott és *könnyet hullajtott, amelyekből emberek születtek*. Dühösen lángba borult erre a szem, Ré pedig kígyóvá varázsolta s a homlokára rakta. Most is onnan okádja a tüzet, ha ellenség közelít.”¹⁸⁸

A nem túl tájékozott, ám őskori iránt annál inkább érzékeny Mereskovszkij összefüggést érez az emberteremtés és a fentről aláhulló isteni cseppek között:

„A világ Isten emanációja: a teremtés napján az ember lelke „*könnyként* folyt ki isten szemeiből” és az istenek lelkei „*úgy jöttek ki isten szájából, mint a szavak az ember szájából*”.”¹⁸⁹

Ezek a cseppek ugyanazok, mint a nemrég tárgyalt világmagok, a jövő vetése. Ismétlem, ilyenkor mindig egy világkorszak határán vagyunk, és ekkor következnek be a „csöppenések”.

Láttuk, hogy Ré egyiptomi Napisten vesztét is elcsöppent nyála okozza, mely végül kígyóvá válva ellene fordul. Mintha az elvesztett testnedv hozná a bajt az istenségre, fordulva ellene. Eszerint Vajnmöjnen is csak magát okolhatja, hogy uralma szomorú véget ért, mert nem vigyázott eléggé könnyeire. Óvatosabbnak kellett volna lennie! Ott sem akármilyen *gyöngy* támad belőle odalent, vagyis egy utód-lény. Nem akarok pletykát indítani, de az ő könny-gyöngye alighanem azonos lehet Marjatta gyerekével, aki ugyanazokat a kozmikus szférákat járta be, lezuhanva, s veszi át az ő hatalmát.

¹⁸⁸ Egyiptológiai teaurusz . Thabet Mona MEK Könyvtár

¹⁸⁹ D.Sz. Mereskovszkij: *Kelet titkai*. Holnap kiadó, 1992. 48. o.

Mert a könnyből támadt gyöngy nagyon is képes istenséggé válni, az ógörögség is jelentkezik mindezt tanúsítani. Mindenki ismeri a jelenetet, csak nem sejtettük, hogy eredetileg ilyesmiről szólhatott. Vénusz születésére gondolok.

Uránusz „könnye”

A gyerekgyűlölő, azokat megszületni nem engedő Uránusz égapára, mint ismeretes, ráun a családja, mégpedig okkal-joggal: fia, Kronosz a mama segédletével végképp megfosztják a további nemzés fáradsalmaitól. A kasztrálás folyománya-ként Uránusz férfiassága – akár Vajnamöjnen könnyei – a tengerbe pottyan.

Jóllehet, a legenda itt vízbe hulló nemzőszervet emleget, de előbbi példáink trendje felvetteti velünk, mi van, ha ami itt a mélybe hull, azok az égapai magvak voltak? Miként másutt a *könny*, *izzadtságcseppek*, vagy épp térdi *tojásocskák*...

Paleo-rokon szövegstruktúrák ezek, egymás tájshólásai, hisz Uránusz cseppjeiből is egy égitest-istenség születik: a Vénusz, aki viszont egy csillag. Ő Uránusz utódja. Vénusz egyszerre gyöngy és csillag. Gyöngy, hiszen, tessék belegondolni, hogy kagylóból születik.

Azt, hogy a régiek egyébként is hajlamosak voltak égi gyöngynek látni, mutatja egy kínai mese. Itt, ez a gyöngy is a víz alól kerül elő, miként az előbbiek.

„Ahogy a [ár]víz legmélyebb pontja visszahúzódott, egy nagy kagylót találtak az emberek az árokban. A kagylóban egy fekete nagy gyöngy volt. A falusiak elhatározták, hogy a gyönggyel megajándékozzák Ah Ert. [...] Amikor este lett, Ah Er elővette tarisznyáját. Micsoda ragyogás tört elő belőle! Kékesen, kristályosan villogott, mint a hold sugára. Mellesleg, a hold felé tartva, a Hold ragyogása eltűnt mellette. A gyöngy ezüstös fénye beragyogta a folyót, és olyan világos volt, mintha nappal lenne.

A szép lány megfogta a gyöngyöt, és a levegőbe dobta. Ah Da becsukta a szemét, mert nem bírta el a nagy ragyogást. Amikor kinyitotta, egy arany palotát látott maga előtt, és a tetőn ragyogott a drágagyöngy.¹⁹⁰

Nem kérdés, hogy egy új, gyöngyből vált Nap születésének lehettünk tanúi.

A Vízanya kagylója

Vénusz születését manapság Botticelli szemével szokás elképzelni: egy rózsaszín szépség, windsurfözés közben a tenger hullámain, egy kagyló hátán lovagolva. Kicsit másképp történhetett, csak hát mára már javarészen kihulltak a megértés láncszemei.

A kérdéses *kagyló*, melyből majd a szerelemistennő kikel, alighanem a Vízanya nőiség-testzónája, amely a fentről aláhulló uránuszi „égi áldás” befogadója! Olyasmi, aminek a medúzákat vagy placentát láttuk, mondtuk, távoli szigetek kozmogóniai meséiben.

Aki látott már kagylót, nyilván elmerengett, vajon mire is emlékeztet ez kulcsín, illat tekintetében. Hát eredetileg ettől a filozófiától tekintik mindmáig a kagylót afrodiziákumnak¹⁹¹, s nem mástól.

Botticelli már tudja, hogy a kagylóból nem egy antropomorf Vénusz, hanem ragyogó égitest-gyöngy születik, pont, miként Väjnämöjnen aláhulló könnyéből, melyek alatt ugyanígy gyönggyé „dalmahodtak”. A lényeg a távlat: ilyenkor egy kozmikus nemzéssel van dolgunk, a Fenti istenség magja megtermékenyíti a Lenti elv női istenségét, és egy új világ születése van készülóban. Uránuszt is ugyanúgy hatalmi ciklusa végén fosztják meg „könnyeitől”, ahogy ilyenkor illik. Vagyis a kozmoszóra mutatója is minket igazol, jelezve, hogy egyazon ősmese-típusba csöppentünk minden alkalommal az előbbiek során.

¹⁹⁰ *A Távolság varázsa*. Gazella Könyvkiadó, 1999. 50-51. o. (Az éjjel világító drágagyöngy.)

¹⁹¹ Pont miként – sajnálatos mód – az orrszarvú szarvának morzsaléka.

A kagyló férje

A haide indiánok megőriztek nekünk egy kagylós legendát a Csendes-óceán partján, az előbbi felvetésünket fenntartással fogadók számára. Elképesztő, ahogy itt összejön mindaz, amikről az előbbieken szóltunk, úgy a szereplők, az események, sőt helyszínek is egybevágnak. Íme a jelenet, melynek hőse egy holló. Ő viszont valójában egy nagyhatalmú sámán, vagyis épp a mi emberünk, kire annyi időt vesztegettünk:

„[Ez a holló-sámán] tetszés szerint le- és felvehette a tollruháját, mivel a nagy árvízet egyetlen ember sem élhette túl, a varázserejű holló összeházasodott egy tengeri kagylóval.”¹⁹²

Tehát ez a jómadár is egy tollas gúnyával ékeskedő demiurgusz személyiség, sőt, egyenest kozmokrátor. Jelzés értékű, hogy a Kagylócskára találása egy özönvíz után, káoszt követően történik. És ekkor lépnek frigyre, s alighanem egy Vénusz ragyogású Gyöngyszemük is születhet, az ég ékesítésére.

Vagyis e Kagyló és a nász pusztá ténye megelőlegezi, hogy itt is gyöngyök szállnak majd fel a mélyből.

De a legfontosabb, hogy e sámán-madár és kagyló násza alkalmas a kozmosz újjáélesztésére is

¹⁹² *A tündérek hagyatéka.* Yliaster Daleth-Rhiannon Gwyddbwyll. Édesvíz Kiadó, 1994.296. o.

A bűvármítosz magyarul

A titkok vize

A magyar verses őshagyományban olykor valóságos csokorban bukkannak eléink a vizsgált bűvármítoszi mozzanatok, úgyhogy méltánytalanság volna hallgatni felőlük. No persze a véletlen is produkálhat ilyesmit, de nagyobb az esély, hogy egy őskövület sodródott utunkba.

A *Kis Júlia* című balladánkban egy leányzó kesereg a vízbe hullott gyöngyei felett:

„Hogyne sírnék asszony-anyám
Elvesztettem gyöngyös pártám
Beléesett a Dunába,
A Dunának közepibe.
[...] Hallod-é te asszony-anyám
Hívassuk fel Bíró Jankót,
Bíró Jankót *vízi bűvárt*,
Hogy fogja ki gyöngyös pártám...”¹⁹³

Nem ismerős ez valahonnan? Van itt *víz*, vízbe hullás, *sírás*, *bűvár* is, amely *gyöngyöt* hoz fel a mélyből, miként a nemrég végigkóstolgatott finnségi és egyéb példáinkban. Remek, hogy

¹⁹³ A nagy hegyi tolvaj. Magyar népballadák. Magyar Helikon, 1971. 165. o.

a gyöngy odalent itt is átlényegül, ezúttal tulipánná válik, Júliával egyetemben, mivel a gyöngyös párta valójában maga az udvarlója volt, személyesen. És – egy kicsit – Júlia is belehal az érzékeny veszteségbe.

Hogy kerülhettek egy ilyen nem túl ősinek tetsző legendába, melyet a néprajz jó esetben pár száz évesre taksál, ily ősi hieroglifák? Mi ez az egész? Az történt, hogy egy szerelmi tragédiát valójában az ősidők óta rendelkezésre álló paleo-képnnyelven meséltek el, vagy pedig, hogy egy archaikus szöveget fejelték meg utóbbi modernebb tartalommal, racionalizálva azt.

De a tény attól még tény: a lehulló gyöngy, mint mindenütt, itt is egy emberi személyt takar, jelen van az átlényegülés, átváltozás elmaradhatatlan aktusa.

Kádár Kata, és a bűvár

Az előbbi mitikus, sőt, kozmogónikus érdekszférába tartozó szüzsére ismerni még a Kádár Kata balladájában is. Innen még kedvezőbb a panoráma az ősmítoszi struktúrákra. Vagyis itt is az történhetett, hogy az összövegre egy kései történet ügyeskedte fel magát.

Ezúttal egy bizonyos Miklós öli magát nem akármilyen vízbe, hanem egy *feneketlen* tóba:

„És elvitte arra helyre,
Feneketlen tó szélére,
Onnan beszólott a tóba:
‘Élsz-e kincsem, Kádár Kata?’
Kádár Kata visszaszóla:
‘Nálad nélkül alig lehet,
Alig lehet’.”¹⁹⁴

Ez a feneketlenség sem egy poétikus kifejezése a végtelen mélységnek, hanem az egykori alvilági átjárót jelenti, s figyeljék meg, ezt a szoros szövegmatematika miként igazolja. Hisz

¹⁹⁴Kallós Zoltán: *Balladák könyve*. Magyar Helikon, 1977 Budapest 21. o.

odaát is van élet, túlvilági lét, és ez teszi lehetővé, hogy Kátánk az ő vízbe fült szerelmével ily fesztelenül eldiskurálhasson. Régen egyébként sem volt szokás a mai értelemben meghalni, inkább „elköltöztek” az emberek...

Kata eztán nyakába kapja a lábát, és ő is alábocsátkozik a feneketlen tó „fenekére”. Odalentről liliomként bukkannak a felszínre, akár az egyiptomi vagy szanszkrit világkorszakok kezdetén a Mindenség-szülő lótusz-liliom kérdéskörrel egészen bizonyosan eszmei rokon formációban.

Az effajta képsort a nem túl fifikás darwinista orientáltságú néprajz – s a nyomában kullogó közvélekedés – pusztán afféle szürrealista poétikus valóságnak vél, amely a nép ötletszerűen szárnyaló fantáziáját dicsőíti. Tehát rossz helyen tapsolnak. Ugyanis legkevésbé sem a fantázia, hanem a legszigorúbb őskori ideológia szabja meg a mese alakulásait. Mert ami itt történik, metamorfózis, átváltozás, lélekvándorlás. A lényeg, hogy az ilyesmit a legkevésbé sem áttételesen, hanem a maga paleo-konkrétságában gondolták el a régiek.

„Kezit fejére kulcsolta,
És beereszkedett oda,
És beereszkedett oda,
A nagy feneketlen tóba.
Az egyikből nevelkedett
Piros bársony liliomszál.

A másiktól nevelkedett
Fehér bársony liliomszál,
Addig-addig nevelkedtek,
Vízen felül emelkedtek,
Vízen felül emelkedtek,
Ott is összeölelkeztek,
Ölelkeztek.”¹⁹⁵

¹⁹⁵ Uo. 21. o.

És immár jöhet az egykori demiurgusz, a bűvarkacsa, no persze teljességgel racionalizálva, historikus szerepkörben:

„Miklós anyja ment sétálni,
Megtalálá őket látni,
Vízi bűvart elhívatá,
Mind a kettőt kiásatá,
Mind a kettőt kiásatá,
Tövis bokorra rakatá,
rárakatá.”¹⁹⁶

Jegyezzük meg, hogy a szövegben ráadásképpen még egy Kalevalából is ismerős „Kullervói átok” is ránk kacsint, figyelmeztető jelként hogy rokon struktúrákban bűvarkodunk:

„A kenyere kővé válják,
kése benne ketté törjék.”¹⁹⁷

Fejezetünk végén elmondható: mégsem abszurdítás Väjnämöjnen könnyvesztítő jelenete, amennyiben nem elszigetelten, hanem az egyetemes jelenség tükrében gyönyörködünk színeiben. És még valami, e balladáról: a Kalevala tengerközépi kulcsjelenetének távoli retyerutyájához volt ezúttal szerencsénk, egy alighanem őskori kövülethez, az egyetemes hagyomány magyar nyelvű paleo-leletéhez.

¹⁹⁶ Uo. 21. o.

¹⁹⁷ *Népdalok*. Közzé teszik: Bartók Béla és Kodály Zoltán. Rózsavölgyi és társa zeneműkiadó-reprint. 168. o.

A Kalevala rém-térképe

Hol vagy, Pohjola?

Lappföld-e Északhon?

Adósok vagyunk megmagyarázni, miért épp a Kalevala leg-
randább Északhonának fogunk itt most a körmére nézni, meg-
annyi szemgyönyörködtető táj helyett? Mert ez a legvisszaté-
rőbb és legtalányosabb tájék. Olyan borzalmasan fest, oly
istentelenül elátkozott, sivár világ bontakozik ki előttünk, hogy
ezzel önmagában is kivívja a szeretetet.

<i>finn.</i> pohjoinen	északi
pohjukka	fenék, vég, belső, belseje vminek.
pohjus	Fenék, alap, alapréteg

Még a legkiválóbb szövegelemzők számára sem kétséges,
hogy ez a tájék nem lehet más, mint a Lappföld, mivelhogy
Északon van, s kellőképp barátságtalan vidék.

„[Väjnämöjnen] Úti célja Pohjola földje, az „Északi
ország”, a „hősökhöz kegyetlen”, ködös, mágiában
gazdag táj, mely *nagyjából Lappfölddel azonosítható*.
Az események álomszerűen bontakoznak ki, szürrea-
lista összefüggéstelenségben.”¹⁹⁸

¹⁹⁸ Giorgio de Santillana és Hertha von Dechend: *Hamlet malma*.
Pontifex Kiadó, 1995. 88. o.

Sajnálatos és különös, hogy az előbbieket épp egy paleolitikum-érzékeny szerzőpáros veteti papírra, kik a mítoszi ködben oly kiválóan navigálnak, s kiknek számra egy effajta műalkotás egyébként általában égről leolvasott csillagmese...

A Tokarev-féle párját ritkító *Mitológiai enciklopédia* a következőképp tájolja keresett helyszínünket:

„A világhegy egyidejűleg volt a világ középpontjában és északon, ahol az égboltozat a földdel találkozik, s a folyón túl terül el Manala, (Tuonela), a holtak birodalma, melyet néha azonosnak tekintenek „észak honával”, Pohjolával.”¹⁹⁹

Északon tehát igenis *alvilági* hely. Erről Lauri Honko is megemlékezik:

„Ugyancsak északi tájra, oda, ahová a világhegyet képzték, egy folyam túlsópartjára helyezték a finnek a halottak birodalmát.”²⁰⁰

Ámde a holtak hazája nem egyszerűen a folyam túlsópartján van, hanem valahol odafent, ahová mászás során juthat az utas. Ne higgye senki, hogy Lappföld felé elgyalogolva egyszer csak a halottak közt találhatjuk magunkat, kivéve, ha nem éljük túl ezt a kiruccanást. ...

[...] Ott emelkedik a halottak birodalmának sima hegye, amelyet csak úgy mászhat meg az ember, ha életében megőrizte az ujjairól levágott körmöket.²⁰¹

Másképp is illusztrálható mindaz, hogy az égbe kell mászni annak, aki a halál honába vágyik:

„Mikor a vadászok fölfedezik a medve barlangját, az csak arra kéri emberleányát, hogy ha őt megölték, ne egyen a húsából, körmeit pedig tegye félre, hogy föl tudjon mászni velük az *égbe*. Azt is megmondja neki,

¹⁹⁹ *Mitológiai enciklopédia I.* Főszerk.: F. A. Tokarev. Gondolat Kiadó. Budapest, 1988. 530. o.

²⁰⁰ Lauri Honko: Finn mitológia. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról.* Európa, 1980. 193. o.

²⁰¹ Uo. 193. o.

hogya látni szeretné az anyját, nézzen föl az égre, ott meglátja bocsáival együtt a Medvecsillagban.”²⁰²

Ha mindez igaz, akkor egy s mást újra illik gondolni. Azt, hogy az Északhonba tartó Väjnämöjnen valójában a halottak útját járja be, s csak azért sikerül onnan visszatérnie, mivel – mint megmutattuk – istenség számba megy.

Väjnämöjnen tehát Északhon-Pohjolába valóban Északra tart, csak hogy felfelé, az égnek:

„Most igyekszik Pohjolába,
halad *fel* Homály honába.”²⁰³

Tanulságos, hogy az angol fordításban – miként sajnálatos mód a Rácz-féle magyar fordításban – ez a felfelé-, vagyis égbé haladás bizony elsikkad, mert nem érzi fontosságát:

„The renowned and wise enchanter,
Riding on his way *to* Northland;”

Nyilván sokan azt hiszik, hogy az angol fordító jár el helyesen, és mi itt felfújunk valami pizslicsáré árnyalatot, aminek semmi jelentősége. Épp ezért, nézzünk további érvek után! Lássuk csak azokat az északhoni kirándulásokat! Ilmarinen különös északhoni útja alkalmasnak tűnik érveink megtámogatására.

Ilmarinen kényszerű utazása

Ilmarinen a neves testvérének, Väjnämöjnennek köszönheti ezt az északhoni útját, melyről szólni fogunk. Az előzmények a következők: Väjnämöjnen lánykérőben utazik fel Északhonba, ámde sajnos a jövődöbeli anyós – Észak Úrasszonya – egyik feltételének képtelen megfelelni: csodamalmot kéne

²⁰² Lükő Gábor: *Hímfi és a szarvas*. Táton, Budapest, 2003. 30. o.

²⁰³ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 45. o.

készítenie. Ég a lába alatt a talaj, mert a jelentkezők pusztán fővesztés terhe mellett hátrálhatnak meg a feladatoktól.

Väjnämöjnennek mentő ötlete támad: felajánlja testvérét, Ilmarinen csodakovácsot, akinek a kisujjában van az ilyesmi, hogy majd őt ideküldi lerendezni a kérdést. Ilmarinen a legkevésbé sincs elragadtatva a lehetőségtől, hogy övé lehet Észak Szüze, vagyis a legpazarabb szépség a föld kerekén. Pedig Ilmarinen szakmájába vág egy ilyesfajta szerkezet elkészítése.

Ámde Ilmarinen berzenkedik az utazás ellen, még annak gondolatától is hideglelést kap, jöllehet, kisujjában a csodamalom készítése. Väjnämöjnen ekkor ravaszsághoz folyamodik, s mágikus eszközökkel kényszeríti öccsét e nem kívánt kirándulásra. Itt fog kiderülni, hogy az Északhonba vivő útvonal félreérthetetlenül a csillagok között vezet.

A csillagközi útvonal

Az út első szakaszát Väjnämöjnen mágikus eszközökkel „készíti”: Varázsol egy hatalmas fát a rétre, amelyre égiteseket bűvöl. Hát ezeknek a ragyogó égitesteknek a leszedésére noszogatja a kovácsot, aki – miként napjaink színesfém gyűjtői –, úgy látszik, az ilyesminek képtelen ellenállni.

„Ím a kovács Ilmarinen,
Fölhág a fa legcsúcsáig,
Magasságos égi tájig
Hág a holdat hódítani,
Kézre keríteni a göncölt,
A virágtetős fenyőről.”²⁰⁴

Ámde itt most jusson eszünkbe, hogy mesehőseink lényegében ugyanígy, egy világfáról szoktak égbe masírozni, amikor hasonlóképp – elrabolt – égi gyümölcsök nyomába erednek. És végül ők is az égben kötnek ki. Nem árt tudni, hogy az effajta Fa – miként a fának is látott Tejút –, egyszerismind a Halottak Útja is...

²⁰⁴ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 66. o.

Ilmarinen tehát felmászik a fára, vagyis az Égbe, ámde csak eztán villan fel előttünk az Északhon-Pohjolába vezető útvonal még pompásabb égi szakasza:

„Támad szélvész forgatagos,
Idő készül nagy haragos,
Ilmari kovácsot kapja,
Viszi mintha szárnyon szállna
[...] *Hold fölött, a nap alatt el,*
Göncöl válla közt haladt el;
Észak udvarába ére...”²⁰⁵

Nesze neked, Lappföld...

Lássuk szűrőpróbaszerűen, mert tanulságos, mit érzékel mindebből az angol nyelvű olvasóközönség?

„Sweeping onward, sailing northward,
Riding in the track of storm-winds,
O’er the Moon, beneath the sunshine,
On the broad back of the Great Bear,
Till he neared Pohyola’s woodlands,
Neared the homes of Sariola”

Igenis, érzékelik az égi utat mert a „Hold felett” (O’er the Moon) utazik Ilmarinen itt is. Vagyis a szövegek kerek perec tudtunkra adják, hogy ez egy csillagközi utazás, mely Lappföldre aligha vezethet. Hisz ahhoz fölösleges volna előzőleg a világfán az égbe kutyagolni, vagy tévedek?

Az ég kapuja, magyarul:

A magyar hagyomány is tanúsítja, sőt, még akár koronatanúnak is tekinthető, hogy a Göncöl válla közti útvonal pontosan egy égi honba vezet, egy égi kapun át, az istenek világába, és a legkevésbé se Lappföldre.

²⁰⁵ Uo. 66. o.

„Tállyán vala az ég kapuja, s a Göncöl vállán át lehetett az öregistenhez jutni...”²⁰⁶

A perzsa égi út

Mielőtt azt hinnék, hogy ez az útvonal pusztán finn-ugor kuriózum, figyeljék csak a perzsa világstruktúrát:

„A leghatalmasabb hegy az Elbrusz (Alburz) volt, amely 800 éven át nőtt, növekedett. Kétszáz évbe tellett, amíg elérte a csillagok övezetét, aztán újabb kétszázba, amíg a Hold övezetét, ismét kétszáz év kellett ahhoz, hogy a Nap övezetéhez jusson, az utolsó kétszáz év alatt pedig csúcsa az *égbolt* legmagasabb pontjáig hatolt...”²⁰⁷

Hát nem a Nap Hold és Csillag közt bókklászó Ilmarinen úti stációi ezek? Szükségtelen mondani, a világhegy az előbbi világfa átfogalmazása... A legmagasabb csúcs pedig a Sarkcsillag, vagyis a régi kozmosz látszólagos, vagy inkább virtuális közepe.

Remélhetőleg immár világossá tettük, merrefelé leledzik a mi Kalevalánk Északhona. Ámde, nem kevésbé fontos ügyünkben kibogozni a hely spirituális értelmét. Mert, aki ezt nem érti, annak az egész jelenetsor lezárt konzerv marad.

Pokol-Pohjola

Pohjola nem véletlenül cseng össze a magyar Pokollal, ugyanazt az eszmét testesítik meg. Mindezt a finn hagyomány is megerősíti a maga módján:

„[Pohjola] rokon fogalom a túlvilággal.”²⁰⁸

²⁰⁶ Toroczkai-Wigand Ede: *Öreg csillagok*. Műszaki Könyvkiadó, 1988. 20. o.

²⁰⁷ John. R. Hinnells: *Perzsa mitológia*- Corvina 1992. 22. o.

²⁰⁸ *Mitológiai enciklopédia I.* Főszerk.: F. A. Tokarev. Gondolat Kiadó. Budapest, 1988. 553. o.

Ez az oka az ottani végtelen sivárságnak és kilátástalanságnak, ami az oda érkezőket fogadja.

Mindennek látszólag ellent mond, hogy a mi Északhon Pohjolánk az égben található. Holott az Alvilágot odalent a mélyben szokás elgondolni, nem igaz? Kérdés tehát, hogy lehet-e az Alvilág, a Pokol odafent?

Az *Isteni színjáték* is úgy meséli, hogy egy égis erő hegyetőről vezet az út a Pokolba.

„Egy hegyre néztem, s láttam, hogy gerince

Már a csillag fényébe öltözött

Mely másnak drága vezetője, kincse.”²⁰⁹

Egy sámánjelölt beavatási álmából derül ki, hogy a sámán-hagyomány is tisztában van azzal, hogy odafentről lehet a Pokolra jutni.

„»Számos nehézséggel találod szembe magad, és nagyon fáradt leszel.« A Vizek Anyjának férje eztán ad melléje két segítőt, egy hölgymenyétet és egy egeret, hogy vezessék a Pokolba. Egy magas helyre érkezve segítői két tépett tetejű sátrat mutattak neki. Behatolt az elsőbe, és itt a Pokol lakóival és a nagy Betegség (himlő) embereivel találkozott.”²¹⁰

A nagy magyar bibliakutató csillagász, Ponori Thewrewk Aurél számára sem idegen az odafenti Alvilág fogalma, hisz tudja, hogy onnan nyílik a halottak hona:

„A piramisszövegek bizonyítják, hogy a megboldogultak hazája a cirkumpoláris, tehát a pólus körüli csillagok birodalma volt, amerre a piramisok bejárata is nézett.”²¹¹

Az sem véletlen, hogy a magyar, sőt a finn hagyomány is gyakorta hegyre, fekete hegytetőre, lényegében a világhegyre zavarja vissza az átkokat, mivelhogy, mint mindenki, ők is ugyanezt a paleo-térképet használják.

²⁰⁹ Dante Alighieri: *Isteni színjáték*. Magyar Helikon 1965. 11. o.

²¹⁰ Hoppál Mihály: *Sámánok*. Helikon kiadó. 1991. 24. o.

²¹¹ Ponori Thewrewk Aurél: *Csillagok a Bibliában*. Tertia Kiadó, 1993. 57. o.

A finn hagyomány pokla volna odafent? Ha ez igaz, úgy a modern Kalevala-kutatás amikor lerántotta Északhont a földre, és Finnországhoz csatolta, akkor ami eddig háromdimenziós volt, a földre szegeződött, és az egészen átgördült a szakkutatás úthengere.

Mi is történt Északhonban?

Egész más irányból is bizonyítható, hogy ez a sarkcsillagi és nem sarkvidéki Északhon egy alvilági hely.

A pusztá tény, hogy Pohjolából Väjnämöjnen csak akkor szabadulhat, ha helyettest ajánl fel maga helyett a csodamalom fabrikálására, önmagában is alvilágivá minősíti Északhont:

„Nem lehetek szampo ácsa,
Tarkatetősnek kovácsa;
Vígy el engem haza innen
Küldöm Ilmari kovácsot,
Szampot néked aki ácsol,
Tarkatetöst kalapácsol,
Kis leányod kibékíti,
Eladódat elégeti.”²¹²

Miért minősíti ez alvilági helyé? Mert az ősművekben gyakorta felbukkanó jól ismert fordulat, hogy az alvilág csak akkor ereszti el az embert fogságából, ha helyettest ajánlunk magunk mentségére. Vagyis kiszolgáltatunk valakit.

A sunyi dalmester?

Ilmarinen egy alkalommal beolvas Väjnämöjnennek, s ekkor válik világossá, amiről szóltunk, hogy valójában a Pokolba protezsálta:

„Ohó, öreg Väjnämöjnen
Hát engemet ígértél-e
Jó magadnak mentségére
Pusztaságos Pohjolába

²¹² Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 51. o.

[...] Nem megyek Észak hajlékiba
Szárjolának szurdékiba
Férfiakat vesztő helyre,
Hősök elsüllyesztő helyre!”²¹³

Ilmarinen pontosan tudja, hogy Északhon maga a Pokol.
Csoda, ha nem vágyik oda?

Anyád szültét ígérted el

Van egy félmondat a Kalevala fináléjában – idéztük is már
egyéb ügyben –, mely visszautal mindezekre. Amikor Marjatta
csodacsecsemője Väjnämöjnen fejére olvassa fővéteit. Itt
kiderül, hogy Väjnämöjnen valóságos ösbűnt követett el, ami-
kor öccsurát beugrasztotta, rábírta erre a Pokoljárásra:

„Szólt a félhónapos gyermek
A kéthetes rájaförmed:
„Ó, vénember, gyámoltalan,
Gyámoltalan, dologtalan,
Bizony, balgán bíráskodtál,
Igaz törvényt megmásoltál,
Hisz nagyobb okért is téged,
Sokkal durvább dolgok végett
Nem vittek a vizenyőre,
Nem is vágtak fával főbe,
Mikor ifjabb férfiésszel
Anyád szültét ígérted el,
Feloldanod tenfejedet,
Jómagadat megmentened.”²¹⁴

Mert az alvilág az a hely, mely csak akkor ereszti el áldozat-
tát, ha küld valakit maga helyett.

²¹³ Uo. 65. o.

²¹⁴ Uo. 320. o.

Adj helyettest az alvilágba

Egy sumer szövegből is visszaköszön a jelzett jelenség: Innin, a nagy istennő az Alvilágba rukkan, ámde olyasformán jár, mint Väjnämöjnen kolléga:

„A nagy égből a nagy föld felé fordította vágyát,
a nagy istennő a nagy égből a nagy föld felé fordította
vágyát,

Innin a nagy égből a nagy föld felé fordította vágyát;
úrnöm az eget elhagyta, a földet elhagyta,
az alvilágba szállt alá.”²¹⁵

Innin az ősi regula értelmében csak akkor szabadulhat, ha:

„Ha Innin az alvilágból távozik,
maga helyett helyettest kell adnia.”²¹⁶

Innin, ez a gyönyörű istennő, szép szerelmesét, Dumuzit rögvest és gátlástalanul az Alvilág kezére juttatja.

A lényeg, hogy a kalevalai Északhon ugyanolyan pokoli hely, mint a sumer alvilág, ugyanazok a játékszabályok is.

Mesékből is ismert az a fordulat, hogy egy bajba jutott apa egy gyanús idegennek odaígéri leányát gyereket, kinek születéséről nincs is tudomása. És ilyenkor a Pokolba juttatja őket... Ugyanez lehetett Väjnämöjnen vétke is, mivel efféle vádat vág fejéhez a Kalevala végén a csodacsecsemő.

No, de akad-e egyéb amellet szóló érv, hogy Északhon maga volt az Alvilág?

Északhon ördöge

Egy pontosan témánkba vágó Kalevala-mesében – *Ilmarinen háztűznézőben* – az Északhon-analóg birodalom uralkodója az Ördögkirály, személyesen. Ennél nyíltabb vallomást arra, amit

²¹⁵ *Fénylő ölednek édes örömeiben. A sumer irodalom kistükre.* Európa, 1983. Ford. Komoróczy Géza. 199.

²¹⁶ Uo. 208. o.

bizonyítani szeretnénk, nem lehetséges! Itt is Észak szüzéért folyik a versengés, kinek neve ezúttal Katarina.

„A tenger túlsó partján az *ördögkirály* várának magas ablakából éppen kihajolt a fürtös fejű, fehér arcú Katarina, s meglátta, hogy a nagy vízen át kérők sietnek a vár felé.

[...] az ördögkirály nagy tisztességgel fogadta, meg is vendégelte őket. [...] A három kérő annak rendje-módja szerint meghajolt az ördögkirály előtt, sorra mind elmondta, hogy a fürtös fejű, fehér arcú Katarina kezéért versengenek.[...]

Az első próba pedig az: aki lányom kezét igazán akarja, szántsa föl, boronálja is el kertem kígyótól hemzsegő földjét [mely] fölszántatlan, amióta világ a világ.”²¹⁷

A nagy víz

A mai olvasónak szemet szúrhat, hogy az előbbi mesében csónakkal mennek Északhonba, jóllehet, léghajón illene. És néha Väjnämöjnen is csónakon evez oda. Ennek az lehet a magyarázata, hogy a régi világ az eget óceánnak látta:

„A szél összeterelte a vizeket, hogy megszülessen Vorukasa, a kozmikus óceán, amely az Elbrusz csúcsán túl hullámzik.”²¹⁸

A perzsák után mutassuk meg, hogy Egyiptom is víznek látja a fenti nagy kékséget.

„Íme, az égi Nílus hatalmas istene megjelent;

S ritmusát Ré istenhez igazítja.

Adjatok nekem hatalmat, ti istenek,

Az *égbolt vizei* felett!”²¹⁹

²¹⁷ *Tündérek, törpék, táltosok*. Tündérmesék a világ minden tájáról. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest, 1973. 32. o. Ilmarinen háztűznézőben.

²¹⁸ *Perzsa mitológia*. John. R. Hinnells. Corvina 1992. 22. o.

Meddig is jutottunk?

Megtudtuk, amit az antik világ a régi finnséggel egyetemben pontosan tudott, hogy Északon a Poklot jelentő alvilági tájék. És mindezen mit sem változtat, hogy a Kalevala még egy külön vízi alvilágról is megemlékezik, melynek ura, Touni. Ez nem feltétlenül egy másik alvilágot jelent, hanem az alvilág-rendszer másik részét.

Immár megbarátkozva Pohjola pokoli mivoltával, lássuk kicsit részletesebben ezt az elbűvölően és elgondolkoztatóan rettenetes vidéket.

²¹⁹ *Egyiptomi Halottaskönyv* I. Bp. 1994. Farkas Lőrinc Imre Kiadó 76. o.

A kis terminátor – Kullervo kalandjai

A kis terminátor

Lönnrot „bűne”

Sokan felrötták a finnség Homéroszának, Lönnrotnak, hogy Kalevala összeállításából kilóg a Kullervo-ciklus, test-idegennek ítélve azt. Mi itt most épp Lönnrot mellett törtünk pálcát, megpróbálva bizonyítani, hogy a Kullervo-ciklus igenis, az ősz-Kalevala elvitathatatlan része. Csakhogy, és ez már az Lönnrot tévedése, a Kullervo legenda vélhetőleg *Északhon eredetmeséje*. Ő tehát abban tévedett, hogy a leves előtt tálalta fel a deszszeretet. Szimatunk tehát azt súgja, hogy mai Kalevala összeállítás némileg a Guernicára emlékeztet: az eposzi végtagok, a kéz láb, sőt a fej is összekutyulódott.

Miért? Mert itt most bizonyítani fogjuk, hogy épp Kullervo tevékenységétől vált rémvidékké, lett olyan, amilyen! Meséje az Északhon-Pohjolai események közvetlen szövegelőzménye, vagyis legkevesbé sem az eposz túl felén van helye. Komoly vád ez, persze hogy az, hisz itt most egy kis fájdalmat fogunk okozni a Kalevalának, hogy helyére ránthassuk a ficamokat.

Pohjola arculata

Vegyük mindenekelőtt is vázlatosan sorra Pohjola jelképeit, melyekkel – mint Párizs az Eiffel toronnyal – jellemezhető.

1. Sivár, *felszánthatatlanságra kárhoztatott* vidék.
2. Átláthatatlan, áthatolhatatlan *égigérő kerítés* övezi.
3. *Medve és farkas* üdvözlí a zónába érkezőket.

És mi azt állítjuk, hogy Kullervo mindhárom témában vas-tagon érintett.

Az élő bosszú

No, de ki is ez a kis vadóc Kullervo, hátha valaki nem ismeri? Egy szörnyű családi katasztrófát követően látja meg a napvilágot. Akkor ismerjük meg, amikor nagyapja bátyja, a gonosz Untamo, hadaival rátör testvére, Kalev, tanyáira, kiirtva a komplett famíliáját. Egyedül csak Kalev leánya ússza meg a genocídiumot, hasában a baljósan kuksoló kis Kullervóval. Őket felelőtlenül életben hagyják, azzal, hogy majd jók lesznek rabszolgának. Ámde, ahogy a gyermek megszületik, ki is mutatja a foga fehérjét:

„Eltöri a hársfa pólyát
szétszaggatja ringyét-rongyát.
„[...] Növekedjem csak nagyobbra,
Testesedjem tagjaimba
Bosszút állok vert atyámért
Megfizetek bús anyámért.”²²⁰

Untamo észbe kap, rájön, hogy törököt fogott, s rögvest megpróbálja ezt a kis veszélyforrást hatástalanítani. Ámde már késő, mert agyonverhetetlennek bizonyul. Se a víz, se a tűz, sem pedig az akasztófa nem fog rajta. Eztán fogják be rabszolgának²²¹, s kerül sor azon nevezetes tetteire, melyeket a következőképp foglalnánk össze:

1. *Erdőirtás és a talaj terméketlenné tétele – vagyis a vidék megátkozása.*
2. *Égig érő kerítés emelése.*
3. *Vadállatok rászabadítása a tájra.*

Mint láthatják – ahogy arra előző passzusban rámutattunk –, Északhon-Pohjolának pont ezek a jellegzetességei. Vagyis a táj speciális arculata kísértetiesen egybevág Kullervo igazságszolgáltató rémtetteivel!

²²⁰ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 215. o.

²²¹ Új gazdát kap Ilmari kovács és ragyogó neje, Észak Szüze személyében.

1. A vidék megátkozása

A gyermek terepet rendez

Lássuk kicsit közelebbről a kérdéses jeleneteket. Először azt, melyben az elpusztíthatatlan Kullervót egy kis favágásra zavarják ki mostohái erdejükbe, aprófiáért. A gyermek munkamoráljában nem kell csalódnuk:

„Indul irtásra tökéltre,
Ballangföldi²²² fölvidékre
Szép sudár fák sűrűjébe,
Szörnyű erdőnek ölébe.
Vág a fához fejszéjével
Hozzásújt a sima éllel,
Legjobb szálát egy ütéssel,
Satnyákat lesújt egy féllel.

Kullervo eztán ráun erre a pizsmogásra, bekeményít, előrántja lajbija zsebéből varázsigeit, s a komplett erdőt földre penderíti:

Mondá mostan szót így ejte
„Omoljon le minden irtás,
Dőljön meg a délceg irtás
Amennyire hangom elhat,
Amennyire füttyöm futhat.”²²³

²²² Erdő.

²²³ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 217. o.

Maga az átok

Az erdő immár ledőlt, ámde a kis Kullervo még nem elégedett. Végérvényes átokkal sújtja a lepusztított erdő helyét, Untamo birtokát:

„Soha vessző ne viruljon
Soha fűszál ne fakadjon,
Míg a világ világ léssen
Hold aranylik fenn az égen
Kalervófiú vetésén
Igaz ember új törésén.”

Ha az előbbieket ellenére itt mégiscsak vetés fakadna, akkor annak is elejét veszi, hogy termőre fordulhasson:

„Ez a föld ha megfoganna
Ha zsendülne ifjú sarja
Szála hogyha szálasodnék
Szára hogyha szárasodnék,
Kalászba ne hajtson szála
Ne boruljon fejbe szára.”²²⁴

Tegyük kezüket a szívükre! Nem épp olyasféle vidék alulgat itt most a keze alatt, miként Északon fest? Főként, hogy átka nem egy szezonra szól, hanem „míg a világ világ léssen”, vagyis végérvényesen.

Átkozott Pohjola

Most pedig, Kullervo immár tevékenysége ismeretében Északon tájait is vegyük szemügyre kissé közelebről: Nem kétséges, hogy átkozott vidék ez, hisz épp egy átok megtörését reméli, s kéri Észak úrasszonya, leánya – a szépséges Észak Szüze – a vőlegényjelöltjeitől. Ámde ezt az átokmegtörést senkinek nem sikeredik sikerre vinnie, jóllehet, kérében nincs hiány:

„Ha fölszántod kígyós kertem
Fölforgatod férges földem,

²²⁴ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 217. o.

Hogy ekéd se fordul egyet,
de csoroszlyafád se reszket;
Hísz szántott rajta régen
Bizony, Lempo is barázdált,
Csoroszlyával tiszta rézzel,
Tüzes élű jó ekével,
Még szegény fiam is hajdan
Félbehagyva felszántatlan.”²²⁵

Egy ügyünkbe vágó Kalevala-mese is igazolja, hogy e föld felszántását mágikus átok akadályozza:

„Minden reggel elküldi az uradat a boszorkány a vadon erdőn túlra, a messzi szántóföldeket megszántani. *A szántók el vannak varázsolva, a sövényük kígyóból van fonva.*”²²⁶

Legkevesbé sem elegendő itt hétköznapi szántásra gondolni, átokmegtörő trükkre van itt szükség! Északon, tehát ismét láthatják, nem önmagától terméketlen, hanem ez egy okozat, melynek okának is kellett lennie. És mi ezt Kullervo idézett tevékenységével magyarázzuk.

²²⁵ Uo. 124. o.

²²⁶ *A két rénszarvas.* Karjalai finn népmesék Móra Ferenc Könyvkiadó. 78. o.

2. Égig érő kerítés

Egy gyanús kis kerítés

Nem nehéz elképzelni, mit érezhetett Untamo, letarolt erdeje, átokverte földjei láttán. Kínjában támadhatott az a mentőötlete, hogy ha már így alakult, akkor a kivágott faanyagot érdemes bedolgozni valamibe a veszteségek enyhítésére. Álma meg is valósul, csak hogy a kerítés túl jól sikerül, mivel a bőrtönükké válik. Ugyanis a mi kis sztahanovistánk egy valóságos kozmikus erődöt emelt az erdő fáiból:

„Kullervó, Kalervó magzat
Kezdi a kerítést kötni,
Égig érő nagy fenyőket
Azon mód kerítéssé köt,
Szál szömörkefákat szépen
Karónak leszúr egészben,
Vesszőkül közé kanyarít
Berkenyefák hosszabbjait,
Zárt kerítést így megépít,
Kaputlan karámot készít.
Fölemeli száját szóra,
Mondja mostan, így szól:
‘Aki nem madár, repülő,
Két szárnyon magasba tűnő,
Ne kelhessen által, élvén,
Kalervó fiú sövényén.’
Untamó, ím, odaére,
Maga meg szemlélni méne
Kalervó fiú karámját,
Hadi rabszolga munkáját:

Van kerítés, nincsen rése,
Nincs nyílása, úttörése,
Földfenéig van leverte,
Fel a felhőkig emelve.”²²⁷

Ez volt tehát a második Kullervo-tett. És ennek jegyében figyeljük meg, az épp ide kutyaagoló, bajkereső Lemminkäijnen szemével, hogy Északon-Pohjolát miféle kerítés is övezi? Amúgy Lemminkäijnen nemsokára épp e tájékon leli halálát, melyből, mint láttuk, később édesanyja támasztja majd fel, a „Kaptártsillagról” származó csodamézzel:

„Maga léha Lemminkäijnen
Tovább hajta sérületlen,
Hajt az úton egy darabon,
Ér ím Észak udvarára;
Vas sövény volt ott emelve
Kerítés acélból verve,
Száz öl mélyen le a földbe,
Föl az égnek ezer öltre,
Dárdákkal körülkarózva,
Földnek férgeivel fűzve,
Kígyókkal befonva, szöve,
Gyíkokkal körülkötözve.”²²⁸

Az apróbb eltérések ellenére ez a kerítés mégiscsak ugyanaz a kerítés lehet, egyrészt küllemét tekintve is, de fontosabb, hogy mindkettő *földfenéktől az égig ér*. Elég valószínűtlen, hogy ilyen kolosszális alkotásból több is díszelgne a Kalevala tájain, tehát méltánytalanság volna e valóságos műalkotást Kullervótól elvitatni.

²²⁷ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 217. o.

²²⁸ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 186. o.

3. Medve, farkas

Megvadult tehenek

Szeretett Kullervónknak egy más alkalommal tehénpásztor-ként kell sokoldalúságát bizonyítania. Nem is csalódunk benne, hisz gazdája csordáját medvévé, farkassá változtatja át. Ezt se jókedvből cselekszi, hanem, mert gonosz gazdasszonya egy követ süt a kenyerebe, melybe egyetlen apai öröksége, alighanem mágikus bicskája sajnálatos mód beletörik:

„Farkasból tehént varázsol,
A mackóból marhát másol,
Egyikéből Aprót bájol,
Bimbót bűvöl másikából.[...]
Kullervó, Kalervó magzat,
Hajt a medvékkel hazáig,
Farkasnyájjal udvaráig.”²²⁹

Megjegyzem, hogy mesék tucatjai őrzik ennek a szüzsének mindenfajta mutánsát, szöveg-utórezgését. De itt most csak a tényállás rögzítése a fontos: Kullervo jóvoltából válhatott e táj medve és farkas otthonává.

A Medve és Farkas Pohjolában is feltűnik

És – micsoda véletlen –, Északon-Pohjola jellemző „háziállata”, mint jeleztük épp a medve és a farkas. Ezúttal Lemmin-käjnen találkozik velük, nemrég tárgyalt tragikus kimenetelű útja kezdetén:

²²⁹ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

„Mondja Lemminkäinen anyja:
 ‘Ez a vész lesz végső vészed:
 Még tovább, de azt se többet,
 Még egy napi járőföldet,
 Pohjai kapuszádáig,
 Legislegszorosabb tájig,
Farkas fog reád rohanni,
Medve melléje ugorni [...]’
 Téged meg ne tudna enni
 Gyámoltalant csúffá tenni?’ ”²³⁰

Lám, Észak rémlényei, a farkas és a medve együttesen bukkannak elénk. És később Észak Szüze kérőinek ugyancsak a medve és farkas együttes befogása a feladata. Bátran felvethe-tő, hogy e feladat az egykori Kullervo-átok megtörését szolgálhatta:

„Majd akkor ajánlom lányom,
 A hajadont elbocsátom,
 Mana *medvéjét* ha bírod,
 Alvilági *farkast* fékre
 Tuoni erdőségeiből,
 Mana-szállás végeiről;
 Százan fogták volna fékre,
 Egynek sem volt visszatérte.”²³¹

Habár nagy a kísértés, ámde így, kötetünk vége felé érve illetlenség mélyebb szöveg-textúra elemzésbe bonyolódni, főként, ha ennyiből is fekete fehéren bebizonyosodott, hogy Észak Úrasszonya valójában nem is vőlegényt, hanem átok-megtörő palimadarat keres leányának és magának, hogy fel-süssön a Nap zord birodalma felett.

Összességében kijelenthető, hogy e két egymástól távolra vetődött a kalevalai legendárium úgy összepasszol, mint zsák a

²³⁰ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 181. o.

²³¹ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

feltjával. Oksági viszonyban állanak és egymás nélkül e két jelenet nem áll meg a lábán.

Ismét csak bebizonyosodott, hogy az ősművet nincs joga annak szeretni, aki az nem érti. A sumer akkád egyiptomi feliratokat a közelmúltig díszítménynek látta, hitte, s akként csodálta az utókor ne érjük hát be ennyivel!

Tűnődés e jelenségen

Az előbbiektől láttán tudják mi vetődött fel bennem? Hátha a mítoszok mesék effajta jól ismert képtelen feladatai, melyek elé oly gyakorta állítják a hőst – pl. Héraklész ciklus stb., vagy egyes bibliai utalások –, átokmegtörő feladatok. A régi ember antro-po-centrikus lelkiületű lévén magát okolta ha egy tájék elsivatagosodott:

„Az országot sivataggá teszem és pusztasággá teszem, véget vetek büszke pompájának, csupaszon meredeznek Izrael hegyei, senki sem megy fel rájuk. Akkor majd megtudják, hogy én vagyok az Úr, ha sivataggá teszem az országot, azok miatt az iszonyatos dolgok miatt, amiket műveltek.” Ezékiel 33;28

És az átok – miként a Kalevalában – meg is törhető, s minden ismét idillivé, édenivé válhat a táj:

„Ezt mondta az Úr, az Isten. Azon a napon, amikor minden bűnösöktől megtisztítalak benneteket, újra benépesítem a városokat, és a romok újra felépülnek.” Ezékiel 36;33

„Az elpusztult földet újra megművelik, amely csak pusztaság volt, minden arra járó számára. azt mondják majd: „Ez az elpusztult föld újra olyan lett, mint az Éden kertje [...]” Ezékiel 36;34

Kullervo Északhonban?

Kiderítettük, hogy Kullervo egy személyben felelős Északhon pocsék arculatáért. Fura. Eszerint ő eredetileg Északhonban tevékenykedett volna? Szólhat-e vajon valami e mellett?

Kullervo ősátya

Azt mondtuk, hogy a Kullervo-ciklus előbbre kívánczozik, mint ahol áll. Ezt igencsak alátámasztja, hogy e legenda nyitóképe egy jól ismert antropogóniai szövegtípus jegyeit viseli magán:

„Nevelt egy szülő csibéket,
Egész hattyúkondát költött,
Csibéit a gyepre csapta,
Hattyúit a vízre vitte,
Jött a karvaly, el is kapta,
Szárnyas madár szétzavarta:
Egyet Karjalába hurcolt,
Egyet messzi földre vonszolt,
Harmadikat otthon hagyta.”²³²

²³² *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

A Kalevipoeg *Első éneke* – tessék utána olvasni – csaknem ugyanez, mivel e szövegnek valahol elől a helye.

Ugyanígy az *Árva* c. runó is, amely Kullervo nagyapja és annak gonosz testvére, Untamo születését meséli el, ugyancsak szintiszta antropogónia:

„Kettéhasadott a tuskó
született két fiúgyermek:
Untoiban nőtt fel az egyik,
a másik Kaarasában.
Az Untoiban cseperedő
a cselédes Untamoi lett,
Kaarasai kisfiúból
kemény Kalervikkoi nőtt fel.”²³³

Antropogónia ez, abból a fajtából, mint mikor Zeusz kőrisfából alkotja meg a harmadik embernemzetséget. A germán legendák is ugyanígy tudják, hogy fatuskóból lettek az első emberek:

„Egy napon három isteni fivér – a tengerparton haladva – két fatörzset talált. Ebből lettek az első emberek.”²³⁴

„[...] Ezek az őstengerből kiemelkedő földkérgen nőnek. Ez a fa, vagy ez a nádszál aztán kettéhasad, így teremődik az első emberpár.”²³⁵

Egyes finnségi mesékben Kullervo immár Égertuskó néven hajtja végre szemgyönyörködtető cselekedeteit. De mindebből egy a fontos, az igazságszolgáltatás: Kullervónak valahol elől a mesei helye!

²³³ *Földisten leánykérőben*. Finnugor mitológiai és történeti énekek. Ford.: Tandori Dezső. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 76. o.

²³⁴ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 19. o.

²³⁵ Lauri Honko: Finn mitológia. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. 192. o.

A két helyszín azonos – Északhon-Untamola

Immár unásig ragoztuk, hogy Északhon képét Kullervo szabta meg. Ámde akad-e arra szövegutalás, hogy valóban errefelé ténykedett volna? Mert ha igen, akkor behűthetjük a pezsgőt.

Nem fogják elhinni: a Sors utunkba vetett egy olyan adalékot, amely tudunkra adja, igazolja, hogy *Északhont* egyebek közt *Untamolának*²³⁶ is nevezik. Ez egybevág azzal, hogy Lemminkäinen Északhonba ruccanását követően épp egy untamói vak csordás tessékeli a halálba:

„Nedvessipkás, ama csordás

Untamónak vaksi vénje

Az adott Mana kezére,

Lökött Tuonela vizébe;”²³⁷

Tehát sejtelmünk beigazolódott: Untamo birodalma – ahol Kullervo végrehajtja napjaink frazeológiájával szólva: reformjait – Északhon-Pojlola-hoz kapcsolódó övezet, tán annak eredeti neve.

Szerencsénk volt. Hátradőlhetünk a karosszékekben, csak nehogy idő előtt hanyatt zuhanjunk, mert még vár ránk egy-két meglepetés...

Összeér-e a két történet?

Mivel bebizonyosodott, hogy a két tárgyalt legenda azonos zónában zajlott, ez felveti a nagy kérdést: miként jönnek ezek az események össze az időben? Mennyi idő telhetett el Kullervo reformjai – vagyis a vidék szétverése –, s Észak Szüze dobra verettetése között, amely esemény – mondjuk el ezredszer is –, a kullervo-i átok megtörését szolgálhatták? Ugye meglepő volna, ha kiderülne, hogy az ős-Kalevalában e két történet összeért, vagyis, hogy Kullervo igen jól ismerte észak Úrasszonyát?

²³⁶ *Mitológiai enciklopédia I.* Főszerk.: F. A. Tokarev. Gondolat Kiadó. Budapest, 1988. 553. o.

²³⁷ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 100. o. XV. é.

A nagybácsi neje!

Észak Úrasszonya annyira szíven viseli hazája sorsát, hogy máson se jár az esze, minthogy Pohjola rémes átkait valahogy megtörhesse. Ez már úgy hat, mintha egy személyes sérelmet próbálna orvosolni, nem gondolják? Mit szólnának ahhoz a vad felvetéshez, hogy *Észak Úrasszonya eredetileg nem más, mint Untamo neje*, azaz Kullervo nagy-nagynénje, személyesen? Vagyis épp náluk cselédeskedett annakidején, s neki tört borsot gyermekként az orra alá? Végte ré is most derült ki, hogy Északont Untamolának is nevezik, ami elérhetetlenül jelzi, hogy az események azonos vidéken zajlanak. Ez lehetne aztán az igazi személyes érintettség, ha miatta vált volna Északon e kietlen rémvidékké!

Kezdenének összeállni a dolgok? Kullervo kellemetlenkedő, gizda gazdasszonya volna egykor Észak Úrasszonya? Lehetőséges mindez? Kérdés, kérdés hátán...

A nagynéni jelzői

Kullervo folyton folyvást leszajházza, kurvázza a gazdasszonyát. Ámde Észak Úrasszonyát lépen-nyomon szajhának minősítik, miként Kullervo gazdasszonyát is, pl. az egyik runóban:

„Felkiált a szegény pásztor

– Sülnél meg, Syöjätär, szajha!

Követ süttél Kenyerembe!”²³⁸

Kérdés, hogy ezek a *szajha* és a *banya* nem afféle állandó jelzők-e, miként Héra *tehén szeműsége*? A *Syöjätär* boszorkát, banyát jelent. Jóllehet, a Kalevala sehol sem nevezi így – *Syöjätär* – Kullervo gazdasszonyát, sem pedig Észak Úrasszonyát, a rokon legendák viszont egyértelműen őt látják benne:

²³⁸ *Földisten leánykérőben*. Finnugor mitológiai és történeti énekek. Ford.: Tandori Dezső. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1982. 78. o.

„Syöjätär [a boszi] felcsap gazdasszonynak a háznál. Reggelenként elküldi a lányt az erdőre, teheneket őrizni. Útravalónak árpakenyeret ad neki. A kenyér agyaggal van bemázolva, a belsejében meg kövek vannak.”²³⁹

Ennek pedig az az üzenete, amit bizonygatunk: Kullervo gazdasszonya nem gonosz volt, hanem boszorkány, miként Észak banyája. Ez is amellet szól, hogy ők ketten egyazon személy is lehettek eredetileg...

²³⁹ *A két rénszarvas*. Karjalai finn népmesék. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest, 1977. 97. o.

Hová lett Untamo?

Hátra maradt még egy aprócska kérdés: hogyan lehetséges, az a Kullervo, aki minden kesztyűt felvesz, aki szinte lesi, hogy kin állhatna bosszút, épp nemzetsége kiirtójáról feledkezett volna meg? Épp a fővétel, Untamo – akiről az imént vetettük fel, hogy akár Észak Úrasszonya egykori hites ura lehetett – csúszna ki az eposzi igazságszolgáltatás karmaiból? Márpedig a jelek szerint elkenték ezt a szörnyű disznóságot, mivel nincs e bosszúnak szövegnyoma. Ámde, mivel a Kalevala nem egy mai, következmények nélküli országban játszódik, hanem, szerkezetes szerkezet, az történhetett, hogy az eposz memóriájából kihullt ez az igen fontos szövegrészlet. Igazságérzetünk és józan eszünk így kívánja, vessük ennek az Untamo eltűnésnek nyomába magunkat, mert itt nagyon büzlik valami.

Egy másik Untamo

Hová párologgatott hát ez az Untamo, kit legutoljára akkor láttunk, amikor Kullervo mai frazeológiával szólva rendbe rakta gazdaságukat. ne legyünk igazságtalanok, mert Kullervónak eszébe jut, hogy bosszút álljon Untamón, s faluján, népén, s neki is vág az útnak:

„Most valami jut eszibe,
Egy gondolat vág fejibe,
Megyen Untamó-faluba,
Bosszút áll a vert atyjáért”²⁴⁰

De végül is másfelé kanyarodik a mese folyama, mivel eleddig ismeretlen kishúgával keveredik oidipuszi ismeretségbe.

Kullervo legendája tehát nem segített ki minket Untamo el-tűnte ügyében. A Vakszerencse viszont kezünkre játszott különös adalékot, utalást, melyre, ha nem épp Untamót keresnénk, fülünk botját se mozdítanánk. A Vikár-fordította Kalevalában húzódik meg egy fejünkbe szöveget ütő megjegyzés:

„Untamo: Kalervo öccse. A név azonos Untamo varázsló nevével. Untamo(i): a föld alatt alvó nagy varázsló. Valószínűleg finn uni ‘álom’ szóból képzett főnév.”²⁴¹

Micsoda? Két egymástól teljesen független Untamóról is tud a finnség legendáriuma? Az egyik tehát a mi emberünk, a gonosz nagy-nagybácsi, a másik pedig ez az eddig ismeretlen alvó varázsló... De vajon miért neveznek két személyt is ugyanúgy? Kifogytak volna a nevekből? Találékonyság híján?

Gondoljuk csak át, hogy ki a csuda ez másik Untamo, ez a talányos, varázsló? Hátha ez ügyben tartogat meglepetést számunkra az élet?

Hosszú álom

Őt tehát, ezt az új Untamót egy *föld alatt alvó nagy varázslónak* mondják. Ennyit tudunk róla, se többet, se kevesebbet. Ámde, ha az előbbi jellegzetességek alapján kiadnánk egy név nélküli körözt a Kalevalában, mindenki kórusban kiáltaná,

²⁴⁰ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

²⁴¹ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 328. o.

hogy ki is az illető: a leírás csaknem hiánytalanul ráillik a Kalevala legfurább figurájára, Vipunenre. Mert hogy is fest ez a Vipunen?

1. Vipunen *nagy*, sőt, óriási méretű
2. *Varázsló* is, hisz *bűvigéket* rejt magában.
3. *A föld alatt* tanyázik:

De halljuk mindezt a Kalevala szájából:

„A varázstudó Vipunen
A jeles javas öregcsont
Csak henyél *varázslatostúl*,
Bűvigéstül *hosszan elnyúl*,
Fejin felvirult egy nyárfa
Nyírfa nőtt halántékára
Éger állkapcája szélén,
Fűzfabokor bajsza végén,
Mókusfenyő homlokára,
Tűgallyas fenyő fogára.”²⁴²

Minden klappol, sőt, még az előbb nem említett *alvás* is Vipunen jellemzői közé tartozik, pont miként az *álomból* eredeztetett nevű Untamónak. Väjnämöjnen ugyanis ezt a Vipunent egy valóságos csipkerózsika-álmából sőt, inkább kómából költi fel, egy vasrúddal nyitva meg száját:

„Emelkedj fel, ember rabja,
Föld alatti fekvésedből,
Hosszú álmat *alvásodból*.
Az a bűvigés Vipunen
Serken álmából iziben”²⁴³

Tehát a rendelkezésünkre álló jellemzés, akár egy autó rendszáma, alkalmasnak bizonyult a keresett személy beazonosítására.

²⁴² Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 108. o.

²⁴³ Uo. 108. o.

Hiányzó láncszem

Jóllehet, önmagunkat meggyőztük arról az előbbiekből, hogy ez az Untamo azonos a későbbi Vipunennel – csak valahogy átírta a nevét a személyi igazolványában –, mégsem bizonyos, hogy vádiratunkhoz ennyi elegendő. Épp ezért a Sors úgy találta bölcsnek, hogy egy cáfolhatatlan bizonyítékot játsszon kezünkre. Egy finn mesében – *Ilmarinen háztűznézőben* – ugyanazt az alvó titánt, kit a Kalevalából *Vipunenként* ismerünk, s kinek gyomrába Väjnämöjnen alászáll, tudják hogyan nevezik? Untamónak! Pontosan számításainknak megfelelően! Meglehet, maga a mese részleteiben elűt a kalevalaitól, de magában a személyazonosítási ügyben mégis perdöntő bizonyíték:

„[...]Ilmarinen látta, hogy Ukko *Untamo*, a *legóriásibb óriás* mélyen alszik. [...] Felriadt mély álmából Ukko Untamo, megdörzsölte a szemét, rápislogott Ilmarinenre, s így válaszolt:

– Ha ide tudsz ugrani a nyelvem hegyére, ha kis ideig táncolgatsz is rajta, megmondom neked, hol találsz a szépséges Katarina vasvertes ládáját.”²⁴⁴

Ezt követően a ravasz Ukko Untamo lenyeli Ilmarinent, s titáni gyomrában pontosan ugyanaz zajlik le, mint ami a Vipunen torkába alászálló Väjnämöjnnel.

Ily ügydöntő bizonyítékra legmerészebb álmunkban sem mertünk gondolni. Nem ártana, ha valahogy azokban, akiket illet, tudatosulna, hogy egy effajta lelet a Kalevala rekonstrukciójának új távlatait nyitja meg.

²⁴⁴ *Tündérek, törpék, táltosok*. Tündérmesék a világ minden tájáról. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest, 1973. 35. o.

Mi történhetett?

Tehát bizonyítást nyert, hogy a két Untamo azonos. kérdés tehát, hogy miként lett ebből amaz? Miként váltott Kullervo nagy-nagybácsija személyiséget, s alakult át Untamo-Vipunenné, az alvó varázslóvá?

Untamót akkor láttuk utoljára, amikor a bosszúszomjas Kullervo a nyomába eredt. Háttha eredetileg mégiscsak odaért, csak ez a fontos láncszem – előfordul az ilyesmi – kihullt a Kalevalából? És ha valóban így esett, akkor vajon miféle büntetést eszelhetett ki számára? A végeredmény láttán felvetjük, hogy Untamo-Vipunen hegygé válása az ő csíntevésének a következménye.

Kérdés, hogy megengedhető-e a Kalevalán belül a kövé változtatási aktus felvetése? Hisz előfordulhat, hogy ez egy Kalevala-idegen ötlet. Nagy szerencsénkre egy ízben sikerült Väjnämöjntent épp kősziklává változtatáson csípnünk, vagyis az eposz e téren sem emel elvi kifogást felvetésünk ellen:

„Zengett az agg Vejnö, zengett,
Tó kicsapott, a föld rengett,
Rézhegyek is megreszkettek,
Szétrobbantak roppant szírtek,
Nagy kőszálak szerte szálltak,
Parti kövek kettéváltak.
Dallja vala Joukahajnent,[...]
Hóka lovát zúgószéli
Kősziklává elregéli.”²⁴⁵

Akit az előbbi jelenet nem győzött meg, azok számára most kölcsönkérjük a hegygé változtatás legnemesebb eseménysorát a Perszeusz-Atlasz legendából, ami pontosan Kullervo és Untamo végzetes találkáját meséli el:

²⁴⁵ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

„Vált, amilyen nagy volt, nagy heggyé, Atlasz:
Fürtje és szakálla liget; keze-válla gerince a hegynek;
és feje már nem fej: hegyoromként égre mered fel;
csontjai sziklakövek; majd szétnőtt minden irányban
(istenek, így rendeltétek), s azután a nagy égbolt,
sok csillaggal nehezült vállára nyugodni.”²⁴⁶

Hát igen. Itt most megtaláltunk valamit, amiről még azt sem tudtuk, hogy elveszett. Szolgáljon tanulságul mindazok számára, akiket illeti, hogy amennyiben egy legendáriumban két személy – ez esetben a két Untamo – neve azonos, attól ők még ugyanazok is lehetnek...

²⁴⁶ Ovidius: *Átváltozások*. Magyar Helikon, 1975 Ford. Devecseri. Perseus, Atlas, Andromeda 120. o.

A Kalevala ébresztgetése

Félő hogy az afféle fergeteges felfedezéseink, hogy Vipunen valójában Untamo volt, stb., annyira rázzák meg az átlagolvasót, mint egy olyasvalaki halála, akiről sose hallott. A Kalevala is olyasmi, mint a hűség, mindenki hallott felőle, de senki találkozott vele, senki sem olvasta... És mi bagatell eposzi belügyekre szenteljük a drága időt, melyek legfeljebb a Kalevalának használnak, mivel a szakértők csak saját hangjukat hallják, ők ugyanis nem szélhámosok. Egyébként is irritáló, ha valaki elmagyarázza nekik, hogy rossz vonatra szálltak...

Miként lehetne a Kalevalát kiszabadítani az eposzt övező s megértését béklyózó téveszmék fogságából, aranybilincseiből? Hogy lehetne felébreszteni a közönyös közönséget, és a megértésben ellenérdekelt Kalevala-kutatást? Ha sikerülne rámutatnunk, hogy mindez a legkevésbé sem pusztán egy Kalevalai belügy, hanem a Kalevala segítségével akár még a kultúrkörök közötti falak is leomolhatnak, erre tán kénytelenek odafigyelni! Hát jó! Válasszunk csak ki a sok közül egy erre alkalmas eseményt, s próbáljuk tervünket végrehajtani, amennyire szerény erőnkől telik.

A téma

Pedzegettük mi már többször ízben is Väjnämöjnen kozmoszkirályságát, arra jutva, hogy Zeusz-típusú karakternyomokat is viselt. Ha ezt a rokonságot bizonyítani tudnánk, akkor azzal borsot törhetnénk a kultúrákat rozzant érveikkel egymás ellen fordítók orra alá.

Väjnämöjnen, a kozmoszkirály

I. A dalnok családja

Nem kívánt terhességek a mitológiában

Nem csak a görög hagyományból ismerős, hogy egyes uralkodóknak van egy fura rémálma: egy jóslat értelmében, ha engedik utódjukat – unokaöcs, esetleg unoka vagy jövendőlt személy – megszületni, akkor a hatalmuknak befellegzett. Ez a magyarázata, hogy Kronosz ősapa a gonoszság határát súrolva legelte le anyjuk térdéről önnön gyerekeit, világra jöttükben ellenérdekelt lévén. Jóllehet, a *térdre* koncentrálna ezt a vérgőzös jelenetet már kibeszéltük magunkból, az új szempont kedvéért ismét fel fogjuk idézni:

„Ám Kronosz őket amint kijutottak a szent anyaméhből
és anyjuk térdéig elértek, sorra lenyelte,
attól félve, hogy ők is az Ég ivadékai, s egyszer
egyikük elveszi még ő tőle királyi hatalmát.
Mert megtudta a Földtől, és meg a csillagos Égtől
hogy ráérve a végzet: gyermeke, bármily erős is,
majd leigazza, hogy így Zeusz kívánsága beteljen.”²⁴⁷

A nemkívánatos megszületésű isteni gyermek örök téma a hagyomány összes szintjén, berkében, s mindenütt egyéni

²⁴⁷ Hésziodosz: *Istenek születése*. Magyar Helikon, 1974. 20-21. o. (460-467 s.)

arculatban, az esetiség látszatával. Néha legendás köntösben, máskor szent történelembe ágyazódva köszön vissza ez a fontos őszüzsé, mint Perszeusz, Mózes, Jézus, Oidipusz stb. világra jötte kapcsán. De még Romulus és Rémus születését sem fogadta üdvívalgás, az uralkodó őket is haladéktalanul megpróbálta eltenni láb alól...

Egy áldatlan áldott állapot

Mindezek jegyében vetjük fel, hogy Väjnämöjnen szembezőkö születési akadályoztatása is ugyaninnen nyeri magyarázatát. Mert, ha valaki nem tudná, Väjnämöjnen születése évszázadokig elhúzódott, míg végül vénemberként sikerült napvilágra vergődnie. Szerencse, hogy egyáltalán megérte a születését...

A lényeg, hogy senki sem számol azzal, hogy ez a születési akadályoztatás nem fiziológiás, hanem mitikus eredetű, vagyis Väjnämöjnen megjelenése valaki számára egész egyszerűen nemkívánatos. Lássuk a kérdéses jelenetet:

„[Kave szüzanya] Hordja méhe magzatterhét,

Nagy hasának nehéz teljét,

Hordja hétszáz álló évig,

Kilenc emberöltőn végig,

Mégse szülhet, nem fiazzhat,

Nem lesz meg a létlen magzat.

[...]

[Väjnämöjnen] Tanakodik, tépelődik,

Mi lesz véle, hogy lesz élte

Sötét rejtekhely zugában

Itt e szörnyű szűk szobában,

Hol a holdra sohse néz fel,

Napvilágot sohsem észlel.”²⁴⁸

²⁴⁸ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

Az ok

Ha igaz az a felvetésünk, hogy az anyja hasában kuksoló Väjnamöjnen is kozmoszkirály-jelölt, akkor okkal feltételezhetjük, hogy ott valaki a születésében ellenérdekelt. De kicsoda? Elsősorban Ukko, a legfelsőbb isten keverhető gyanúba. Ő volna Väjnamöjnen apja, nemzője?

Väjnamöjnen apasági perébe Ukkót bevonni természetesen botrányos ötlet, főként, hogy ilyen irányú közvetlen szövegutalás legkevesébe sem ajánlkozik. Ámde mégiscsak ő a mi elsőszámú gyanúsítottunk Väjnamöjnen születésének akadályoztatásában, s jelöltünk, apaságában. Ehhez felhívom a figyelmet az eposz egy különösségére: valami mód minden születés Ukko személyéhez kötődik. Nélküle mintha nem is lehetne világra jönni! Mint valami mentőszolgálatot, úgy kiáltanak érte, rendelik a szülésekhez. Van ugyanis egy műszere, egy *arany buzogánya*, s azzal szokta megnyitni az anyaméhet, a születési csatornát. Ukko valójában egy bába. Väjnamöjnen anyja így hozzá fohászkodik a vizekben fetrengve, nagy kínjában:

„Ó, te fölső Isten, Ukkó,
Te az egész eget tartó!
Jövel hozzám én nagy jómra,
Hajolj hozzám hívó szómra,
Szabadítsd a szüzet szükségétől,
Hajadont hasa hevétől,
Kelj hamar, siess ugyancsak,
Szánjad meg a rád szorultat!”²⁴⁹

Jóllehet ezután Väjnamöjnen ugyanígy fohászkodik ez ügyben hozzá, ámde Ukko a füle botját sem mozdítja. Pedig ott az aranyos buzogánya, parlagon, kihasználatlanul, ámde ő megmakacsolja magát, s nem segít ennél a születésnél. Az ő hallatlan közönyössége számunkra másodlagos bizonyíték arra nézve, hogy épp Ukko az, aki e születésben ellenérdekelt. Eszerint

²⁴⁹ Uo.

Väjnämöjnen az ő titkos gyermeke, akinek napvilágra kerülésétől tartania kell!

Nem, nem, nem, ez badarság, hisz Väjnämöjnent szűzanya szülte... Lássuk csak, hogy is van ez?

Ukko papa

Hát igen. Megkövetjük ízetlen felvetésünkért a nyájas olvasót, hogy Väjnämöjnen apja Ukko lehetett, hisz az eposz épp az ő szűznemzését ecseteli:

„Egymaga ér az éjjel hozzánk,
A nap egymaga köszönt ránk,
Egymaga termett Vejnämöjnen,
Nőtt a nótafa oly fönnen,
Kave asszony kebeléből,
Ilmatár anya öléből.”²⁵⁰

Ámde mégsem ilyen egyszerű ez. Az effajta szűzen fogantatások hátterében általában ott lebeg egy álruhás istenség is, aki egy rafináltabb módszert alkalmaz a fogantatásra. Ha merészebben nézünk az eposz szeme közé, esetünkben is rögvest kibújik a szög a zsákból: Väjnämöjnennek nagyon is volt apja, mégpedig a Szél, személyesen. Tehát az orrunknál fogva letünk vezetve!

„Szél a szűzet elringatja,
víz a leányt viszi, hajtja,
Környül a kéklő víz mezején,
Tajtékzó habok tetején;
Teherébe a szél őt fúvva,
Tenger dombossá teremti.”²⁵¹

„Tuuli neittä tuuitteli,
aalto impeä ajeli
ympäri selän sinisen,
lakkipäien lainehien:
tuuli tuuli kohtuiseksi,
meri paksuksi panevi.”

²⁵⁰ Uo. MEK Könyvtár.

²⁵¹ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 16. o.

A régi Szelek nem olyanok, mint a sapkáinkra vadászó maiak, hanem ők valójában szellemek, sőt, istenségek. A magyar köznyelv is őrzi nyomát: a *SZÉL* a *szellemmel*, a *levegő* a *lélekkel* függ össze.

Ámde nem csupán a fordításban, hanem a kérdéses kalevalai jelenet most idézett finn eredetijében is kisbetűvel kezdik a *szelet* annak tanúbizonyságaként, hogy a kutya se tekinti személynek, még kevésbé istenségnek. Pedig a szelek mindenféle istenségek voltak:

„A szelek a régiek előtt isteni lények voltak, de mint más természeti istenségek majd természeti elemek, majd személyek voltak. Homerusnál már mint személyek szerepelnek (Il. 23, 194 skk., hol Achilles imádkozik hozzájuk, nagy áldozatokat ígér nekik, majd Iris elviszi kérését a szelekhez, és azokat lakománál Zephyrus házában Thráciában találja).”²⁵²

A lényeg, hogy Väjnämöjnen mégsem volt apátlan árva, hanem apja istenség lehetett! A régi görögök fogják ez ügyben visszaszolgáltatni e kalevalai jelenet esztét, értelmét.

Felfújta a Szél – Eurünomé tánca

A tán legrégibb ógörög kozmogóniai szövegvariánsban a Szél mint az *első megtermékenyítő lény* bukkan elénk. Vagyis alig hiszünk a szemünknek, hogy a pelaszgok teremtményszában ez ügyben ugyanarra a kaptafára jár minden, mint a finneknél: Eurünomé istennő is ugyanott és ugyanolyan megdöglötlenül szambázik a vizek felett, mint Kave anyja, vagyis az égbolt és a tenger közötti tágas térben, s ejti meg őt is a Szél kísértetiesen hasonlóképp:

²⁵² *Ókori Lexikon*. MEK Könyvtár

„Sarkon fordult, elkapta az északról fújó szelet, sodor-
gatni kezdte a tenyere közt, s ímé, megszületett Ophión,
a nagy kígyó. [...] Ophiónt végül elkapta a kéjvágy, az
istennő lába köré tekeredett, s egyesült vele. Márpedig
az Északi Szélnek, amelyet Boreásznak is szoktak ne-
vezni, megtermékenyítő hatása van.”²⁵³

És eztán a görögöknél is felbukkannak a tojások, mint a Ka-
levalában: Eurünomé a „felfújása” után váratlanul *galamb
alakot öltve tojja meg a napot, holdat, csillagokat rejtő világ-
tojást*. Ez itt kérem maga a Kalevala!

Biztos a felületességem az oka, ámde nem találok szöveg-
nyomát, hogy erre az ordító egybeesésre bárki – beleértve a
komparatistikára oly fogékony kiválóságokat, mint Kerényi
Károly vagy Robert Graves – felfigyelt volna e téma taglalá-
sakor. Pedig a két szöveg tárgyában és szereplőgárdájában
messzemenően ugyanazt meséli el.

Sőt. Ebből még áttételesen a Kalevala legendák születési
idejére is vonhatóak le következtetések, úgyhogy szusszanjunk
Szél ügyben egyet.

Mikori a Kalevala?

Azt, hogy mikor is született a Kalevala, erre támpont nélkü-
li, elkent válaszokat kap, aki utána olvas a dolognak. Még a
legkorrektebb kutatók is találgatnak, s pl. a vizsgált tojásos,
kozmogóniai jelenet segítségével próbálják úgy-ahogy belőni
az eposz életkorát, születési idejét:

„Mivel keleten nem találhatók közvetítő tagok, feltéte-
lezhető, hogy a [világtojás-] mítosz nyugati úton került
a Finn-öböl tájára, minden valószínűség szerint a
Mithras-hit viszonylag rövid ideig tartó terjeszkedésé-
vel egyszerre, időszámításunk első évszázadában.”²⁵⁴

²⁵³ Plinius: *Historia Naturalis* IV. 35. és VIII. 67. In: Robert Graves:
A görög mítoszok. I. kötet, Európa, 1970. 35. o.

²⁵⁴ Lauri Honko: Finn mitológia. In: *A Tejút fiai. Tanulmányok a
finnugor népek hitvilágáról*. Európa, 1980. 189. o.

Lauri Honko a kalevalai tojásos jelenetet a világtojás mítosz egyfajta utóregzésének tartja. Ámde a Kalevala erre a jelenetre épül, sőt, támaszkodik is, és némi segédlettel az eredeti oksági rendszer is megérthető. A pelaszg jelenetről ugyanez nem mondható el, mert belőle epikus építmény nem sarjadt: a homéroszi mű nem erre az alapzatra támaszkodik, nem ebből a magból sarjadt éigérő fáva.

Mindezek a tények a maguk csendes módján a Kalevala születési idejéről többet árulnak el, főként, ha emlékeztetünk, hogy a pelaszg nyelv miként a finn, ugyancsak agglutináló szerkezetű...

Vissza a Szélhez

Ami a görög hagyományt illeti, nemcsak a pelaszg, hanem az orphikus teremtménymítoszban is a Szél az első termékenyítő istenség, s a tojásból is egy remek istenség lép elő:

„A tojásból a fúvó Szél fia, az aranyszárnyú isten lépett elő: Érós, a szerelem istene.”²⁵⁵

További azonosság, hogy minden ilyen esetben szűzanya az, aki szül: a Kalevalában Kave, a görögöknél Eurünomé. Vagyis ilyen esetekben mégsem a hímelvet nélkülözi a fogantatás, legfeljebb a behatolás marad el. A hölgy pedig megőrizte tisztességét, s még gyereke is születik!

Jut eszünkbe, a magyar hagyomány is őrzi ezt a bölcsességet, egy káromkodás zárványában: „*Ba... meg a szellő!*”. És mivel az iménti káromkodást jobbára istenséghez csatolják, a Szellő is ezen a jogon érdemelhetne ki, hogy káromkodás-átokszöveg alanyává váljék.

Emlékeznek? A nemrég látott „*öreganyád térde kalácsa*”, is arra intett, hogy a káromkodások valójában őskori búvóhelyek, vagyis nem pusztán a fáradt gőz leeresztését szolgálták, hanem szépen irányított színtiszta átokszövegek!

²⁵⁵ Kerényi Károly: *Görög mitológia*. Gondolat, 1977. 20. o.

No, de most már valóban térjünk vissza a Väjnämöjnen ügryhöz, Ukko apasági keresetéhez, nehogy a felperes távolmaradása miatt megnyerje a pert.

Ukko volna az a Szél?

Odáig jutottunk hogy Väjnämöjnen anyját, a szűz Kavét a Szél – pont miként Eurünomét – meglegyintette a víz felett, terhessé fújta. A Szél volt tehát a titkos atya. De ki lehet ez a szél? Lehet-e Ukko, aki, mint láttuk, füle botját se mozdította Kave és Väjnämöjnen könnyörgésére.

Egy balti finn runó valóságos vallomás arról, hogy a mi Ukkónk Szél-személyiség. Figyeljék meg – gyerekpusztító Kronoszként viselkedve –, a térd-dombon rántottát csinál a szent tojásokból. Íme az inkeri szövegrészlet:

„Jött nagy Ukko jégesője,
tenger háborgó haragja:
dülöngő hullámok dühe
a tojásokat leverte.”²⁵⁶

Az inkeri szöveg pusztán egy természeti katasztrófát lát itt, ez világosan kiderül a szövegfűzésből. Ámde szerintünk szél-Ukkónak személyes indíttatása volt e randalírozásra: tudván tudta, hogy égi istenségek kelnének ki azokból! Összességében viszont ez az inkeri szöveg a kalevalainál korrektebbül őrzi a tojáspusztulás körüli eredeti oksági kapcsolatot, mivel-hogy nagyon helyesen Ukkót, a Szelet vádolja a tett elkövetésével. Az ilyen felelőtlen Szelek megérdemelnék, hogy befogják szélmalmot hajtani...

Ide tartozik még, hogy Ukkót a Kalevala-zónában máig sokfelé, pl. az észteknél (Uku) szél és viharistenként is jegyzik. Szóval Ukko is – miként Kronosz – megérte a pénzét.

²⁵⁶ *Finnugor–szamojéd (uráli) regék és mondák.* 1-2. Móra, 1984. 1.; 115. o. A teremtés.

Väjnämöjnen tojás-testvérei

A Kalevalában Kave anyának ott, abban a különös helyzetben, nyakig a vízben egyszerre két dologra is kell koncentrálnia: egyrészt akár egy akrobata egyensúlyozza a térdén a tojásokat, másrészt valahogy el kell túrnie, hogy kozmikus hasa barlangjában picinye, a vén Väjnämöjnen rúgkapál. Az ember azt hiszi, hogy itt két egymáshoz nem illő ügyletet forrasztott egybe a Kalevala-szerkesztő Lönnrot önkényesen, ámde, ami igen mehökkentő, hogy Hésziodosz is lényegében ugyanezt a kettősséget meséli el: A gyerekek felmásznak az anyjuk térdére, ellenben Zeust – aki a kozmoszkirályság várományosa – sikerül eldugni az éber atyai tekintet elől. Vagyis míg a térdén áll a bál, Zeusz a Földanya barlangjában gubbaszt, és nem kerül fel a térdre, erre a vesztőhelyre, miként testvérei.

Kronosz és a (Szél)Ukko egyaránt csak a térdén lévő gyerekekre vadászik, mintha a barlangban rekedt gyerek nem volna rá veszélyes. Pedig, mit tesz Isten, épp ő válik mindkét esetben kozmoszkirállyá.

A másik része az ügynék, ami felett könnyen elsziklik a tekintet, hogy miként a lenyelt gyermekek Zeusz testvérei, ugyanúgy a tojások is Väjnämöjnen testvérei lehetnek. Ez röhejesen hangzik, ámde annál fontosabb, hogy megértsük, hisz ilyenmiken csúszik el az egész eposz megértése. Hisz a kalevalai tojásokban sem csirkék, hanem égitest-istenségek: Nap, Hold, Göncöl lapulnak. Égbolti előkelőségek, csillagistenségek ők is, pont olyasféle antropomorf lények, mint a görögség istenei. A Kalevalában a Nap, Hold, Göncöl – vagyis a tojáslakók – is emberként viselkednek, hisz házasodhatnak, vagy épp fesztelesen el lehet beszélgetni velük:

„Ó, holdacska, istenadta!
Fiacskám, ha láttad volna,
Mondd meg, hol van kisfiacskám,
Kisfiacskám, aranyalmám?”

Hát a hold is felel rútol:
‘Ha tudnám, sem adnám tudtul [...]’”²⁵⁷

Testvérszabadítások

Tehát, ha az égitestek Väjnämöjnen testvérei, akkor azt a jelenetet érdemes újragondolni, amikor a magzat-Väjnämöjnen az anyja hasa-barlangjában a Napot és Holdat hívja segítségül – mint nemrég Ukkót – hogy szabadítsák ki a fogságból. Tehát ez sem egy semmibe postázott poétikus sóhaj a távoli ragyogó égitestekhez, hanem fohász, testvéreihez. Testvérei pedig rá se bagóznak, vagyis e tekintetben egészen életszerű a helyzet.

És még valami:

„Hozz ki, hold, szabadíts óh, nap,
Jer göncöl kijuttatómnak,
Ez idegen ajtók közül,
e különös kapuk közül
incifinci fészekházból
szörnyű szűk szobák zugából”²⁵⁸

„Kuu, keritä, päivy, päästä,
otava, yhä opeta
miestä ouoilta ovilta,
veräjiltä vierahilta,
näiltä pieniltä pesiltä,
asunnoilta ahtahilta!”

Észrevették? A *napot, holdat, göncölt* úgy a finn eredetiben, mint a fordításban kisbetűvel kezdik, beismerve az előbbi szöveg értésének csődjét, vagyis, hogy nem látják azt, hogy az érintett jelenetek egyben családi ügyek is!

De menjünk tovább, mert ez a családfelgöngyölítés mást is jelenthet: amikor később Väjnämöjnen és Ilmari csodakovács kiszabadítják a Napot és Holdat egy másik barlangból(!), Észak hegyéből, ahová elrabolták őket, az sem szimpla égitest-rablás, hanem annak is lehetséges egy testvérszabadítás olvasata.

²⁵⁷ Kalevala. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

²⁵⁸ Kalevala. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 18. o.

Várjunk csak! Ami a családot illeti, el is feledkeztünk a legizgalmasabbról: Miként Väjnämöjnen és Ilmarinen kovács kalandjai összekapcsolódtak, ugyanúgy Zeusznak is van egy csodakovács unokaöccse: Héphaisztosz! Huh! Most válik csak igazán érdekessé a dolog! Miért?

Miután Väjnämöjnen egy Zeusz-típusú kozmoszkirállyá avanszált szemünkben, alaposan át- és felértékelte az egész ügyletet a mellettük álló csodakovács, kikre eddig nem volt okunk ilyen szemmel figyelni. Meglehet, még differenciáltabb e két idegennek tekintett kultúrkör vérrokonsága, mint hittük.

Ilmarinen és Héphaisztosz

Vegyünk sorra egy-két egybecsengést a finn és görög csodakovács életrajzából azok kedvéért, akik egyikről se hallottak:

1. Mindkét kovács egy akadályoztatott születésű kozmoszkirály – Väjnämöjnen, ill. Zeusz – környezetében tevékenykedik, olykor testvéri társként.
2. Születésük szerint mindketten tűzről pattantak.
3. Mindketten a kozmosz legvággyottabb hölgyét kapják nőül: Ilmarinen a csillagjegyes Észak szüzét, akiért mindenki tűzbe megy, s Héphaisztosz pedig Aphroditét, azaz Vénuszt, a – Lukianossal szólva – bestiát.
4. Később egyaránt mű-nőt kalapálnak: Ilmarinen egy ragyogó, ám kissé fagyos lábú aranyfeleséget, Héphaisztosz pedig az észveszejtő Pandorát, akinek viszont a szíve oly hideg, mint a fagyott kutyaláb.

Sőt, észre se vettük, s további közös mítoszi szereplőre is bukkantunk: hisz úgy a csillagmátka, mint a mű-nő mindkét szüzsé közös szereplői. Vagyis a két legendáriumnak egykor ugyanaz lehetett a szereplőgárdája.

No, de ne várassuk Väjnämöjnt, akinek kozmoszkirályságát már tényként kezeljük, jóllehet, adósok vagyunk annak további bizonyítékaival.

II. Väjnämöjnen a kromoszómáját hullajtja

Örömkönny-Áfonyácska

Emlékeznek, mekkora ribilliót csapott Väjnämöjnen, amikor könnyei tragikus nemtörődomsége folytán a tengerbe csöppentek? Csak ámultunk-bámultunk, leginkább azon, hogy a Kalevalával foglalkozó neves elődeink ezen legkevésbé sem akadtak fenn.

Mi pedig úgy találtuk, hogy ez egy kulcsjelenet, s könnyei alatt valójában férfiúi *magvai* értendők. Megmutattuk, hogy ezt a testnedv-vesztést számos hagyomány megőrizte. Megértettük Väjnämöjnen lelki állapotát: okkal-joggal verte ki a hidegveríték, hisz nem a könnyei hulltak ki szeméből, hanem valójában utódot nemzett, aki majd le fogja váltani. Mert Väjnämöjnen ebben a pillanatban azonos azzal a hatalmi pozíciója teljén álló Uránusszal, akinek tengerbe segített, kasztrált magjaiból egy kagylólakó, vagyis lényegében gyöngy-isteniség,²⁵⁹ Vénusz születik. Ez azért fontos, mert Väjnämöjnen könnyei a tengerben ugyancsak gyönggyé válnak:

„Vejnemöjnennek magának
Könnyei kicsordulának,
Perdül gyöngye két szemének,
Vízcseppjei gördülének,
Áfonyánál izmosabbak,
Borsószemnél vaskosabbak,
Fajdtojásnál domborúbbak.

²⁵⁹ A Benedek-gyűjtötte mese – *Gyöngyvirág Palkó* – tele van a Kalevalából is ismert mozzanatokkal.

Kicsordul szeméből könnye,
Ő szép orcáira folyván,
Ő szépséges orcáirul
Magas mellére pereg le,
Magas melléről megintlen
Lába elé a földre térül.”²⁶⁰

Gyönggyé? De hiszen mi itt csúsztatunk, hisz a szöveg e gyöngy-könnyeket még *borsónak*, *áfonyának*, *tojásnak* is mondja. Hú, most vagyunk csak kutyaszorítóban!

Ámde hasonlatok ezek egyáltalán? Nem. Analógiák, ugyanis a *tojás*, a *borsószem* és az *áfonya* is túlmutat magán: A *tojások*-ból – könyvünk elején tárgyaltuk – csillag születik. A mesehagyomány – a magyarral az élen – telis-tele van isteni képességekkel bíró, talányos felbukkanású, modorukban meglehetősen hetyke *borsószem*-gyerekkel, kik végül is királlyá válnak. Na és az *áfonya*? Ez itt a legérdekesebb:

Marjatta Áfonyácskája

A gyermek, aki korábbi vádunk szerint Väjnämöjnent a trónjáról letaszítja abban a hátborzongató jelenetben, valójában egy kis *áfonyácska*, mint Väjnämöjnen elhullajtott könyve. És ez az Áfonya a következő szöveggel lopja be magát majdani mamájába, Marjattába, a szűzbe:

Mezőről egy áfonyácska:
„Jer, kisasszony, csípj el korán,
Pirospozsgás, szedj szaporán,
Cinmellű, szakíts le menten,
Rézöves, szemelj ki engem,
Mielőtt a csiga megnyal,
A fekete féreg felfal!”²⁶¹

²⁶⁰ Kalevala. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

²⁶¹ Uo.

Még érdekesebb, hogy ez a kis gyümölcszem – amely szá-
munkra Vajnamöjnen elkallódott könny-*áfonyája* – részletei-
ben kísértetiesen azonos (csillagászati?) *úton-módon* mászik
fel Marjattába, mint ahogy Vajnamöjnentől távozott:

<p>Vajnamöjnenből ki: „[...]” Áfonyánál izmosabbak, Borsószemnél vaskosabbak, Fajdtojásnál domborúbbak. Kicsordul szeméből könnye, Ő szép orcáira folyván, Ő szépséges orcáirul Magas mellére pereg le, Magas melléről megintlen Lába elé a földre térül.”²⁶²</p>	<p>Marjattába be: „Leveri az áfonyácskát; Ím, a földről az eperszál Szép cipője bőrére száll, Szép cipője bőrére tova Tiszta térdére hatola, Tiszta térdéről pediglen Fényes szoknyájára szökken. Onnan övcsatjára tére, Övcsatjáról kebelére, Kebeléről állára kel, Álláról az ajkára lel, Szájába suhan be ottan, Ínyéről hasába ére.”²⁶³</p>
--	--

Tehát rekonstruáljuk az eseményeket. Előbb kibuggyan, va-
gyis kimászik Vajnamöjnen szeméből, lemászik róla, és ugyan-
így felkúszik majdani anyján, majd pedig előre megfontolt
szándékkal teherbe ejti. E kis áfonya viselkedésében pimasz
önállóság, tudatosság, vagyis koncepció érződik. De a legfon-
tosabb annak tudatosítása, hogy ez a szerintünk Vajnamöjnen-
ből Marjattába átmászó magzat nem más, mint az az illető, aki
a szent dalnokot percekben belül trónjáról kiebrudalja.

²⁶² Uo.

²⁶³ Uo.

A baj nem jár egyedül

Mivel e jelenet az egész Kalevalát alapjaiban érinti – hisz most bontakozik ki belőle egy, az indogermánokéval ős-rokon istenség-struktúra –, ízelegessük még egy kicsit a szövegkörnyezetet, hátha találunk valamit.

Hát igen. Väjnämöjnen gyöngy-könny-gyermek vesztese után nemsokára még a Napot és Holdat is el fogja rabolni Észak Úrasszonya. Väjnämöjnen itt is épp a Mindenség zenés elszórakoztatásával van elfoglalva, amikor bekövetkezik egy nem várt esemény:

„Házából a hold kiszálla
Hág egy nyírfa hajlatára
Várából a nap elékel,
Egy jegenyecsúcsra lépdél.
Hárfahangot hallania,
Víg örömet vallania.
Louhi, Észak úrasszonya
Pohjai fogatlan banya
Megerszeri a napot onnat
Kézre kapja ím a holdat.”²⁶⁴

Miként kozmikus katasztrófa volt Väjnämöjnen könny-vesztése is, hisz uralma fog nemsokára véget érni, most még a világ is sötétségbe borul. Vagyis a tragédia ugyanazt a családot érinti: Väjnämöjnent és testvéreit, a Napot és a Holdat, pont miként az események legelején. Tehát ismét csak egy komplex isten-családi tragédia tanúi vagyunk: istengeneráció váltás történhetett.

Väjnämöjnen ekkor az áfonya gyermek szempontjából már pont az a kellemetlen, hatalomféltő, utódpusztító kozmoszkirály, amilyeneket a görögség produkál. Miként Kronoszt, Väjnämöjnent is utoléri fátuma, Uránosz-Ukko végzete: utódjai ellene fordulnak. Hát ez az oka, s nem más – és ezt nem szokás az olvasónak elmagyarázni –, hogy miért pikkel Väjnä-

²⁶⁴ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 299. o.

möjnen Marjatta kisfiára?! Miért akarja ezt a csodacsecsemőt lóhalálában elpusztítani?

A Kalevala felforgatása

Mivel nem titkolt szándékunk a Kalevala felforgatása, vagyis, hogy a szöveg keze-lába végre ismét eredeti helyére kerüljön, álljon itt még a vogul őshagyomány megőrzéséért oly sokat tett Munkácsi Bernát gyűjtésének egy fontos, ügyszóint adaléka. Ez a példa is az egyik előbbi virágcsokrunkba illik: remekül megmutatja, hogy a fejből származó testnedv felelőtlen elvesztéséből igenis utód keletkezik. Itt ezt kiemelten tárgyaljuk, mivel ékesen bizonyítja, hogy ez az esemény mindig kozmoszkirállyal, sőt, egy világciklus kozmokrátorával történik. Tehát tragikomikus, ahogy Väjnämöjnen rangját és tevékenységét az utókor legkevésbé sem az összerzői szándéknak megfelelően értelmezi, a lényegét tekintve szöveg szemének. Az alábbi vogul jelenet azzal a többlettel szolgál, hogy itt a könnycsepp – ezúttal köpet-buborék – meg is szólal, felvéve a kapcsolatot apjával, teremőjével. Väjnämöjnen könnycsepp-jének is ugyanilyen lakőja lehetett:

„A felhőn az Úristen Szavaoth ült. Egyszer csak az Úristen egyet köhögött, s a vízre köpött. A vízen ebből egy kis buborék képződött, melyből valami zaj hallatszott. [...] ‘Ki zajong abban a buborékban?’ A buborékból felelet jő: ‘Én, Szatanail.’

Ez a Szatanail az Úristen fia és teremőtárs, valójában a demiurgusz, megannyi majdani galiba okozója. Hát ennek jegyében próbáljuk megérteni Väjnämöjnen könnyvesztésének traumáját, s az ő Marjatta gyermeke iránt táplált ádáz haragját, kiben mi a könnycsepp buborékából kikelt tán rosszcsont gyermekére ismertünk.

Örömszene?

Van itt még valami a könnyvesztés jelenetnél, amit alaposan félreért a világ: Mondjuk el itt is: Väjnämöjnen híres hár-

fázásos jelenete nem csak örömszene, de akkora galibát okoz vele, mint Róma éjszakai díszkivilágítását egy szál gyufával megoldó Néró:

„Játszott Vejnemöjnen ujjá,
Harsogott a hárfa húrja,
Hegy-völgy zengett, szikla rengett,
Mind a szirtek mennydörögtek,
Habokon kövek görögtek,
A fenyérek vízben úsztak,
Fenyőfák is vigadoztak,
Mezön tuskók táncot roptak.”²⁶⁵

A kételkedőknek az eposz egy másik pontjáról is bizonyíthatjuk, hogy Väjnämöjnen muzsikája katasztrófazene:

„Zengett az agg Vejnö, zengett,
Tó kicsapott, a föld rengett,
Rézhegyek is megreszkettek,
Szétrobbantak roppant szirtek,
Nagy kőszálak szerte szálltak,
Parti kövek kettéváltak.”²⁶⁶

Zokog a Kalevala

Väjnämöjnen örömszenéje s könnyei annyira lekötötték energiáinkat, hogy nem szenteltünk figyelmet egy kísérőjelenségre: ekkor ugyanis járványszerű zokogásban tör ki boldog-bol-dogtalan, mert helyénvalónak tűnt, hisz tény és való, Väjnämöjnen tényleg kitett magáért, már ami a muzsikálást illeti.

„Ott az öreg Vejnemöjnen
Zengett egy nap, másnap újfenn,
Nem volt ott vitézlő egy se,
Nem volt férfi még oly büszke,

²⁶⁵ *Kalevala*. Szemelvények a finnek naiv eposzából. Ford. Vikár Béla. MEK Könyvtár.

²⁶⁶ Uo.

Nem volt férfi, sem menyecske,
Sem egy hajfonatos hetyke,
Hogy sírva ne fakasztaná,
Szívét meg ne olvasztaná;
Sírtak ifjak, sírtak vének,
Sírtak nőtelen legények,
Sírtak mind a házas hősök,
Fiúk is feleldősök,
Fiúk, szűzek, minden népség,
Apró-cseprő láncselédség,
Oly csodálatos az ének,
Dala oly varázs a vénnek.
Vejnemöjnennek magának
Könnyei kicsordulának²⁶⁷

Ez az össznépi zokogás viszont eszünkbe juttat egy hallatlanul elterjedt paleo-motívumot. Erre tudják mikor szokott sor kerülni? Ha egy fontos istenség elveszíti gyermekét, s aki – mármint a gyermek – az Alvilágra jut.

Ilyenkor is marad kibúvó, egy ős-technológia: kollektív siratással ez az égi gyermek – általában termékenységistenség – visszajöhet a világba.

Tehát felvetjük, hogy nem a zene hatalma készíti zokogásra a mindenséget, hanem gyanúnk szerint az eposzi könnyözőn a vízre hullt csodacsecsemő visszacsalogatását szolgálta eredetileg. Csaknem bizonyos, hogy így lehetett, mert ez felel meg a nemzetközi szabványnak. Tehát a látszatösszefüggések hátterében egy paleo-oksági viszony sejlik.

²⁶⁷ Uo.

Össznépi zokogás

A Kalevalában is megvannak az ehhez az egyetemes sírás-hoz szükséges szövegfordulópontok, melyből mindjárt ízelítővel szolgálunk:

1. Utódját vesztett kozmoszkirály
2. Hajsza az elveszett utód után
3. Tömeges zokogás
4. Az utódból válik az új uralkodó

Ámde hogy is megy ez a zokogás másfelé?

Óizlandi könnyözőn:

A mese szerint Ódin főistennek megsúgja az álma, hogy fiának, a ragyogó Baldrnak már melegítik a helyét az alvilágban. Ámde kiderül, hogy akad egy csekélyke remény fia visszahozatalára: *Ha az ifjú istent a világban mindenhol, minden élőlény megsiratja*, akkor Hél – a Halál Birodalmának úrnője – megpróbálja a fiatalembert ideig-óráig nélkülözni.

Erre aztán Ódin neje, Frigg istennő rögvest hatalmas lobbyzásba kezd: óriási presszió alá vet tücsköt-bogarat fia, Baldr vissza-sírása érdekében. Ámde akad egyvalaki, a renitens Loki, aki a maga nyegle módján keresztülhúzza számításaikat:

„A szemem az száraz
Ugyan mért sirassam
Odinfi halálát
Életemben, holtában
Nekem jól sosem tett
Maradjon hát holtan.”²⁶⁸

²⁶⁸ *Germán, kelta regék és mondák* Móra Ferenc Könyvkiadó, 1965. 29. o.

Sumer variáns

A sumer variáns szerencsésebben végződik, ott az alvilágba rekedt Inninért folyik egy olyasféle lobby, mint Baldrért: könnyet ejteni érte, ez tűnik a szabadulás egyik feltételének. A nagy istennő ki is kerül végül a halál birodalmából:

„[...]sírással tölti meg az eget érette
jajszót fakaszt a csarnokban érette,
az istenek Házait felkereste érette,
szeme sírt érette, szája sírt érette,
nagy torka, az emberek között páratlan, sírt értette,
miként a nincstelen, egy szál ruhába öltözött érette.”²⁶⁹

Egy másik sumer termékenységistenség, Dumuzi is megálmodja önnön halálát. Ő személyesen kéri fel a Mindenség szereplőit, hogy zokogjanak érte fátuma megúszása végett:

„Mező, sikoltsd a jajszót!
Rák a folyóban sikoltsd a jajszót
Béka a folyóban sikoltsd a jajszót!
Hívjátok anyámat, Zeturt!
[...]
Holtom napját ha nem tudná:
mezők, szülőanyámmal tudassátok
mint kishúgom, ti is sirassatok!”²⁷⁰

A sumer-akkád variáns

Dumuzit a későbbi akkádok már Tammúznak nevezik, s ők is megőrizték ezt a számunkra oly kedves *visszasíratási* kísérletet. De mi is különbözteti meg e jeleneteket a szívből jövő

²⁶⁹ *Fénylő ölednek édes örömében. A sumer irodalom kistükre.* Európa, 1983. Ford. Komoróczy Géza. 204. o.

²⁷⁰ Uo. 225. o.

sírástól? Mielőtt azt hinnék, hogy minden sírást, siratást nyaklól nélkül ide sorolunk, figyeljék meg, hogy a mi sírásaink egyrészt képtelen sírások, hisz itt nem csak emberek, hanem még a fák is sírnak. És a zokogások nem spontán fakadnak, hanem jobbra felszólításra következnek be. Mintha most is Frigg istennő szavait hallanánk ebben az akkád szövegben:

„Zokogj fügefá,
Zokogj cédrusfa
Zokogj tamariszkusz
Cserjés ligetek, erdők zokogjatok!”²⁷¹

Na és az utak, azok vajon nem hajlandóak sírni?

„Sirassanak a megjárt utak a meredek hegyi csapások
a cédruserdő ösvénykéi – sírjanak, zokogjanak érted!
[...] sirasson meg a zöld mező is, anyádként gyászol-
jon sirasson!

Sirassanak a kősziklák is, melyek látták vonulásunk!
²⁷²

A magyar változat

A magyar hagyomány útjai is képesek sírni, s most már joggal gyanakodhatunk, hogy itt sem egyfajta népi szürrealizmussal van dolgunk, miként a folkloristák általában képzelik, hanem útjaink ősz-okokból sírnak.

„Az, hol én elmegyek
még a fák is sírnak...
Sír az út előttem
báncódik, az ösvény”

Rituális ügyek ezek, tessék belenyugodni, ilyenkor a természetisten vonul el a halálba, s ennek az eseménynek naptári ideje is van: az ősz.

²⁷¹ *Gilgames. Agyagtáblák üzenete.* Ford: Rákos Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985. 230. o.

²⁷² Uo. 138. o.

A mongol variáns

Egy fiát vesztett istennőt is idézzünk még ide, öneki személyesen sikerül akkorát sírnia, mintha az egész világ elsírta volna magát. E remek *könnyözön* végül hegygé válásba torkollik, ez is arra int, hogy paleolitikumi struktúrába keveredtünk:

„Valamikor régen egy istennő elveszítette fiát, s amikor ő gyászolva, sírva-ríva, kedvét veszelve üldögélt, könnyei folyókká változva ömlöttek, hömpölyögtek. Ugyanakkor egy másik isten elhatározta, hogy körüljárja a világot, de a folyókká változott könnyek megakadályozták őt ebben, ezért az istennőt ültében elvarázsolt, hegygé változtatta. A hegyen növő növények és fák eredetileg az istennő hajszájai, a folyók pedig a könnyei voltak.²⁷³

Összegzés:

Sok mindenkit kellene-illene-lehetne még sírás dolgában idecitálnunk: a leányát vesztett Démétertől a népi imáink Szűz Máriájáig, a kalevalai Marjattáról nem is szólva. Ámde akit eddig nem győztünk meg arról, hogy Väjnämöjnen miatt is hasonló megfontolással zokoghatott a világ eredetileg, az higgye azt, amiben üdvözülni.

²⁷³ *Miért jön a nyárra tél.* Mongol eredetmondák és mítoszok. Terebess kiadó. 1998. 10. o.

III. Väjnämöjnen bedobja a törölközőt

Väjnämöjnen kozmoszkirályságának legnyíltabb szövegbi-zonyítéka az, amit jó ideje emlegetünk: a higgadt és jóságos Väjnämöjnen a kis áfonya-fi láttán tajtékozni kezd, csaknem megüti a guta. El akarja tenni láb alól – miként szerintünk őt sem várta az apja, Ukko tárt karokkal annakidején:

„Mivel lápon lett a gyermek,
A földön bogyóból termett,
Rejtsék a fiút a földbe,
Epres domboldalba ölve,
Vagy vigyék a vizenyőre,
Üssék fával agyba-főbe!”²⁷⁴

Eztán, mint régebben elmondtuk, a gyermek megadja a kegyelemdöfést, Väjnämöjnen fejére olvasva vétkeit. A gyermek oly jól kanyarította a szót, hogy perdöntő vádbeszéde folyományaként mindjárt kozmoszkirállyá kenik fel, és végre valahára sejtjük ennek a különös, logikátlanak tetsző jelenetnek az okát:

²⁷⁴ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla.

„Fut [Virokannas] a vén, keresztel frissen,
Megönti a fiút menten,
Karjala felett királynak,
Minden országok urának.”²⁷⁵

És ismétlem, valóságos Kronoszként vonul nyugdíjba. Vagy inkább Apollóként?

„Ott az öreg Väjnämöjnen
Elevez dörögve innen
A rézből remekelt sajkán,
Ércből épült kis tutajkán,
A legfelső földanyáig,
A legalsó éghatárig”.²⁷⁶

Lantost váltó gyermek

Apolló nevét a görög-latin hagyomány juttatta eszünkbe, ő ugyanis - miként Väjnämöjnen - egy „lantos” istenség. Az ő uralmát is egy gyermek váltja fel a trónon Vergilius olvasata szerint:

„Íme betelt az idő, amelyet Cumae dala jóslt:
újraszületve az évszázak roppant sora tárul.
Eljön a Szűz ismét, már jön a Saturnus uralma,
már a magasságból küld új ivadékokat a mennybolt.
Óvd csak e most születő csecsemőt, Lucina, ki majdan
Véget vet a vaskornak, hoz a földre aranykort:
Hisz máris testvérbátyád országol, Apolló.”²⁷⁷

Érdekes nem? Hát még arra gondolva, hogy itt is mint a Kalevalában, egy „Szűz” szüli az új égi királyt, váltja le trónjáról ezúttal a lantos Apollót²⁷⁸.

Hát annyi szent, akadnak itt véletlen egybeesések!

²⁷⁵ *Kalevala*. Helikon, 1985. Ford. Vikár Béla. 320. o.

²⁷⁶ Uo. 321. o.

²⁷⁷ *Vergilius eclogái*. Ford.: Lakatos István, Magyar Helikon, 1963. 27. o.

²⁷⁸ *Apolló* - Jupiter és Latona fia, a napisten, a tudományok, a gyógyítás és jóslás istene, a Múzsák vezetője; *lant*tal, illetve íjjal ábrázolták.

Post scriptum – avagy egy berlini fal

Mégiscsak Plutarkhosznak²⁷⁹ lehet igaza: minden nép istenei ugyanazok, csak másképp hívják őket. Természetesen Väjnämöjnen nem egy Kronosz, de a Kalevalában is a régi ember egyetemes istenvilága éli zajos hétköznapijait. Többé nem *naiv eposz* a Kalevala, annak látni naivitás.

De a legfontosabb, hogy itt most legalább két kultúrkör – az indoeurópai és finnségi – *alapszövegek* közti berlini falnak illene ledőlnie, mivelhogy egy a kromoszómaállományuk s a koordinátarendszerük is azonos.

Ha nem azt keressük, ami elválaszt, hanem ami összeköt, akkor egy ritka vendég, a Megértés látogat hozzánk. Felbukkanását félő, hogy gyakran épp a tudomány lámpása akadályozza, amikor a probléma helyett vele az olvasó szemébe világítanak.

– VÉGE AZ ELSŐ KÖTETNEK –

²⁷⁹ Plutarkhosz: *Iszisz és Oszirisz*. Európa, 1986.

***Ponori Thewrewk Aurél* utószavai:**

Nevezetes kacsa volt az, amely az északi víziasszony térdén rakta le a világot létrehozó hat arany- és egy vas-tojását.

Még nevezetesebb volt talán a víziasszony térde maga. A finn Kalevala, az észti Kalevipoeg, a hettita Kumarbi, a Biblia és több más ősi írásmű, de néhány régi magyar népi mondás is emlegeti a térdet. A térd jelentését és jelentőségét Gulyás Péter Pál legújabb munkájának mélységek felkavaró, azokat feltáró, meglepő magyarázatai értelmezik. A szerző legújabb műve meghökkentő titkokat tár fel a térd, a galamb, a méh, a lidérc, a bűvár és több más mítoszelem jelentése köréből. A káprázatos, váratlan felfedezések közé tartozik például a Kalevalában szereplő, eddig általában az északi sarkvidéknek, sokak szerint a pokolnak tartott Pohjolának sok minden homályt elűző felhelyezése a mennybolt vidékeire.

A szerző odavetett sejtetése szerint várható e mű másik felének megjelenése is, bár a Kalevala Kacsája végigolvasása után nehéz elképzelni, hogy egyáltalán bővíthető még a régi mítoszok titkainak megfejthető köre.